

1979|3

Az otthon melege
A gyermek, a mozi
és a film
Szeretet nélkül

Brunda Gusztáv,
Hideg Antal, Iluh István
versei,
Mola György prózai írása

A helytörténetírás
néhány időszerű
kérdéséről

Nógrádi
szótteshagyományok

Grafika – 1978

PALŐCFÖLD

Jövő-sokk néven ismert az a lélekállapot, amely a holnapokról — jelenünk gondjainak meghosszabbításával — készített vészterhes előrejelzések alapján korunk gondolkodó emberében kialakult. A bizakodásra, reményre tápot alig adó jóslatok számomra legtragikusabb eleme a túlnépesedés és annak részkérdései. Megvallom, ebben az ügyben már ez a disztíngvált megfogalmazás is bosszant, hiszen a jövő fenyegetése nem lehetne valóban tragikus, ha már a jelen nem lenne ijesztő. Talán nem vagyok túlzottan pesszimista, ha azt mondom, a gyermekév során Európa csupán szokásos filantróp szerepét játszhatja el. A tényekkel szemben sokkal többet aligha tehet. Ismerjük a statisztikákat: évente tizenhétmillió négy év alatti kis-

gyermek hal éhen, s ez a szám csak emelkedhet: a fejlődő országokban a népességnövekedés üteme évi 2,3 százalék, a termelés növekedési üteme egy százalék körül van...

Európa a gyermekév kapcsán ismét eljátszhatja jól kifejlett filantrópiáját, mondtam — ám így igaztalan lennék önmagunkkal szemben. Hiszen nem kevés az, amit országonként minden nép tesz itt, kontinensünkön és az úgynevezett harmadik világért. De ami a magánember lehetőségeit, közvetlen hatókörét illeti, aligha tehet többet, mint hogy meghasadt tudattal él. A világméretű gondokból közelebbre néz, feladatát keresi — tömérdetket talál!

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E jegyzet után ebben a számunkban szinte egyébről sem esik szó, mint gondokról. Azt azonban mindegyik írás szerzőjéről elmondhatjuk, hogy igenli a gyereket, a gyermekekért szól. A világhelyzetet ismerve és meghasonlott tudatunkat pátyolgatva, érveket kellene keresni, hogy ennek a regionális optimizmusnak megbízható alapokat adjunk.

Pesszimista és filozopter barátom állítása szerint a legnagyobb következetlenség a gyerek. Tudniillik, nem az egyéni lét meghoszszabbítását érzjük el magzatainkkal, hanem csupán újabb halálokat készítünk elő, amennyiben utódainkra sem vár más, mint ránk. Lám, ápolt filantrópiánk és katasztrófaelméleteink mellett öngyilkos-elméleteink is vannak! Mert mi máshoz vezetne, mint öngyilkosság-hoz, ha barátom nézeteit követnénk? Elárulhatom azonban, hogy ő sem következetes. Két gyereke van... És őt is a jövő-sokk ejtette rabul. No, nem emberiségmértű. Köznapi, mint mindannyiunké, gyermekes szülőké. Aggodalmunkat magasra szította a pedagógia, a pszichológia, a szociológia, s annyi egyéb tudományág még, s mindezek eredményeinek mindennapi megjelenési formája sajtóban, tv-ben, rádióban. Egyebet sem teszünk, mint gyermekünk minden jelenbéli pillanatát jövőbéli (általunk elképzelt) önmagához viszonyítjuk. Egzaktak és tudományosak vagyunk gyermekeink minden megnyilvánulásával szemben. Azt hiszem, ez azt is jelenti, hogy egyben természetellenesek is. És végtelenül önzők. Intenzív figyelmünk sokkal inkább önmagunknak szól, mint a gyermeknek.

Annyi aggasztó jel és példa közül csak egyet hadd említsek. Farsang idején lányaimat kísértem el, meghívásukra, az óvodai bálra. Az óvónők lelkesedését, munkájuk színvonalát már máskor is megelégedéssel vettem tudomásul (jó kezekben vannak a gyerekeim), s most sem tehettem egyebet. A jelmezbemutató kis műsorral, a meg-elevenített figurákhoz illő versekkel volt színesítve, s mindenféle egyéb programok kötötték le a jelenlevők figyelmét. Legnagyobb megdöbbenésemre azonban, ahogy fogyott a szereplésre váró kisövodások száma, úgy nőtt a szülők soraiban a zaj. Gondolom, kitalálták az okát: mihelyt valakinek a szemefénye túl volt a fellépésen, a többiek máris nem érdekelték. A legtöbb szülő csak a maga gyerekére figyelt. Lám, napjaink elhatalmasodó privatizálódásának következményei a legfogékonyabb talajon tenyésznek.

Esetleges a példám? Elfogadom. S vajon az a tapasztalatom sem több, aminek mostanában naponta vagyok fültanúja, utcán, szórakozóhelyen, baráti társaságban, hogy tudniillik lépten-nyomon hallom: sok a gyerek. Ennek a kijelentésnek a nyomán kiveszőfélben látni az udvariasságot, a figyelmet a gyermekekkel, a gyermekes szülőkkel szemben. Sőt, a közhangulatban az agresszivitás nyílt megnyilvánulásait tapasztalom, mondván, hogy aki akarta, vállalta a gyereket, vegye magára a terheket is, és ne hárítsa át másokra, különben sínes kire, mindenkinek vannak gyerekei vagy unokái. E torz nézet, nem tudom, igényel-e egyáltalán minősítést, de hogy terjedelmi lehetőségeinket jóval túlhatadja elemzése és visszautasítása, az bizonyos.

Itt, most még csak annyit, hogy regionális aggodalmaim közé tartozik még a következő: egyre ritkábban nézzük gyermeknek porontyainkat, az egyéni és társadalmi gondoskodás minden látható jele ellenére. Elfelejtődni látszik az a képességünk, ami a jó természettudósnak vagy esztétának sajátja: mélyreásva az anyagi világ mikronnyi szilánkjában, alkotóelemeire szedve a világirodalmi értékű művet, még mindig nem szűnnek meg hangot adni elragadtatásuknak, csodálatuknak. Túltáplált, túllöltözöttest, egyéni aggodalmaink által agyonterhelt gyermekeinket időnként lássuk meg csodaként is. Olykor a másét is. Rajongjunk néha a gyermekség tartalmáért is, ahogy Madách tette: „Óh, mi rejtélyes, mi szent a gyermekfő, / Angyal és ember közt ő tán a közép.” Alább pedig: „S aki angyal s ember közt volt a kapocs, / Állat s ember közt is kapocs leszen.”

A magyar kultúrtörténetben minden bizonnyal Madách volt az első (egyetemesen is az elsők között), akit a jövő-sokk előszele meglegyintett, s reményét, bizalmát a jövőben mégis utódaiba volt képes fektetni. Madách kiküzdött optimizmusára — utódaink, a jövő érdekében — napjaink emberének van igazán szüksége. Gyermekeimhez c. költeményének idézett soraival erre az optimizmusra emlékeztetjük az olvasót.

Laczkó Pál

- 3 Szendi Márta: Az otthon melege
- 5 Kelemen Gábor: Bakszekér
- 8 M. Szabó Gyula: Tiltott levél
- 11 Kovács Éva: Gyermek, film, mozi
- 14 Halmai László: Egy köztéri alkotás és közönsége

- 15 Brunda Gusztáv: Stratégos, Nyíladozó, Az első kesergő, Hajósének, Tavasz, 1979
- 16 Mola György: Intermezzo
- 18 Hideg Antal: Címe se lehet, Hímzett elégia, Méz
- 18 Iluh István: Fényértők
- 18 Páhi Péter: Így maradsz meg
- 18 Deák László: Találkozás, Minimálisra csökkentettük...

- 19 Varga Rudolf: „Még a párbaj nem ért véget...”
- 20 Földi Péter: Gyermekév és gyermekrajzok
- 22 Makoldi Sándor: Az Igazság és a Hamisság utazása
- 24 Belitzky János: Helytörténetírásunk néhány történeti és időszerű kérdéséről
- 26 Kapros Márta: Nógrádi szótteshagyományok

- 28 Apák és fiúk (Horpácsi Sándor)
- 28 Veress Miklós épülete kész (Krasznahorkai László)
- 29 Munkás- és parasztábrázolás Balázs József regényeiben (Pósa Zoltán)
- 30 Grafika — 1978 (Lóska Lajos)

*

A borítókon és belső oldalakon válogatás a Somoskőújfalui Általános Iskola Földi Péter festőművész által vezetett rajzszakkörének gyermekrajzaiból.

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYOIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA

Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14—13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952
ISSN 0555—8867
79.1474 N. S. 1400 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Az otthon melege

A gyermekkor az érzelmi-értelmi töltekezés ideje. Ismeret-szerzés, tudásbeli építkezés, szeretni és szeretettetni tanulás. A gazdag és gazdagodni képes érzelmvilág kialakításának kora.

Általános gyógyír hát a szeretet minden bajunkra? Válaszoljanak erre Móricz Zsigmond sorai: „En mint ragályt kaptam az apámtól, az anyámtól a ragály melegágyában, a családban azt, hogy a világon semmi gazdagság, semmi dicsőség és semmi hatalom nem ér fel avval, amit én ebben a parányi kis házban élveztem: a családi szeretet melegében való sütkérezést.”

*

A régiak sok mindenre ráértek még. Például, hogy megkíséreljék megfejteni az emberi boldogság titkát. Bokros teendők közepette efféle „szellemi ejtőzködésre” manapság kevés szánunk időnkől.

Persze kézzel fogható javakat nem teremnek a bölcselkedések. De megtaníthatnának szebben, jobban élni. Örömet gyűjtögetni. Tartást adó eszményeket befogadni.

A régi görögök, a napkeleti bölcsek nagy fontosságot tulajdonítottak a gyermek fogantatása pillanatának. Annak ugyanis, hogy a gyermek vágyásával lelkükben, szeretettel nemzették-e őt a szülők, vagy pusztán az indulat sodorta őket egymáshoz? Zavaros indulatban, rosszkor fogant nemzedékek minden földi baj okozói — így tanította Platon, s így tudjuk a magyar néphitből is. Kortárs tudósok is megmondható annak, hogy az anyaméhben növekvő magzat szervezete valamilyen titokzatos módon észreveszi és feljegyzi, ha anyja gondolatban odafordul hozzá. Ha ez igaz, akkor nem tiszta lappal születik az ember. Hozza magával azt is, amit öntudatlan életében az anyaméh melegében kapott.

Az érte való felelősség nem születésekor kezdődik tehát. Még annál is előbb.

*

Sokan sokat és sokszor írtak már hazánk nagy, külföldön is elismert vívmányáról, a gyermekgondozási szabadságról. Természetes örömmel fogadtuk a kedvezményeket; minden jó, sőt tökéletes volt. Idővel aztán kitűnt, hogy ez is olyan érem, melynek két oldala van; sok előnye, értéke mellett hátulütője is. A hagyományos ősi munkamegosztás visszaállása csak egy ezek közül. Ennél sokkal fontosabb, következményeiben is jelentősebb az, hogy arra fordítódik-e ez a három év, amire való?

— Buzdítjuk kismamáinkat, hogy használják fel ezt az időt a szakképzettség megszerzésére. Meg kell vallanom, vajmi kevés sikerrel. Nem jönnek. Egyik a gyerek felügyeletének híját hozza elő, a másik egyszerűen annyit mond, nem ér rá — panaszolja a kisüzem szb-titkára.

Van ahol bedolgozási lehetőséggel kecsegtetik a gyesen lévő anyákat: a segély nem sok, a kereseti alkalom viszont nagy erővel csábít. „Eldolgozgat rajta, míg megfő a leves!” — unszolják az anyukát.

Ráadásul valami értelmetlen, sőt komikus versengésféle alakult ki az otthon lévő és a dolgozó asszonyok között. A gyesen levő azzal akar bizonyítani, hogy a „miatta” megcsappant családi jövedelmet pótolandó mindent maga csinál, egész álló nap dolgozik. A másik azzal tromfol, hogy keresőtevékenysége mellett is van olyan jó háziasszony, képes ugyanúgy ellátni családját, mint a gyesen levő. A gyermekekre (és csakis a gyermekekre) fordított idő mennyisége általában nem szerepel e házi versenyszámok között.

*

— Szeretem a hajnalt — pattog paprikásan fiatal ismerősöm, maga is szülői minőségben. —, amikor kiáll a nagyokos a

tévében, és magvas gondolatokat zúdit a sok buta szülőre. Mert mind olyanok vagyunk ám mi, ha nem tudnád, mint a tuskó: legjobban volna minket bunkóval fejbe csapni. Bárdolatlanok és érzéketlenek csupaszív, csupaész és csupatókély gyermekeinkhez képest. De ki mondja meg, mi van akkor, amikor a kölyök sokadszorra is azt csinálja, amit nem kéne? Amikor juszt is a forró sütőbe akarja dugni a kezét, mert oda még nem dugta?

Tényleg. Mi van akkor, ha a szülők nevelési törekvései csődöt mondanak? Nem lenne tán ablakon kidobott pénz, ha legalább a nevelés alapismereteire igyekeznénk megtanítani a szülői szerep előtt állókat. Ma már oly sok mindenhez kéri a diplomát, miért feltételezzük, hogy éppen az új ember formálásához nem szükségeltetik semminemű ismeret?

És még valami. Minden megyében működik nevelési tanácsadó — a nevében jelzett céllal. Nógrád megye miért kivétel?

*

Szülői értekezlet az óvodában. Marika óvó néni visszafogottan, ám határozottan feddi a jelenlévőket:

— A gyerekek egy része nem ismeri még a közönséges háziállatokat sem. Arra kell gondolnunk, hogy talán nem mesélnek, nem beszélgetnek velük eleget otthon. Szánjunk rájuk több időt!

A megpirongatottak egyike máris gurítja vissza a labdát: — Hasson oda az óvoda a könyvkiadóknál, hogy több „állatos” leprellőt bocsássanak ki!

Valóban ezen múlna?

*

Ákombákom betűkkel telerőtt irkalapok fekszenek előttem. A Z.-i általános iskola 29 második osztályosa válaszolt rajtuk három puhatolózó kérdésre: Mi a legkedvesebb élményed? Mivel töltötted a legutóbbi vasárnapot? Ki a legjobb barátod és miért?

Búvárkodjunk kicsit az élmények között. Ez az osztály nemrégiben farsangozott az iskolában, s nyert egy tortát. Legnagyobb élményének ezt az eseményt jelölte meg a gyerekek egyharmada. Csaknem az osztály második harmada az édesapával való valamilyen együttlét emlékét melengeti magában: „Legkedvesebb élményem az volt, amikor édesapámmal tanultam”. „Apukámmal játszottam az építővel”. „Apukámmal feldíszítettük a karácsonyfát”, „...kirándulni mentem”, „...bicajoztam”, „...síeltem”. Elgondolkodtató, hogy éppen az jöhet élményszámba, aminek mindennapoknak, közönségesnek, természetesen ismétlődőnek kellene lenni. A szülőkkel való együttlét, a közös családi megmozdulások hovatovább a legnagyobb élmény rangját hódítják meg?

S utalnak e válaszok még egy dologra is, ami szintúgy erőteljesen befolyásolja a gyermekek közérzetét. Arra, hogy a legnagyobb élmények között egyetlen esetben sem szerepel az édesanya valamiképpen közreműködése. A gyermek a számára fontos dolgokat tehát ma is az apával intézi el, míg az anya a fizikai szükségletek kielégítésében dominál. Azaz ételt főz, tiszta ruhát ad. De van-e a világon olyan gyerek, aki ezt a gondoskodást a belőlt fáradsággal egyenlően tudná értékelni.

A válaszok harmadik harmada a maga vegyességében is azt engedi sejtetni, hogy a gyerekeknek ma éppen az hiányzik — s talán ezért is ez a legnagyobb élmény —, ami harmonikus fejlődésükhöz, egészségükhöz nélkülözhetetlen: a szabad levegőn való futkározás, séta, ugrálás és más „helytelenségek” is (például a fáramászás, melyet egy ízben az osztályfőnök megengedett, no meg az olyan típusú élmények, mint a kökény- és csipkeszedés, ami szintén egyszeri alkalom volt). S az már igazán elszomorító, hogy leírásra érdemesülhetett e szerény sorocska is: „Legkedvesebb élményem az volt, amikor az elsősökkel elmentünk sétálni.”

De nézzük inkább a vasárnapot, a hét egyetlen napját, amikor „ráérünk egymásra”. A gyerekek mindenekelőtt tévét néznek. Másodsorban takarítanak. Egyedül, vagy anyukával. S csak harmadikként szerepel a játék: „Otthon katonásat játszottam”, „hajósat játszottam”, „nyomdáztam”, „iskolásat játszottam”, „babáztam”, „labdáztam”. Egyetlen gyerek ment moziba az apjával, egy másik kirándult, egy harmadik kerékpározott. „A legutóbbi vasárnap lementem a ház elé” — írja egy nyolc éves, csöppet sem szándékolt rezignációval, csupán az egyetlen megállapítható tény megállapításával.

De nehogy elhamarkodott legyen a következtetés, melyet az eddigiek már amúgy is sejtetnek; ezért mintegy kontrollként egy másik iskolában is megkérdeztem (ezúttal nyolcadikos) gyerekeket: mennyi a napi szabad idejük, és mit csinálnak vele?

A napi négy-öt órából, amivel szabadon rendelkeznek, általában két óra elmegy a tévére. Marad három. Félóra-óra a házimunkáé, tehát végül is általában kétórányi idő az, melyről valóban kedvük szerint dönthetnek. Legtöbbször „mozizásra” fordítják — iskolán kívül itt találkoznak leggyakrabban. Aztán a magnózás, a rejtvényfejtés következik, valamint a foci és a rokon látogatások a szülők társaságában. Egyetlenegy fiú említette, hogy évente több alkalommal kirándulást rendez a család: Egerbe, Recskre.

A szülőkkel közösen átélt-émlékezetes programok ezúttal is hiányoznak. Mint ahogyan egyáltalán nem jut eszükbe megemlékezésre érdemes időtöltés.

*

N. S. tizenhárom és fél éves fiú. Anyjának első házasságából született. Az anya később elvált, új házasságot kötött, melyből két féltestvér jött a világra.

Az iskola így jellemezte a fiút: ruházata, élelme megvan, szép, nagy, új házában laknak. Az „új apa” nem bánik vele mostoha módra, sőt, anyagilag még többet nyújt neki, nehogy számára vegye a falu. A szülők sokat dolgoznak, keveset törődnek vele. Heti háromszor tanulószobára jár, ahonnan, ha teheti, mindig megszökik. Vékony, gyenge idegzetű gyerek, titokban dohányszik. A játékon kívül semmi nem érdekli, de játszani is csak egyedül szeret: madarakat fogdos, hogy a kisebbeket ijesztgethesse. A közösséget nem szereti, tartós érzelmi kapcsolata senkivel és semmivel nincs. Szüleitől, nevelőitől, általában a felnőttektől fél, nem szereti őket. Gyakran lop, rendőrségi ügyé fajuló dologba is belekeveredett.

A gyermekpszichiáter így ismerte meg N. S.-t: az értelmességi próba szerint korának majdnem megfelelő szinten áll. (Ennek ellenére sokszor bukott, ismételt.) A dicséretnek örül, bár nem hatja meg különösebben. Mintha nem szokott volna hozzá. Hullámozó figyelmű, a gondolkodtató feladatok fásasztják, ilyenkor nagyokat ásít. A családi és az iskolai életben állandósultak a kudarcélményei. A szülők csalódtak, és nem bíznak már benne. A maximális anyagi gondoskodást pajzsként tartják maguk elé; ők mindent megadtak a gyerekeknek, s lám, az mégis ilyen lett.

Az anya így mutatja be a gyereket: heti 2—3-szor bepisil, bekakil, rángatja és szagolgatja a kezét. Éjjel gyakran felriad. Nem tanul, hiába korrepetálják. Nem szereti a gyerekeket. Segít a házimunkában. Az iskolában lenézik, csúfolják. Kedvenc játéka a korbácsolás(!).

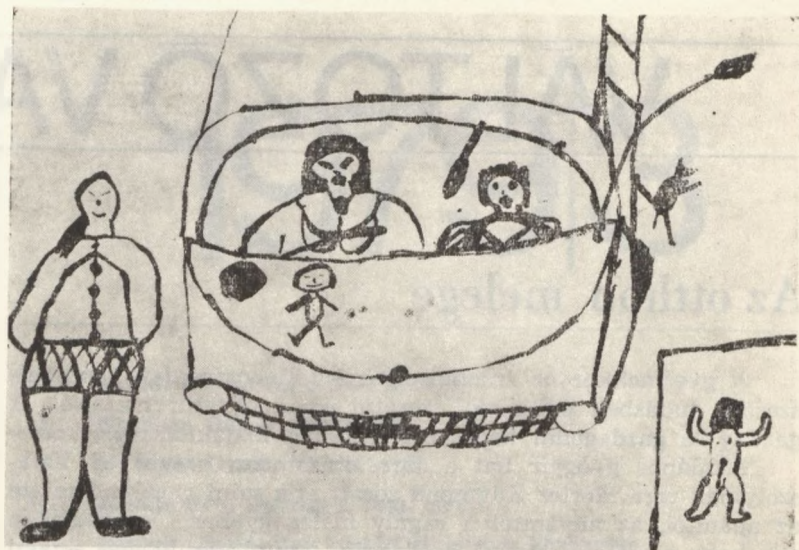
N. S.-nek mesét mondanak a gyermekpszichiátriai rendelésben. A mese így szól: egy viharos éjszakán lesodorja a szél a madárcsalád fészket, madárapuka az egyik fára száll, madáranyuka a másikra; mit csinál vajon a fészekben maradt kismadár?

N. S. döbbenetes válasza: a kismadár felszáll a pokolba!

A gyermekpszichiáter javaslata: ahhoz, hogy e félig kisiklott élet rendbejöttére remény legyen, s a fiúból ne váljék bűnöző, ki kell emelni környezetéből. Az iskolaiból, de főleg a családból.

Egy távoli nagynéni jelentkezett érte: magához venné a fiút. A második, véglegesítésre szánt megbeszélésre azonban már nem jött el. (Az apuka sem: nem ért rá...)

N. S. ügye nyitott ügy.

Közel 1500 gondozásba vett gyerek kartonját rendezik a salgótarjáni gyermekideggondozóban.

— Vannak-e boldogtalan gyerekek? — kérdezzük a gyermekpszichiátert.

— Igazítsunk a kérdésemre: mikor boldog a gyerek? Akkor, ha tágabb és szűkebb környezetében megbecsülik. Akkor kiegyensúlyozott, ha biztonságérzete van, ha sikerélményekben részesül. Ha ezeknek híjával van, lelki sérülést szenved, ami életkortól függő jellegzetes tünetekben nyilvánul meg.

— Mik ezek a tünetek?

— Étkezési, alvási zavarok, ujjszopás, onánia, ágytisztasági „balesetek”, éjszakai felriadások. Ide tartoznak a hangulati élet zavarai is: az otthoni agressziós megnyilvánulások, a túlmozgós játékok túlzott kedvelése, az akarattól független kényszermozgások. Iskoláskorban a magatartászavarok a legjellemzőbbek: a túlmozgékonyosság, a szétszórt figyelem, a figyelemfáradékonyosság. Gyakori az alacsonyabb fejlődési szintre való visszaesés is, valamint az irányíthatatlanság. Fegyelmezetlen stb. — írják róluk rendszeresen az ellenőrző könyvbe.

— Milyen okok nyomán fejlődhetnek ki a gyermekkori neurotikus tünetek?

— Nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy elfogadták, megtúrták, vagy valamilyen cél érdekében várták-e a gyermeket? Kívánt volt-e születése, vagy adott cél érdekében hozták világra, esetleg kényszerhelyzetnek köszönheti-e életét? Szép a nagy család, valóban. De minden szülőpárnak magának kell eldöntenie, hány gyereket tud gonddal, felelősséggel felnevelni. Döntő az anya-gyermek kapcsolat. Ahol ez bensőséges, mély, ott a személyiségfejlődés összetevői megalapozottak, és környezeti hatásra is kevésbé neurotikusak a tünetek. Hadd utaljak a gyes intézményére. Visszahozhatatlan lehetőség ez az egész életen át ható anya-gyermek kapcsolat megalapozására, az első szálak megkötésére. De a „tartalmatlanul, unalomban” eltelt három esztendőnek semmi értelme, s ez csupán azt képes valószínűsíteni, hogy ez a kapcsolat mindvégig az egymás mellé rendeltetés szintjén marad. Nem mellékes a szülők egymáshoz fűződő viszonya sem. Ők adják az első és kitörölhetetlen példát a családi életből, nem mindegy, hogy milyen az. És ami természetes kell legyen, mégsem lehet eléggé hangoztatni: a gyerek csak akkor fogadja el az irányítást, ha biztos benne, hogy az irányító-nevelő szereti őt. A XX. század gyerekeire különösen érvényes ez. A rideg, kemény, szeretet is eltitkoló módszerek ideje lejárt, ezek a dackeltésen túl semmire sem jők.

— Gyakori vád manapság a szerzési ösztönök túlbujánzása. Vannak-e ennek vetületei a gyermekhez fűződő kapcsolatokban?

— Feltétlenül. Részint az, hogy az anyagi javak megszerzésére fordított idő és energia egyértelműen maga után vonja a gyermekkel eltölthető idő beszűkülését. A szellemiek megszerzését már az iskolára testálják, a lelkiekkel meg ugyan ki törődik? Nemcsak a gazdagodás fásasztó, de maga az urbanizáló

életmód is állandó készenléttel terhel, a legkülönfélébb ingerekkel bombáz. Magában is elegendő ok ez arra, hogy minél több nyugodalmas, ünnepi szigeteket építsünk életünkbe és a gyerekekébe is. Különben az a veszély fenyeget, hogy a felgyorsult tempóban elfelejtünk élni.

*

Szokratésről mondják, hogy egyszer hazaküldte egy tanítványát az apjához azzal, hogy nem vállalja el a nevelését.

— Dehát miért nem? — csodálkozott az apa.

— Semmire sem tudom magtanítani, mert nem szeret engem — válaszolta a bölcs.

*

Az S-i általános iskola könyvtárszobájában összetolunk két hosszú asztalt, hogy körülülhessük. Kell ennyi hely a 10—14 éves gyerekeknek, akik a boldogság titkának megfejtésére vállalkoztak. Nem kellett különösebben unszolni őket. Úgy látszik, ebben a korban még könnyebben megy a kitarulkozás, nagyobb az öröm, ha véleményükre kíváncsiak. Meg is mondták, csak szójak nyugodtan, ha már mennem kell, ők maradnának még, folytatni a vitát.

Vannak közöttük, akik ezt a szót: boldogság, még életükben nem ejtették ki a szájukon. Általában is tartózkodunk a nagy szavaktól, a tizenévesek meg különösen vigyáznak arra, hogy távolról se érinthesse őket a fellengzősség gyanúja.

Mégis, mit gondolnak e szóról?

— Boldog az ember, ha elégedett.

— Igen? Akkor a malac is boldog, ha meghempergetőzhet a langyos pocsolójában? Nem. Küzdelem is kell hozzá!

— Sokféle tartalma lehet, saját igényeink is meghatározzák. Nekünk egy vajjas kenyér nem boldogság, de az éhezőknek az lehet.

— Nehéz nekünk erről beszélni. Manapság kevesen sírnak örömükben, titkolják a nagy érzéseket. A fapofa a divat.

— Egész életre szóló boldogság nincs. Nem is lenne jó, hozzászoknánk, nem éreznénk, akkor meg mire jó?

— Sikerélmény is szükséges hozzá, de a kettő, gondolom, nem azonos.

— Kellene a családi örömök, de azoknál több is. Mások elismerését is szomjazza az ember.

— Az öröm átmeneti állapot, egyszeri. A boldogság más. Talán az örömök sorozata? De valóban meg kell küzdeni érte, nem pottyanhat le az égből.

Második körkérdés: mit gondoltok, mitől lehet boldog az életetek?

— Ha megtalálom az igazi társamat.

— Akkor leszek igazán boldog, ha nem fog minden elsőre sikerülni, ha kis kudarcokban is részem lesz.

— Nem lehet minden tökéletes, zökkenőmentes. Furcsa, nagyvonalú változásokat várok az élettől, még ha egyik-másik megrázkódtatást okoz is.

— Kell azért kiegyensúlyozottság is, legyen az embernek egy viszonylagos nyugalma, fogódzója. Sok függ a házasságtól is, ami máris lehet biztonságot adó háttér, ha jó.

— A rendezett élet a legfontosabb feltétele a boldogságnak. Persze, legyen azért benne változatosság is.

— Ha a munkám eredménye másoknak örömet ad, akkor egészen biztos boldog leszek.

— Szerencse is kell a boldog élethez, nem?

— Én azt szeretném, ha nem kapnék meg rögtön mindent, amit kiejtek a számon. Sokkal többet ér, ha az ember megdolgozik érte.

Ismertek-e olyan embert, aki nem boldog?

— Az egyik fiú gyermekotthonban él, csak látogatni jár haza szüleihez. Szerintem ő nem boldog.

— Egy társunk tizenegyedmagával él a lakásban. Ilyen körülmények között hogy érezheti magát?

— Van egy ismerősöm, most már 20 éves. Elvadult, zárkózott, soha nem törődtek vele.

— Tudok olyanról, hogy helyben lakó szülők kollégiumba adták a gyerekeiket. Büntetésből, mert megbukott.

— Akit nem szeretnek eléggé, az csakis boldogtalan lehet. Nem értek egyet ezzel a jelszóval: szeressük jobban gyerekeinket a gyermekévben! Az a szülő, aki erre képes, az elmehet a sóhivatalba.

— Manapság nem minden anya azért szül gyereket, hogy örüljön neki. Akit különféle praktikus okokból hoznak a világra, az nem lehet egészen boldog...

Boldognak érzik magukat. De „jönnek azért néha sötétebb felhők is az égbe”. Vannak hiányérzeteik.

— Már 14 éves vagyok, de nem vesznek eléggé felnőtt-számba. Nem kérik a véleményemet, pedig ilyen vagy olyan, de mindenről van.

— Nekem a mozgás hiányzik. Túl sokat vagyunk bezárva.

— Nem lehet mindig kimondani az igazságot. Egyszer megtettük, de kaptunk is érte, hogy rossz hírért költjük az iskolánknak.

— Nehéz az embernek olyat találni, aki megérti és érzi is problémáinkat. Annyi a felnőtt körülöttünk, és mégis sokszor magunkra vagyunk hagyatva.

— Jó lenne, ha őszintébb légkör venne bennünket körül. Ha nem kényszerülne az ember kegyes hazugságokra.

*

Egyetlen dolog van csak, amiben a világ összes gyerekei tökéletesen egyformák: a szeretet éhezésében-szomjúhozásában. Felelősségünk értük ott kezdődik, ha testi táplálásuk mellett szívüket-lelküket is tápláljuk, gondozzuk. Hogy ne legyenek az élmények és érzelmek koldusai ezek a mi jóllakott, szépen öltözött gyerekeink.

Szendi Márta

Bakszekér

A gazzal felvert, elbutult kastélykert csöndjét vészjósló kiabálás töri meg. A hang valahonnan a magasból, a tavasz rugypattanás-lombfakadás előtt is zöld tiszafa ágogai közül jön.

— Főgépezs jelentkezzen! Főgépezs jelentkezzen! B... meg, főgépezs, jelentkezzen már!

A valamikori park legszembetűnőbb maradékából, a Euxus sempervirens játékony sűrűjéből a sorsára hagyott tűzoltólajtról leakasztott hámfá nyomakodik elő — géppisztoly gyanánt —, oldalán egy szöszeke gyerekekkel.

— Ratata, ratatatata — ereszti a hosszú sorozatokat, majd mérgeesen kiabál a ti-

szafa magasába: — Ess már le, a k... anyádat, régen eltaláltalak!

Anyám jön az egykori parkon át, bevásárlószatyrokkal a kezében — „golyózaporban”. A kert szélében megáll, pár pillanatig hallgatódzik, csöndesen szólal meg:

— Csak ámulok, miket beszélnek ezek itt.

— Ugyan, hadd el — nyugtatom —, játszanak. Csak játszanak.

A csatazaj elül, lángalobbantom a nagy halom gíz-gaszt; a kerti hulladék és a fanyesedék hirtelen tűzzel ég. A szélcsendben magasba szaladó lángnál csak a hurrá nagyobb:

— Eltaláltuk, eltaláltuk! Kilőttük a rohadat páncélost!

Megelevenedik a pisz pang karéja, talán egy tucatnyi öt-tíz éves gyerek mászik elő, fiúk és lányok vegyesen. Ott ugrabugrálnak, a győzelem örömétől szédülten, a jókora tűz körül. Egyikük fején második világháborús, rozsdátt vassisak, a teteje szétnyílván, mint egy tenyérszerű rózsa. Talán egy repesz nyoma. Egy valódi repeszé.

Nézem a győzteseket, s a mindennapi háborúskodástól a fáimat féltetem. Tegnaptettem földbe — e közterületen — tíz lucfenyőt, két vörösfenyőt, húszgyepnéhány hárs-, platán- meg mandzsufűszuhancot. Mivégre? Derékba törve, géppisztoly-imitációnak? Meggyötörve-megkínózva álcának, még-sosem-volt lombját majdan tépett fedezéknek? A kilencéves, éles nyelvű Tibor nyugtat meg, aki né-

hány perce hiába várta a tiszafa tetején a főgépész jelentkezését:

— Ne féltsd a csemetéket! Aki hozzányúl, azt lelövetem: én vagyok a parancsnok.

*

Hároméves kis barátom, Roland még „nem lő emberre”. Igaz, szalad ő is a szobájába, és hozza büszkélkedni a piros műanyag fegyvert.

— Van ám nekem igazi puskám is!

— Ne mondd! És mit lősz vele?

— Farkast... meg szarvasbikát! — Egy biztató pillantásért a nagyanyjára néz, aztán határozottan hozzát teszi: — A Bakonyban...

— A tévében hallotta, hogy valami farkasféle esett, azóta állandóan ezt hajtogatja — nevet a nagymama. Egy pillanatra hallgat, majd mintha kitalálta volna, mi jár a fejében, így folytatja: — Pedig a puskának én nem vagyok híve, tankot meg efféle nem is veszék neki, az biztos. Olvastam valahol egy hozzáértő embertől — orvos vagy pszichológus volt —, hogy inkább papást-mamást játsszanak a gyerekek. Mert ez a természetes, nem a háborúskodás.

Rolandnak természetesen nem a puska az egyetlen játékszere. Délben szalad az utcán az apja elé, felül a motorkerékpár tankjára, vagy éppen a Zsiguli volánját fogja, majd boldogan újságolja: én már tudom vezetni az autót! Láncsal hajtott, fékkel ellátott versenyautójába is belebeleül néhány percre, nem kell tovább a háromkerékű bicikli meg a többi apróbb játék sem.

Roland ugyanis kifejezetten nyűgös alkati. Elkényeztetett. Ha egy percre egyedül marad, máris hallom a tiltakozást:

ordít-visít-toporzékol. Erről beszélgetünk az anyjával, aki egyébként a „gyes” után sem ment vissza dolgozni. Semmi önállóság ebben a gyerekben, jegyzem meg bátorítanul, és összehasonlítom a közös ismerősünk azonos korú fiával.

— Na hallod, el is sülyednék szegye-nemben, ha olyan lenne az enyém is! — replikázik a fiatalasszony. — Az ugyan elmarad magában, eljátszadozik ezzel-azzal, mindenre kíváncsi, mindent megnéz. Persze, mert túlságosan is ráhagynak. Képzeld, az éjjeli misén is úgy járkált, mint otthon. Még a Jézuskát is ki akarta venni a jászolból.

*

— Te mivel játszottál?

F. G. nem érti a kérdést. Néz rám hosszasan, aztán megismétli: hogyhogy mivel játszottam?

— Milyen játékaid voltak? Gyerekkorodra értem.

— Hülyeségeket tudsz te kérdezni. Méghogy a játékaim! Barátom, nekem ott volt a háború, tizenkét éves koromban pedig már félrészes arató voltam... Ez volt az én játékom...

— És a gyerekeidnek?

— Van azoknak mindenféle: a lánynak meg a nagyobbiknak, a fiúnak is. Tele velük az egész lakás.

— Milyen játékok ezek?

— ...?

— Úgy értem, sorolj fel néhányat közülük! Hogy melyiket miért, milyen céllal vásároltad?

— A francba is, mi értelme ennek a kérdezz-felelek vizsgáztatásnak? Van annyi és olyan játék otthon, mint a többi gyereknek. Megkapják, ha valamit ért nyafognak...

A játékról, a játékszer funkciójáról a kétgyerekes szülőnek nincs több mondanivalója. Csak egy a lényeg: legyen belőle sok — és ne nyafogjon a gyerek.

F. G., a gyakorló apa egyébként hivatásos katona.

*

A statisztika is azt mondja: valóban lehet az F. G.-hez hasonlók otthonában bőven játék. A nemzetközi gyermekéves alkalmából már eddig is megjelent sok-sok publikáció egyikéből megtudhatjuk, hogy minden tizennégy éven aluli gyermeknek egyetlen esztendő leforgása alatt átlagosan négyszázötven forintért vásárolnak játékot. Azaz: kereken 1,3 milliárdra rúgnak a szeretet forintjai.

A szeretet?

A társasjáték nyelvén szólva, inkább — is. Mert ebben az összegben benne van az izléstelenség önkéntes adója, meg a bazári holmit piacra dobó, felfedhetetlen és felderíthetetlen személyű kisiparosok sápjája is. Ismét a számokat idézve, egy Triál-nyilatkozatból megtudhatjuk: „csaknem 3000 olyan bolt és üzlet van az országban, ahol az edények, a bútorok vagy az ágynemű szomszédságában kínálják a mackókat, a rollereket, a lendkeres egereket. Fél évvel ezelőtt még négy megyében nem volt játékszüzlet. Ma Komárom megye van a legrosszabb helyzetben, majd Pest és Nógrád megye következik a sorban”.

Az értékesítés körülményei hiába mostohák, az 1,3 milliárd forintot — kétszer annyit, mint 1973-ban — csak elköltjük játéokra. Hiábavalóságokra is, meg bővítésre — szüzlet nélkül is. Esetleg az ABC-ben vagy a Centrum Áruházban. Ha a fölöslegesen kiadott, a gyerekeknek semmit sem nyújtó forintokat külön könyvelnék, akkor H. J.-né egyetlen napon háromszáz forintját jegyezhetné fel. Dél előtt száll le az autóbusról, amikor látom kezében a két kiskocsit, 150 forintért: négy fekete műanyag keréken kb. negyvenszer-husz centiméteres fehér műanyag platóval, kb. egyméteres fekete műanyag rúddal.

Délben a hároméves Rita és a két éves Donát még homokot rak az új szerzeményre. Délután a két csöppség ott totyog a kapunkban, anyjuk után, Rita kezében valami feketét látok.

— Mi van neked?

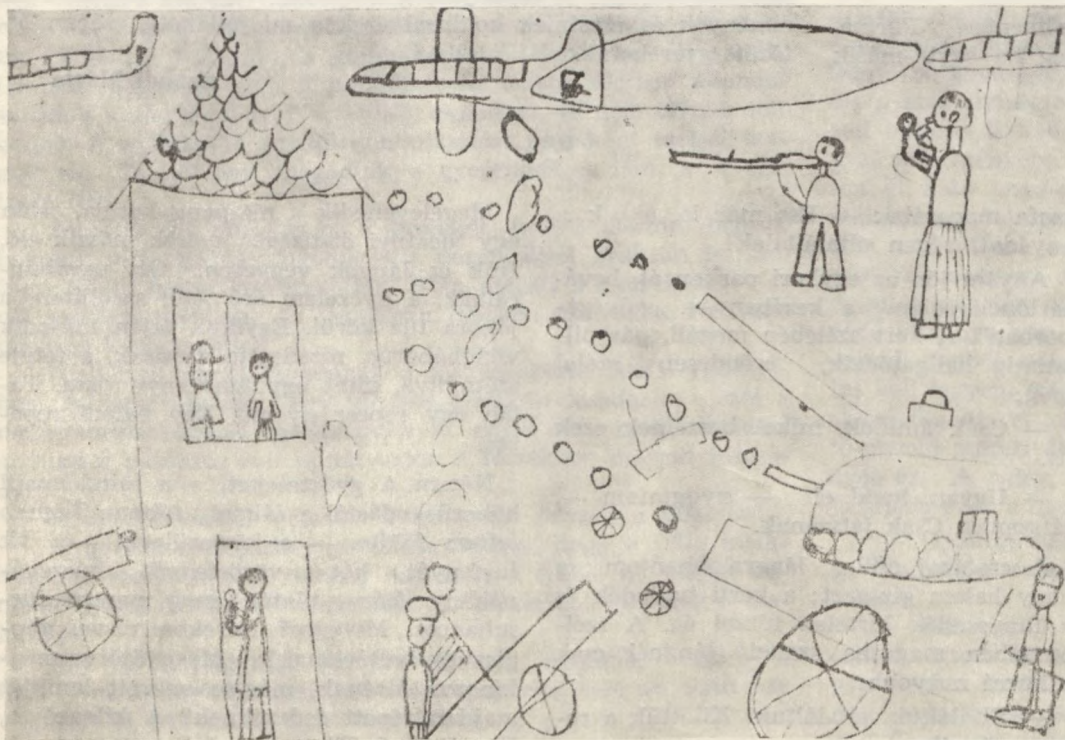
— A kocinak a kejeke — selypíti.

Természetes a hangja, a csodálkozás legapróbb jele nélkül. Még felháborodni sem tud — majd belenő.

*

G. B. nehézgépkezelő, de ezermester-ségéről, ügyes kezéről a hetedik faluban is híres. A játékot hozom szóba, s ő a tudományaival válaszol.

— Nincsen a világon, amit én meg ne csinálnék. Ha valami újba és ismeretlen-

be vágok, akkor esetleg kínlódom, vért iz-
zadva újra és újra próbálkozom, de a vé-
gén mindig enyém a siker. Ezt pedig
végső soron a játéknak, a játékaimnak kö-
szönhetem. Kőművesmester volt az apám.
Értett a vasmunkához is, a szerszámot
meg soha el nem rakta a kezem alól.
Megcsináltam én mindenféle játékot ma-
gamnak, olyanokat is, hogy a csodájára
jártak. Persze, ha akartam, hogy legyen
valamim, akkor nem is volt más választá-
som. Sokan voltunk, nehezen tellett más,
szükségesebb dologra is; ha nagyobb da-
rab húst kaptunk a vasárnapi ebédben,
akkor már tudtuk, hogy sikerült anyánk-
nak lóhúst szereznie. Az olcsóbb volt.

Ülünk a konyhában a dikón, G. B. bort
tölt, a pillanatnyi szünetben anyósa veszi
magához a szót:

— Mondd el, mondd csak el, hogy csi-
náltál te még gőzgépet is!

— Nemcsak azt, sok mást is, mama. De
ez más dolog, ez már tudomány. A bak-
szekeret azonban minden gyerek meg-
csinálta.

G. B. szinte röstelkedve mondja:

— Hogy miért hívtuk bakszekernek,
azt én már meg nem mondom, ne is kér-
dezd! Az a lényeg, hogy nem kellett hoz-
zá csak jó hajlékony fűz, ebből készült —
karikába hajtva — a kereke, de minden-
féle más alkatrésze is. Mindig verseng-
tünk, hogy ki csinál szebbet, ügyesebbet.
Amikor pedig elkészült, kilométereket
trappoltunk vele, toltuk magunk előtt. A
selejtje persze időnek előtte széjjel-
hullott, ez volt benne a pláne.

Gyufa lángja lobban, cigarettagyújtás-
nyi szünet után meghallgathatom a bak-
szeker dicséretét.

— Magunknak csináltuk, ez a lényeg.
Hajtotta az embert a vágy, hogy ő kerül-
jön az élre, az ő játéka legyen a leg-
szebb, a legkitartóbb. Ügyesedtünk ebben
a versengésben, ki is vonhatná kétségbe?
Meg aztán — most, felnőtt fejjel gondo-
lok utána — a tartásunk is más lett, be-
csülni tudtuk azt a sivár kis portékát.
Mert a leleményünk, a munkánk volt
benne. Ezért mondom én, hogy a baksze-
kér „többet ért” mindenféle mai csoda-
autónál, távirányítású repülőgépnél. Az
összes készen kapott játékmesénél.

Akkor sem felejtette el ezt G. B., ami-
kor már az ő gyerekei játszottak. Tanú-
síthatom (hiszen közeli ismerőseim vol-
tak már akkor is), hogy az egyre ügye-
sebb kezű ezermester játék helyett leg-
többször „csak” ötletet adott a fiúknak,
néhány gyakorlati jó tanáccsal.

— Megcsinálhattam volna én nekik
olyan sárkányt, hogy kiállításra lehetett
volna vinni. Nem mondom, meg is mu-
tattam a fogásokat, beavattam őket az
anyagválasztás titkaiba, a többi azon-
ban az ő dolguk volt. Az a véleményem,
hogy kínlódjon, szenvedjen meg a kölök
az örömeért.

A beszélgetés során egyetlen egyszer
sem hallok G. B.-től az alkotás, a siker-
élmény, a gondolkodásra készítés, a ma-
nuális készség fejlesztése kifejezéseket.
Nem fogalmazza meg ezeket a nevelési
célkitűzéseket, csak éppen alkalmazta
őket. Ki tudja, talán akkor, gyakorló
apasága idején is elevenen élt benne a
bakszeker kinja-öröme.

Ma már háromszoros nagyapa, bár a
lányok kissé késve érkeztek.

— Ők nekem a legkedvesebbek, de fi-
gyelem én a többi gyerekes családot is.

Mondhatom, igencsak csodálkozom, mert
üvegházi palántákat, szobagyerekeket ne-
velnek. Beültetik őket meseországba, a já-
téksarokba, rájuk parancsolnak, hogy on-
nan pedig elmozdulni nem szabad! Nincs
a gyerekeknek semmi fantáziája, legföljebb
tologatja egy darabig a csillogó-villogó,
tűlkölő-szirenázó, világító autósodákat, a
forgó radarral felszerelt holdjárművet.
Aztán meg széjjelszedi. Hogy a fenébe
ne tenné, amikor halvány fogalma sincs
arról, hogy mitől mozog, hogy mi mitől
van.

G. B. most egy kissé indulatos, hevület
fűti az utolsó nekirugaszkodásban is.

— Sajnálom a mai gyerekeket. Sajná-
lom, mert az a pátyolgatás, amiben ma
részesülnek, egy cseppecskét sem válik a ja-
vukra. Óvják őket a széltől is, nem lehet
a drága ruhájukon egyetlen porszem sem,
naponta kétszer-háromszor is átöltöztetik
őket. Egész nap aztán mást sem hall a
kölök, csak „ne nyúlj hozzá”, „nem sza-
bad”, „nem mondtam, hogy vigyázz a
szép cipődre”. Egy szakadt nadrág isten-
csapása, de azt is el tudom képzelni, mi-
lyen képet vágna a mama, ha nyakig
olajosan állítana be a gyerek: — Széjjel-
szedtem az apu biciklijét. Tapasztalatom
szerint nem is igen szedi szét, legföljebb
igen ritkán. A gyerek így persze állan-
dóan tiszta és ápolat, mint lefekvés előtt,
ugyanakkor unottan turkál a drága játé-
kok között. A mamának meg eszébe sem
jut, hogy a túlzott féltéssel a kíváncsiság-
tól, a próbálkozástól, a megismeréstől tilt-
ja el; a fantáziát, a tudásszerzést kurtítja
meg.

*

— Fantázia? Nekünk még volt, annyi
bizonyos. — A fiatal távközlési műszerész
a kastélykert felé mutat, úgy folytatja: —
A színhely ugyanez volt, itt játszottunk
mi is. Mégis úgy vélem, egészen más volt
az az idő. Nem is olyan régen nem volt
még itt televízió, moziba is kevesen ju-
tottak el; nem tudtunk hát lemásolni, le-
utánozni sok mindent. A játékot ki kel-
lett találni, legföljebb olvasmányélménye-
inket jeleníthettük meg. Ma mit láthatsz
itt? Ha este a tv-krimiben megölnek há-
rom embert, másnap délután már a kas-
télykertben újraosztják a szerepeket: a
felügyelőt meg a hullákét is. Aztán cse-
reberélnek. Egyszer mindenkiből lesz ül-
dőző, üldözőt, végül pedig hullá.

*

A krónikással egyívású ifjú ember ka-
pásból emlékszik a játékszereire.

— Hogyisne, amikor csak egyetlenegy
volt egész gyerekkoromban. Néhány cen-
timéteres lehetett a játékringliszil, vagy
ahogy nagyanyám nevezte: az ördöghin-
ta. Emlékezetem szerint nem volt az való
semmire, még az aprócska embereket sem
lehetett kivenni az ülésből. Szóval, játé-
szerelem ez az egy volt, a játékom azon-
ban annál számosabb. Reggel elindultunk
egyetlen szál klottgatyában a haverokkal

a hegybe, sokszor csak a harangszó vert haza. Miénk volt minden! Árkok mélyén földet túrva, kincsről álmodoztunk, földvárat építettünk, elhagyott borházak padlásain rozsdás pántú ládák titkait vizslattuk. Soroljam? Regényes volt és szép...

— Később? Az iskolában?

— Szerencsénk volt. Az akkori úttörő-csapat-vezető csuda ember volt, remek dolgokat talált ki. Sosem feledem, egyszer egy egész éven át kerestük a bátrak zászlaját, minden percben lestük a Nagy Ismeretlen titkos üzeneteit. Tudtuk persze, hogy hol írják és pecsételik ezeket az üzeneteket, de nem ez volt a lényeg. Mindenki első akart lenni, először akarta megfejteni és végrehajtani az utasítást. Nagy dicsőség volt ez, hiszen tudásra és erőre egyaránt szükség volt a monstre játékban. Az izgalom pedig mindenkit lekötött, senki nem unta.

A távközlési műszerész harmincéves fiatalember, arca a legbeszédesebb bizonyítéka a szíves emlékezésnek. Biztatóan néz rám:

— Ha érdekel a kollektív játék, a holnapot alapozó nagyszabású szellemi és fizikai torna, akkor érdemes lenne összegyűjteni a még fellelhető dokumentumokat. Húsz év nem nagy idő, talán még akad belőlük. Meg kellene írni a bátrak zászlajának történetét...

A pedagógust nem nagyon hozzalázba kérdésem, ímmel-ámmal válaszol:

— Van itt az iskolában, persze hogy van játék. Asztali foci... Gazdálkodj okosan! ... de más is akad. Csak éppen idő nem sok jut rá. Rengeteg a tananyag meg a többi tennivaló, a rajfoglalkozásokból is sokat elrabol a hivatalos munka, a szervezeti élet.

A következőkben rajtam a meghökkenés sora.

— Most írom a szakdolgozatomat — hallom a pedagógustól —, a játékot választottam munkám témájául. Azt akarom bemutatni: a történelmi elődöket, a hősi múltat hogyan lehet játékos formában, ötletekkel megismertetni a gyerekekkel. Tudod, itt van most ez a gyermekév, talán lehet rajta valamit keresni...

Sorolom a barátomnak, mi mindenre jutottam a játékok és a játékszerek ürügyén. Csodálkozva néz rám, azonnal megfogalmazza aggályát is:

— Baj van: az egészben kevés a gyerekek. Értük és nélkülük?

Így igaz. Értük, ha majdnem nélkülük is. Csupán egy a mentség: a játékokat sem ők tervezik és forgalmazzák. Mint ahogy a tiltás-ösztönzés, a jóra és rosszra való útmutatás sem tőlük ered.

Kelemen Gábor

Tiltott levél

Tél volt. Az útszéli tócsákat vékony jég-hártyák borították, a fagy fehérre meszelte a városzélei házak ablakait, karcsú jégcsapok, mint apró hőmérők csüngtek az ereszetekről. A néptelen utcán téglapiros Zsiguli fékezett óvatosan. A tanácsgyámügyi előadója barangolt a környéken, halaszthatatlan ügyeket intézett. Fejében tartotta, hogy a minap a Magyar Rádió hallgatói levelet továbbított, amelyben O. József gyermekeinek mostoha körülményeiről tudósítottak aggódó sorok: a szomszéd fogott tollat, a portájára átszűrő keserves gyermeksisírás indította meg.

A gyámügyi előadó szemügyre vette a házat. Inkább gunyhó volt, törekes vályogból emelték, az alacsony nyeregtető foghíjas cseréphéjazatát itt-ott fenyődeszkadarabokkal próbálták pótolni. A vakolatlan, kémény nélküli viskó ajtaja nyikorogva nyílt, belülről betondarabokkal támasztották ki. Siralmas látvány fogadta a belépőt. Az egyetlen helyiségből álló lakás berendezése mindössze egy durván ácsolt lapriccs volt, azon hervadozott O.ék öt pici gyermeke. Ruhátlanul, csupán a legkisebb bűjt szakadt és koszos atlétatrikóba.

— Szüleitek?

— Elmentek...

— Fáztok?

Az ágyon gubbasztó lurkók szorongva lapultak egymáshoz, nagy fekete szemeket lefelé sűtötték, mint akik csinyt követtek el, s várják, mi lesz a büntetés. Az előadó nem sokat töprengett. Néhány mondatos üzenetet firkantott, s a nebulókat egymás után, ölben cipelte a személygépkocsiba. Meg sem állt a megyei gyermekvédő intézetig, s még délután elkészítette az állami gondozásba vételt kimondó határozatot.

Másnap reggel irodájában már ott toporogtak O.-ék. A borostás képű férfi úgy ugrált az asztal körül ide-oda, akár az órainga. Káromkodott, mint a záporosó, az asszony meg olyan ricsajt csapott, mintha száz vásárost zsúfoltak volna egybe a szobába. Az előadó kivárta, míg első mérgük elpárolog, s kezdte gyözködni őket, hogy a gyerekeknek s nekik is ez a legjobb megoldás...

— Jó helyre kerültek a porontyok. Miből tartották volna el őket? Nem dolgoznak, a gyerekek azt rágsálták, amit a kukában találtak vagy a szomszédoktól kaptak. Ha olyan körülményeket teremtenek, amely alkalmas a gyermeknevelésre, visszakaphatják — magyarázta a háborgó szülőknél, akik látszólag megértették: mindenkinek ez a legüdvözítőbb.

Azóta három esztendő telt el. Az apát kötelezték, hogy munkába álljon, anyagmozgató a közeli gyárban. A feleség nem dolgozhat, várandós. A három év alatt ez lesz a harmadik gyerek, amelyet a világra hoz. A családfő fizetésének felét levon-

ják az állami gondozásban levők ellátásának hozzájárulására. Otthon a körülmények változatlanok. Részlet a környezet-tanulmányból: „O. József családja egészségtelen körülmények között él. A lakás földes, nedves, a falak repedezettek. A berendezés egy ágy és egy sparihelt. A gyerekek öltözete és táplálkozása hiányos...” A gyámügyi hatóság most intézkedik O.ék újabb két gyermekének elhelyezéséről.

S hasonló sors várja a még meg sem született csecsemőt is.

A k.-i gyermekotthont nemrég adták át. A falak között két és fél száz alsó és felső tagozatost, valamint ifjúmunkást helyeztek el. A termekben pontos napirend szerint zajlik az élet.

— Örülök, hogy ilyen szép helyen lehetek — mondja a hetedikes B. Zoltán, mintha könyvből olvasna versidézetet. Biztosan fűrtjei széles homlokára kúsznak.

— Sokat tanulunk, jó a koszt, játszhatunk is. A tanító bácsik és tanító nénik szeretnek bennünket — hadarja pajtása. Együtt kerültek ide — s többek mint barátok. Szövetségesegek.

Ülünk egymással szemben, méregetjük a másikat, közömbös dolgokról társalogva. Bizonyára azt hiszik, valamelyik felügyeleti szervtől tartanak ellenőrzést az otthonban, amely nekik valóban az. Ismerik szüleiket, de két esztendeje egyikük sem látta sem apját, sem anyját. Számukra a szeretet csak bizsergés, tetőfoka a nevelői dicséret, a jó osztályzat, darabka sütemény a szobatárs csomagjából. Már nem gyerekek és még nem felnőttek. Kezdi elfelejteni, hogy mit jelent a szülő, s kezd derengeni előttük, hogy mit jelent a társadalom. A riporter, kitervelt szándékát megmászva, egyikről sem faggatózik.

— Szerettek olvasni?

— Igen...

Felállunk. A barna fejeket az ellenőr is megsimogatta volna.

Az országban körülbelül százezerre tehető a különböző okokból veszélyeztetett gyerekek száma. Legjelentősebb veszélyforrás a környezet.

G. Béláné „izgága” betegsége miatt képtelen a rendszeres munkavégzésre. Tizenhárom éves lányával él együtt, akin már az ideai blúz is feszült, megakad rajta a férfiszem. Az anya hónapról hónapra kapja a családi pótlékot, mint gyermekét egyedül nevelő szülő, volt férjétől postán érkezik a gyermektartás összege, a tanács étkezési hozzájárulást fizet. G.-né a tetemes támogatás ellenére szünet nélkül rendkívüli segélyért fordult a gyámügyi hatósághoz.

— Kíváncsiak voltunk rá, mire költi a pénzt, mi jut belőle a lánynak? — mondják a tanácson.

Érdeklődtek a közelben lakóktól, s fény derült a gyakori pénzzavar okára. Az aszszony sűrűn váltogatta élettársait — köztük a börtönből frissen szabadultakat —, akik addig maradtak hajlékában, míg a pénz apródonként el nem fogyott. A gyámügyi hatóság, megbeszélve a fejlett és takaros kislány osztályfőnökével, jónak látta hivatásos pártfogó kirendelését.

— Mi ez a határozat — toppant be G.-né az igazgatási osztályra.

— A lánya védelmében adtuk ki...

Kést rántott, Alig bírták leszerelni.

A fízenhat esztendő H. Jolán középiskolába jár. Tavaly ősszel a diákok almaszüretre utaztak az Alföldre, visszafelé a vonatra Jolán már nem ült fel. Megszökött egy ismeretlen fiúval. Elvált szülőkkel él együtt, mostohaapja — mint mondják — feltűnően jóvágású. A lányt a rendőrség segítségével találták meg, s hazahozatták. A szülők kérték intézeti elhelyezését, hogy új környezetben folytathassa tanulmányait. A tanács segítette, a lányt egy másik város kollégiumába irányították, ahol senki sem ismerte botlását. Nevelőapja néhány hónap elteltével kérvényezte az intézeti elhelyezés megszüntetését, amire a jogszabályok lehetőséget adtak.

— Sokba kerül. Fizetjük az intézeti díjat, útiköltséget, nem kapjuk a gyermek-tartást — nyöszörögte a pálfordulás indítékát.

Az egyik társadalmi pártfogótól a gyámügyi hatósághoz bejelentés érkezett: a lány és apja közötti viszony meghaladja

a szülő és gyermek kapcsolatát. A kérelmet viszont teljesíteni kell.

E. községben a közelmúltban három gyermek jövőjéről határoztak. Az apa és az anya sűrűn felöntött a garatra. Ilyenkor eltámolyogtak a kicsiket nevelő nagyszülőkhöz, s utcára szóló perpatvart csaptak. Felmerült a két fiú és a nyolcadikos lány állami gondozásba vétele. A tanács vizsgálta, úgy látta: a szülőknél megfelelő helyen vannak. A járási szervek és a községi ifjúságvédelmi bizottság az ellenkezőjéről győződött meg.

— A végrehajtás ellen a rokonok peszterkedtek, tiltakoztak, fűt-fát megmozgattak, de egy cipőt nem vettek volna a fiúknak. A nagyobb gyerekeket elválasztani egymástól csak akkor lehet, amikor alszanak — kommentálja az esetet P. József, a járási hivatal igazgatási osztályának vezetője.

Méltatja az ifjúságvédelmi albizottságok jelentős szerepét a veszélyeztetett gyermekek felderítésében. Ez azonban csak feladatuk kisebbik része. Felosztják a szűkös segítyt, információkat szolgáltatnak, tanévkezdés előtt gondoskodnak róla, hogy az iskolás korúak könyveket, füzeleket, írószert, cipőt, iskolaköpenyt kapjanak. Időről időre ellenőrzik a falvak italboltjait...

— Nem tartom helyesnek, hogy ezekben a bizottságokban túlnyomórészt pedagógusok kapnak helyet. Ezzel elhalványul a munka társadalmi jellege — teszi hozzá.

Más bökkenő is akad a falvakban. Szemben két kislányt állami gondozásba vettek. Az okok a szokásosak: a szülők elhanya-

golták nevelésüket, a gyerekek piszkosan jártak óvodába, iskolába, a napköziben kapott ebédet és uzsonnát leszámítva nemigen étkeztek. A szülők az önkéntes beszállítást megtagadták, a kisebb srácot távoli rokonoknál dugták el, felkutatása nem kevés energiába került. A problémát a határozat végrehajtása okozta. A népszerűtlen feladat a községi tanács dolgozóira maradt.

— Kivezényelték a körzeti rendőrt. Furcsa volt, hogy a kicsiket a vb-titkár vagy a termelőszövetkezet gépkocsiján kellett az intézetbe küldeni. Érthető, ha a helyiek ózdkodnak az ilyen akcióktól — magyarázta P. József.

A gyermekvédelem összes feltétele megteremtésének türelem az orvossága.

— A kiskorúak, fiatalok három okból lehetnek veszélyeztetettek. Legjellemzőbb a környezet, a szülők életmódja, a lakáshelyzet, a mostoha körülmények. A saját magatartás miatt veszélyeztetettek azok, akik már szembekerültek a törvénnyel, loptak, garázdálkodtak; s az egészségügyi problémák is veszélyt jelentenek — sorolja N. Istvánné dr., a megyei tanács gyámügyi főelőadója.

A gyámügyeseknek szám szerint huszonegyféle lehetőség áll rendelkezésükre, hogy a helyzeten változtassanak: kezdve az egyszerű figyelmeztetéstől, beidézésétől a hivatásos pártfogók kirendeléséig. Lehetne akár a duplája is, évről évre gyarapodik azoknak a gyerekeknek a száma, akik életébe be kell avatkozni.

— Próbáltuk felderíteni, miért is. Egyik oka, hogy hathatósabbá lett a felderítés, óvónők, védőnők, orvosok is mind többször jeleznek. A veszélyeztetett minősítésre okot adó tényezők tartósak. Élen jár az alkoholizmus, a válások magas száma...

A gyámhatóságnak módjában áll alkoholelvonó kúrára kötelezni azokat az apákat, anyákat, akik a kocsmák törzsvendégei, a családi pótlékot, fizetést élelmiszer, ruha helyett itókára költik. Gyakran azonban a felnőttek egészségügyi problémái miatt a kényszerkezelés lehetetlen. A lakossággal, a községi tanáccsal nehéz megértetni: az a férfi, aki reggeltől estig bírja az italt, miért „alkalmatlan” az elvonókúrára.

V.-ben találták fel a történetet: O. Gézának nyolc gyermeke került állami gondozásba, délutánonként már ingadozva állt, mint a mérleg, s ha pénze elfogyott, lopva felhőrpintette az asztalon hagyott fél korsó söröket. Mondták, ilyen a vére. Ha sisteregve megindulnak hullámai, mindjárt kapar a torka, oltani kell a tüzet; elitta volna a Krisztus palástját is. Hiába kapott segítséget, hogy üzemekben jusson dolgozóhoz, egy hónapnál tovább sehol sem bírta, mert az italozás és az iga-

zolatlan hiányzás egy szálláson lakozik. A gyámügyi előadó be-behívatta, meglátogatta, ha éppen józan óráiban találta, elbeszélgetett vele. Most már esztendeje ugyanazon a munkahelyen tesz-vesz. Szutyongatta, hogy vesse alá magát az alkoholelvonó kezelésnek, és O. Géza kötélnek is állt. Rá néhány hétre bazsalyogva állított be a tanácsházára, s közölte: az orvosok nem engedik. Azóta újra iszogot.

Öt évvel ezelőtt a megyében a veszélyeztetett gyermekek nyolcvan százaléka cigányszármazású volt. Azóta az arány a felére csökkent — másik felét az elvált szülők gyermekei jelentik.

Ezek a gyerekek már akkor veszélyeztetettek, amikor az eljárás megkezdődik. A gyermekelhelyezési per előtt indul a harc a szülők között, ki milyen befolyással bír a fiúra, lányra. Főként azóta, hogy ma már a gyermek nem automatikusan kerül az anyához. Amíg a válóper le nem zajlik, bármelyik szülőnél lehet, a hatóságok nem avatkozhatnak közbe.

P.-n a közelmúltban megdöbbentő bal eset történt. A szülők között a járdán zajlott a huzavona a gyerekért. A hatéves kölyök átszaladt az út másik oldalára, s közben halálra gázolta egy teherautó.

*

Fogadónap a városi tanács gyámügyi hatóságánál. Hétfő. Az előadó, Sz. Sándorné előre figyelmeztet:

— A láthatásra panaszkodnak a legtöbben. A bíróság előírja, hogy milyen időközönként láthatja az egyik szülő a másiknál elhelyezett gyermekét. Legtöbben fittyet hánynak a rendelkezésre...

Szalmaszöke asszony, körmei vörösen rítkitanak a lakktól, a tenyéryni szoba tele

lesz Charlie parfüm illatával. Arcán mozgalmas élet nyomai. Fényképet kotor elő. Egy bágyadt képű suhanc hajtja oldalra fejét. Haja kócos, csapzott.

— Már megint így tért vissza a fiam az apjától. Tökrészezen! — csicsérgi minden felháborodás nélkül. Bizonyára az esetet jött dokumentálni.

Negyven körüli férfi állít be, kezében aktatáska. Feltolja szemüvegét, mely levegőt vesz, olyanokat rázkódik, mint a megfürdetett kutya.

— Mondja meg az elvtársnő, hogy mit csináljak? Már harmadik vasárnap reggel vár papírszelet a lányom helyett. Megint elmentek vikendezni, azt üzente az a céfet asszony. Tegyenek valamit, vagy én teszek — fenyegetőzik a hivatalban.

— Ha valamelyik szülő a láthatást akadályozza, először figyelmeztetjük. Ha a szép szó nem használ, ezer forintig bírságozhatjuk. A következő fokozat: írunk a vállalati szakszervezeti bizottságnak, hason oda, s legvégül a gyámhatóságnak jogában áll a láthatás akadályozása miatt gyermek-újraelhelyezési pert indítania — tájékoztat az előadó.

Újabb férfi érkezik, egészen fiatal. Tajtékzik, volt felesége megint nem eresztette be a lakásba, hogy megnézhesse tízhónapos csecsemőjüket. Az ő történetük igazolja: a gyámügyi munka lelkiismeretes elvégzése mi mindent kíván.

Tavaly karácsony előtt a járási bírónő telefonált izgatottan az igazgatási osztályra. A válóperes tárgyaláson a férj képviselője levelet csatolt az aktákhoz. Az asszony írta a férjnek: „ha nem jössz vissza, csak a temetésünkre jöhetsz, mert a gyerekekkel együtt halottak leszünk...” A tanácson gyorsan megtanakodták az ügyet. Szóltak a körzeti orvosnak, telefonáltak a csecsemőotthonba, a kórház

idegosztályára. Az orvosi vizsgálat szerint a levélben leírtak lehetősége fennállt, a nő idegkimerültsége miatt. A picit és az anyját is gyorsan elhelyezték. Időközben a szülők elváltak, de a civódásnak nincs vége.

— Gyermekápolónő az eredeti foglalkozáson. Öt éve kerültem a gyámhatóság-hoz. Gyakran előfordul, hogy azt kérem a munkatársaimtól, vigasztaljanak meg, mert elmegyek innen. Egyszer már kérésre áthelyeztek. Visszajöttem, mert nagyon szeretem a gyerekeket...

Előtte egy örökbefogadás iratai. Mert a legkisebbek nem csak elveszthetik szüleiket, találhatnak is. Tavaly három ilyen ügye volt. A szülők egyáltalán nem látogatták gyerekeiket, de lemondó nyilatkozatot sem voltak hajlandók írni. A hatóságnak jogában áll pótolni.

— A gyerek nem választhatja meg szüleit, éppen ezért hátrányát sem érezheti. Az elmúlt évben 240 ezer forint segélyt osztottunk ki a keretből, s az elnök még újabb ötvenezret biztosított. Én azt a formát látom célszerűnek, amikor étkezési hozzájárulást adunk. Mert a szülő bemutat ugyan blokkokat élelmiszerről, de volt rá példa, hogy az ABC-áruház padlójáról szedte fel — említi.

G.-ben mesélte a tanácselnök, hogy négy kisgyereknek cipőt vásároltak. Apjuk másnap kivétel nélkül eladta.

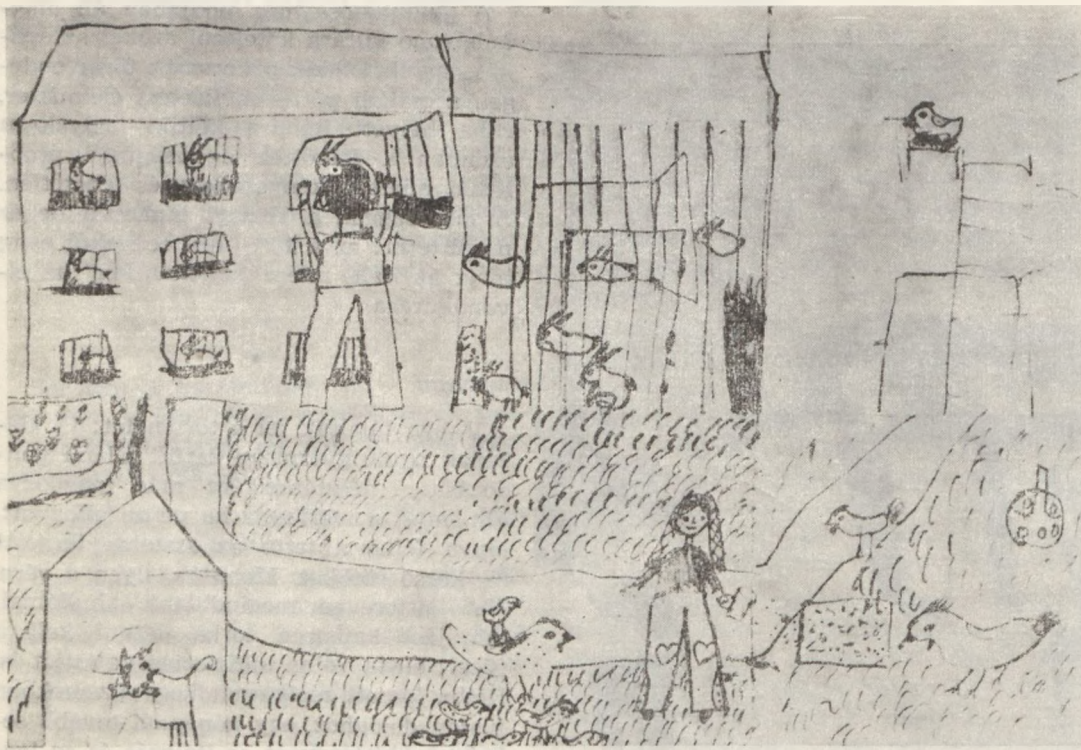
*

„Anyá! Légy szíves adj fel postára ezer forintot, mert az ünnepeken kötelező a sötét ruha, nekem pedig nincsen. Így ezekre a rendezvényekre el sem megyek, ne vessenek rám megalázó pillantásokat. Közeledik a tavaszi szünet. A kollégiumot el kell hagynom. Apához nem megyek, azt sem tudom, hol lakik. Ha nem jössz értem, inkább megszököm. Csaba.”

A hangyalábakra emlékeztető apró betűkkel írt levelet K.-né mutatja. Nyolc éve váltak el. Adminisztrátor Pesten, lányával albérleti szobában húzódik meg, jövőre ígérték neki egyszobás lakást. Volt férje gépészmérnök, megnősült újra. A bíróság annak idején Csabát neki ítélte. A fiú és anya találkozását lehetetlen tette, lopva válhattak szót, amikor az anya a fővárosból leutazott, s a tanítás után az iskola előtt megvárta Csabát. A fiú levelezett vele, pénzt kért tőle, mert apjától csak verést kapott.

— Legutóbb is két nadrágot vettem neki. Keveset keresek, de hetente száz forint zsebpénzt is küldök. Most muszáj sötét öltönyt venni, mert színházba mennek. Nem tehet róla, hogy eddig nem volt neki. A tanároktól meg kapja a megjegyzéseket — szánakodik K. Gergelyné. Kezében a cigaretta végén, rövid, hideg hamu reszket.

A közelmúltban fordult a helyzet a családban. A fiához annyira ragaszkodó asszony lassan célhoz ér. Csabánál apja megtalálta a tiltott leveleket. Felpofozta, s közölte a tanácson, hogy lemond róla. El is költözött Gy.-be, de a srácot nem vitte magával, de még az öltönyeit sem ad-

ta oda. A gyámhatóság gyors közbeavatkozására került feje fölé fedél a kollégiumban.

K.-né perelheti a fiát. A tanácson jegyzőkönyv tanúskodik arról, hogy az apa miként bánt vele.

— Nem kell nekem gyerektartás sem — szortyog gondjaiba süppedve, mint aki attól fél, minden szót ellene használnak fel. — A fiam kell, Csabikám. . .

Az új lakótelep játszóterének padján találom meg H. Lászlónét. Csemetéi fucat hasonszórú lurkó társaságában fatörzsek-ből emelt vármakettet ostromolnak, olyan ügybuzgalommal, mintha ettől függne a marcipánfigurás születésnap tortája.

— Gyermekgondozási szabadságon vagyok. Még egy évig, a kisebbel — mondja, s elmosolyodik, amint egy pöttömnyi legény nálánál magasabb fahusággal abriktolja a támadókat.

— Nincs abban semmi különös, hogy a napi munkám mellett a tanácson társadalmi pártfogóként is számon tartanak. Vagyunk néhányan, s senkit sem kellett toborozni. Néha kapok egy-egy címet, szabad időmben elsétálok, megtekintem, hogy a kiskorú milyen körülmények között él, negyedévenként jelentést adok róla. . .

— Hogyan fogadják?

— Többnyire bizalmatlanul, de igyekezem megértetni a szülőkkel, hogy gyermekeik és az ő segítségükre szeretnék lenni. Nem ellenőrzök én, hanem vizife-

lek. Eldiskurálunk, kifaggatom gondjaikról, helyettük írok segélykérelmet. Volt, aki úgy kapott lakást, hogy én hívtam fel a műszaki osztály figyelmét: az épület életveszélyessé vált.

A gyerekek szeretetéről beszél. Újában a társadalmi pártfogók kevéske honoráriumot is kapnak, ő visszautasította. Nem azért csinálja. Kötelességének tekintti, hogy a veszélyeztetett környezetben élő gyermekekért tehessen valamit. Legutóbb az ő javaslatára vettek állami gondozásba két kislányt. A szülők óbégatnak, nekitámadtak, mint a darazsak.

— Higgyék el, ez a legjobb megoldás — mondta halkán.

S elmesélte, hogy ő tíz éven keresztül élt intézetben.

M. Szabó Gyula

Gyermek, film, mozi

Felmérések és statisztikák egész sora bizonyítja, hogy a film elsősorban az ifjúság szükségleteit elégíti ki. A mozilátogató közönség mintegy 50 százaléka fiatalokból áll, s ha ehhez még gondolatban hozzászámoljuk a televíziót néző ifjúság hatalmas tömegét, szükségtelen más tényekkel bizonyítani azoknak a hatásvizsgálatoknak a fontosságát, amelyek valamilyen formában a film és az ifjúság kapcsolatának kérdéseire keresik a választ. Mert ha biztosítani akarjuk, hogy a film ne csupán kétórányi „üresjárat”, unaloműző lehetőség legyen gyermekeink életében, ismernünk kell a moziba járás „természetrádját”. Ezáltal ugyanis jobban kiaknázhatjuk a filmben rejlő nevelő lehetőségeket, fiataljainkból pedig kialakíthatjuk a jövő filmértő és -szerető közönségét; olyan szűrőrendszert alakítva ki tudatukban, amely által képesek elválasztani az értékest az értéktelentől.

Vizsgálódásunk során az a föltevés vezetett, hogy a kérdések nem csak fiataljaink filmérdeklődésének felvázolásához nyújtanak segítséget, hanem rajtuk keresztül bepillantathatunk filmművészet iránti fogékonyságuk és ítélőképességük fejlettségére is.

Vizsgálatunkat kérdőívekkel végeztük. A kérdőíveket általános iskolák felső tagozatos tanulói töltötték ki, szám szerint 478-an (243 fiú és 235 lány, 246 falusi és 232 városi gyermek, valamennyien 10 és 15 év közöttiek).

A válaszokat a következőkben eredeti megfogalmazásban közöljük, csupán az értelemzavaró helyesírási hibákat javítottuk ki.

A felmérés egyik legfontosabb kérdése a mozilátogatás gyakoriságának feltérképezése volt. Ennek aránya a kapott adatok szerint a következőképpen alakult:

478 általános iskolás közül moziban volt:	
hetente egyszer	135
hetente kétszer	108
kéthetente egyszer	100
havonta egyszer	115
évente néhányszor	20

A különböző évfolyamok mozibajárása között lényeges eltérés nem mutatkozott, bár a nemek szerinti megoszlást tekintve minden korosztályban a fiúk voltak többször moziban.

Érdekesen alakult a mozibajárás gyakoriság lakóhely szerinti megoszlása is: egyértelműen kiderült, hogy a városi iskolások sokkal sűrűbben látogatják a filmszínházakat, mint a vidéki gyermekek. Ennek természetesen objektív okai is vannak:

pl. Salgótarjában több a vetítési hely, jóval magasabb a játékrendi előadások száma és gyakoribbak a szervezett mozibajárási lehetőségek (napközis mozi, iskolamozi, matinélőadások stb.).

Mindezek ellenére úgy érezzük, hogy mind vidéken, mind Salgótarjában igen magas a mozibajárás mutató. Különösen, ha arra gondolunk, hogy falvainkban, ahol az átlagos heti három játékrendi előadás (éppen korlátozott száma miatt) eleve meghatározza műsorpolitikánkat, kevesebb ifjúságnak szóló filmet tudunk bemutatni, hiszen elsősorban a felnőttközönség igényeinek, elvárásainak megfelelően tűzzük műsorra a filmeket.

Annak alátámasztására, hogy a fiatalság nagy részének a film valóban a szórakozás, kikapcsolódás egyik fő formája, a következő kérdést tettük fel: *„Szabad időben mit csinálsz a legszívesebben? 478 tanuló közül — egyidejűleg többféle szabadidős-tevékenység megjelölése mellett — százhuszan televízió-nézést, száztizennégyen olvasást, kilencvenketten mozibajárást, hetvenhárman játékot, harmincketten beszélgetést, húszan sportolást, tizenketten zenehallgatást, hatan a „csavargást” jelölték legkedvesebb szórakozásként. Ebben a rangsorolásban csak látszólag tűnik ellentmondásnak a televízió vezető szerepe a mozibajárással szemben. Mindez csupán azt bizonyítja, hogy a gyerekek jóval több szabad idővel rendelkeznek, mint amennyit a moziban történő filmnézés kitölt, hiszen arra a kérdésre, hogy *„A televízióban vagy a moziban nézel meg egy filmet szívesebben? 291 gyermek válaszolt igennel a mozi javára, míg 187 iskolás a televíziós forma mellett szavazott. A lányok egyenlő arányban választották mindkét filmnézési lehetőséget, s újra a fiúk moziszeretete billentette a kétharmados többség felé a mérleget.**

A választás indoklása a televízió esetében elsősorban kényelmi, praktikus mérlegelésre engedett következtetni (*„nem kell tolongni, meg sorba állni”; „lefekszem, ha elálmosodom” stb.*): 18 tanuló érezte úgy, hogy a televízióban jobb filmeket játszanak, s ugyancsak tizennyolcan (!) kifogásolták, hogy a moziban kiabálás, zajongás van, míg otthon csendben követhetik a film cselekményét. *„Ha humoros film van, még a felét sem értem meg a nevetéstől.”*

Szórványosan egyéb indokok is születtek: *„ha nem értek valamit, megkérdezhetem a szüleimet”; „közben a családdal lehetek”; „A televíziót egyszerűen kikapcsolom, ha nem tetszik a film” stb.*

Azok, akik a moziban néznek szívesebben filmet, elsősorban a mozi látványjellegét hangsúlyozták: kilencvenketten a vetítési felület nagyságával, hetvennyolcan pedig a film színes voltával indokolták választásukat. *„Nekem a moziban olyan élő minden, mintha magam előtt látnám.”*

Ötvenkilencen arra hivatkoztak, hogy a moziban izgalmasabb, érdekesebb filmeket mutatnak be, 41 gyermeket pedig éppen a társaság, az ismerősökkel való találkozás lehetősége csábít a filmszínházakba.

Noha az előbbi adatok egyértelműen bizonyították a mozi előnyét a televízióval szemben (ismételten hangsúlyozva, hogy a kérdés elsősorban a filmnézésre vonatkozott, figyelmen kívül hagyva más televíziós műsorok kedveltségi szintjét), érdemes elgondolkodnunk néhány jelenségen.

Öröndetes tény, hogy napjainkban már a legtöbb fiatal számára nem elérhetetlen szórakozás a „mozizás”, hiszen mindössze nyolc gyermek jelzett ilyen problémát. Ifjúsági jegyakciónk, kedvezményes mozibérleteink és nem utolsósorban differenciált helyárpolitikánk a legolcsóbb művelődési formák egyikévé teszi a mozibajárást. Az ifjúság egy része ugyanakkor a televíziót már nem csak a mozi mellett, hanem olykor helyette is választja. Ami önmagában ugyan nem veszélyes, de ha a kényelmi szempontokra hivatkozó gyermekek már ebben a korban megszokják, hogy csak bizonyos praktikus „óvintézkedések” megtételével hajlandók filmet nézni (közel az ágy, közben lehet enni stb.), féltő, a későbbiekben még nehezebben mozdíthatók ki otthonukból, bárminemű művelődési formáról legyen is szó.

Öröndetes tény viszont, hogy már ebből a korosztályból is sokan felismerték a filmszínházak előnyeit a televízióval szemben, s számukra a moziban történő filmnézés speciális, személyes igény.

A kérdőíven több olyan kérdés is szerepelt, amely a mozibajárás körülményeire vonatkozott. Érdeemesnek tűnt például megvizsgálni, hogy a fiatalok kinek a tanácsára járnak moziba, s hogy egyéni vagy társas időöltés-e a filmnézés.

A *Kinek a tanácsára szoktál filmeket nézni?* kérdésre adott válaszok a következőképpen alakultak:

a tanárain javasolták	32
a szüleim hívják fel rá a figyelmemet	61
az osztálytársaim ajánlják	99
saját magam választom ki	286

A válaszok alapján kapott kép egyáltalán nem kedvező. Hiszen ennek a korosztálynak lenne leginkább szüksége arra, hogy irányítsák filmválasztását, helyes irányba tereljék kialakuló érdeklődését. Ezzel szemben a szerzett információk arra engednek következtetni, hogy sem az iskola, sem a szülők nem kezelik ezt a problémát kellő körültekintéssel. A gyerekek teljesen magukra hagyva, kényükre-kezdükre válogathatnak, a sokszor éppen nem nekik szóló filmekből is. Sajnos országosan kevésnek bizonyul azoknak az írásos és egyéb propagandaeszközöknek a száma, amelyek e korosztály számára készülnek. A moziüzemi vállalatok kezdeményezései (szervezett különélőadások, matinék, iskolamotozi-akciók, ifjúsági bérletre érvényes filmek kijelölése stb.) önmagukban nem elegendők. Ezt a problémát csak az iskolával és a szülőkkel közösen lehet megoldani.

Az adatok ugyanakkor azt is tükrözték, hogy a filmnek a filmszínházban történő megnézése a televízió korában is megőrizte társas jellegét (a fiatalok több mint 50 százaléka barátokkal vagy baráti társasággal jár moziba), s értékes alkotások esetében ennek pozitív, a befogadást elősegítő hatását nem kell bizonyítani.

Vizsgálódásunk a következőkben arra irányult, hogy milyen típusú és műfajú filmeket részesítenek előnyben fiataljaink. Ezért kérdőívünkön nyolc olyan — a gyermekek számára is érthető — filmtípust soroltunk fel (ezek sorát a tanulók is bővíthették), amelyek szerintük a leggyakrabban láthatók a filmszínházakban. A vizsgálati anyag a következő képet mutatja, a népszerűség sorrendjében:

Filmtípus, filmműfaj	
kalandfilm	189
bűnügyi film	167
vígjáték	45

rajz- és bábfilm	33
tudományos-fantasztikus film	15
történelmi film	10
zenés film	10
társadalmi filmdráma	4

A nemek és korcsoportok szerinti megoszlás kicsit differenciálta az eléggé egyértelmű adatokat. A lányoknál csökkent a bűnügyi, a tudományos-fantasztikus és történelmi filmek iránti érdeklődés, növekedett viszont a vígjátékot választók száma. A többi filmtípus kedveltségi fokát nézve kiegyenlített volt a helyzet. Korcsoportonként fölfelé egyenes arányban növekedett a bűnügyi filmre szavazók és csökkent a kalandfilmeket kedvelők száma: pontosabban — a két műfaj helyet cserélt. Ugyanilyen egyértelműen csökkent a felsőbb osztályosoknál a rajz- és bábfilm nézettsége is.

Azok számára, akik valamennyire is ismerik a filmforgalmazási adatokat, nem okoz különösebb meglepetést ez a népszerűségi sorrend, hiszen nem mond ellent a különböző típusú filmek átlagos látogatottsági adatainak (még egyszer hangsúlyozva, hogy a sorrendről és nem a szavazatok számáról van szó). Am ha figyelembe vesszük, hogy ezt a rangsort 10 és 15 év közötti gyerekek állították össze, már több okunk van az aggodalomra, hiszen a kaland- és bűnügyi filmek az össz-szavazatok 75 százalékát kapták, míg a másik hat filmműfajra összesen 25 százalék jutott. (A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy az ifjúsági játékfilm kedveltségi szintjét külön kérdéssel vizsgáltuk).

A problémával már csak azért sem lényegtelen foglalkoznunk, mivel országosan is gondot jelent a bemutatásra kerülő filmek egyenlőtlen műfajmegoszlása. A kaland- és bűnügyi filmek, valamint a társadalmi filmdrámák mellett igen alacsony a többi műfaj aránya — beleértve az ifjúsági filmeket is. S mivel az általános iskolások — éppen életkoruk miatt — még nem igénylik a társadalmi filmdrámákat, a kifejezetten gyermekeknek szóló filmekből viszont lassan már kezdenek kinőni, több lehetőségük marad a kevesebb „odafigyelést” igénylő, könnyebb szórakozást nyújtó filmek megtekintésére.

A komor képet szerencsére enyhíti, hogy a *Szereted-e az ifjúsági játékfilmeket, vagy szívesebben nézel meg felnőtteknek szólót?* kérdésre 238 gyermek válaszolt igennel az ifjúsági filmek javára, míg kétszázötven itt is a felnőtteknek készülő filmeket választották (nagyobbrészt hetedik és nyolcadikos fiúk). Azok közül, akik a fiataloknak készülő művek mellett döntöttek, a legtöbben éppen azzal támasztották alá válaszukat, hogy a filmek az ő világukról szólnak: „Az ifjúság életét, vidám mókáit mutatja be” (107 válasz); míg 33 tanuló azzal indokolta választását, hogy jobban megérti az ilyen jellegű alkotásokat. Szórványosan egyéb indokok is születtek: „sokat tanulok belőle” (15 szavazat), „sokkal vidámabbak” (13 szavazat). Néhányan határozottan elutasították a bűnügyi filmeket: „soha nem tudok elaludni, ha bűnügyi filmet látok; és felriadok még az álomból is.”

A felnőtteknek szóló filmek választásánál mindössze két tényező dominált: az izgalom, az erőszak és a szex! („Több a bűnyő, na meg a lövöldözés.” „Felvilágosítást kaphatok a felnőttek bűnügyi és szexuális életéről; néha úgy érzem, hogy az ifjúsági filmeket óvodásoknak készítik.”)

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a korhatár kérdésén túlmenően nagyobb figyelmet érdemel annak eldöntése, melyek azok az alkotások, amelyeket a fiatalok anélkül nézhetnek meg, hogy értelmi és érzelmi szintjük károsodást szenvedne. Úgy érezzük, hogy hiba lenne figyelmen kívül hagyni a korosztály izgalom- és kalandigényét, ám felelősségünk is egyben azt korlátozott mederben tartani.

Ha elfogadjuk, hogy a serdülőkorban már igen erős a gyerekek azonosulási képessége és igénye, hogy beleéljék magukat az egyes hősök sorsába, vizsgálatunkból nem hiányozhatott az a szempont sem, hogy a látott filmek alapján milyen példaképeket alakítanak ki maguknak, kedvenc hőseiket milyen külső és belső tulajdonság alapján választják ki.

A serdülőkorúak lelki sajátosságaiból fakad, hogy folytonosan keresik a követendő magatartásokat, s mivel nyugtalanságuk a kalandos filmek felé hajtja őket, nem véletlen, hogy a népszerűség sorban is a rettenthetetlen, a minden veszélyen felülkerekedő hősök állnak az első helyen:

filmhősök	szavazatok száma
Winettou	124
Piedone	87
Zorro	75
Árvácska	35
Sandokan	29

Az első öt helyezettet a különböző kalandfilmekből ismert hősök követik (Sólyomszem, Ulzana stb.), majd néhány mese- és ifjúsági filmhős zárja a sort (Csillagszemű, Kis Muck, Csizmás Kandúr, Lolka és Bolka).

A filmműfajok népszerűségének ismeretében úgy érezzük, nem okoz különösebb meglepetést sem az indiánfilmhősök kedveltségének aránya, sem pedig a mesefilmekből kedvelt figurák alacsony száma.

Feltűnő viszont, hogy — főleg a mátranovái iskolások szavazatai alapján — a sok rettenthetetlen hős között ott találjuk Árvácskát, az utóbbi idők egyik legjelentősebb magyar filmjének főhősét. Nem véletlen, hogy éppen a mátranovái iskolások szavazták rá, hiszen a megyei moziüzemi vállalat szervezésében jól sikerült anketon vehettek részt, amelyen jelen volt a film címszereplője, Czinkóczi Zsuzsa is. Mindez ismételtén bizonyítja, hogy egy-egy maradandó élményű beszélgetésnek milyen befolyásoló ereje lehet a fiatalok filmizlésének alakulására.

A *Miért őket választottad?* kérdésre adott válaszok általában megfelelnek a korosztály lelki sajátosságainak. A „jól verekednek és lőnek” típusú indoklások mellett elsősorban a kiemelkedő testi tulajdonságok (erős, ügyes, izmos stb.) felettébb imponáló volta jelentkezett, de nagyra értékelték a logikus gondolkodást, bátorságot, vakmerőséget, akaratot és kitartást is. („Merész, kész mindent megtenni a barátjáért”. „Mindenre elszánt, mindenkit kicsesz.” „Igazat szól, minden próbát kiáll.” „Mindig győz a túlerővel szemben.”)

Sok szavazatot kapott az élethű alakítás, a jó színészi játék: „Olyan szívvel-lélekkel játszanak, hogy valóssá teszik a film tör-

ténetét.” Néhányan pedig az igazságért harcoló filmhősöket választották kedvenceiknek. („Mindig a szegények igazát akarja.” „Együttérzek velük, hiszen az emberek szabadságáért küzdenek.”)

Érdemes megemlítenünk, hogy a lányoknál — akikre ebben a korban fokozottabb érzékenység, a két nem kapcsolatára vonatkozó érdeklődés kialakulása jellemző, a külső tulajdonságok (csinos, helyes, jó megjelenésű stb.) motivációja mellett más irányú igény is kimutatható a filmhősökkel szemben, amelyeknek szórványosan hangot is adtak. („Azért választottam, mert szerette a családját.” „Különös egyénisége miatt kedveltem meg.”)

A befogadási folyamat szempontjából egyáltalán nem lényegtelen annak vizsgálata sem, hogy a körülbelül másfél órai filmnézés kontrollálatlan élmény marad-e a serdülőkorúak számára, vagy valamilyen formában a feldolgozás is követi azt.

A felső tagozatos tanulóknak e kutatás során azt a kérdést is feltettük, hogy egy-egy film megtekintése után megbeszéljük-e a látottakat, ha igen, kikkel és milyen formában?

Bár a feleletek elég szűkszavúak voltak, legtöbben — elsősorban a lányok — igenlő választ adtak. Útközben, hazafelé a moziból, reggel a becsöngetés előtt, óráközi szünetekben kerül sor a filmekben látottak megbeszélésére, általában vita formájában.

Meggyőződésünk, hogy a serdülőkorúak körében ennél jóval többre is igény mutatkozna, ha megfelelő lehetőségeket teremtenénk az élmények elmélyítésére, hiszen az egyes filmekhez kapcsolódó anketók, beszélgetések újra és újra bebizonyítják, hogy film iránti érdeklődésük nem csupán külsőségekre korlátozódik.

Utolsó két kérdésünket („Miért szeretsz moziba járni?” „Szerinted mikor jó egy film?”) összegzésnek szántuk, s a válaszok valóban összetettebben tartalmazták az előző kérdésekre adott feleletek egy-egy motívumát. A mozibajárás indoklására vonatkozó nyilatkozatok a következő képet mutatják:

Indoklás

a barátokkal való találkozás lehetősége	184
a jó filmek vonzása	82
a színes kép	61
a jó szórakozási lehetőség	42
tanulhatok belőle	36
nagyobb a kép	33
a kellemes időöltés, kikapcsolódás	14
a házi munkától való szabadulás	6

A „Mikor jó egy film” kérdésre adott válaszok gyakoriságát a következő adatokban foglalhatjuk össze:

lányok	fiúk
izgalom	182
humor	86
happy-end	26
nincsenek benne	20
rossz dolgok	18
pergő cselekmény	12
van mondanivalója	12
élethű,	
a valóságot ábrázolja	20
helyes férfiszereplő	17
szerelem	13
megható cselekmény	8

Az utolsó kérdésekre adott válaszokat olvasva megállapíthatjuk, hogy az életkor alakulásával párhuzamosan egyre tartalmasabbá válik a filmnézés indoklása, a serdülő fokozottabb igénnyel lépnek fel az alkotásokkal szemben. Ugyanakkor itt is szembetűnő, hogy a lányok ebben a korban már sokkal árnyaltabban tudják megfogalmazni a filmekkel kapcsolatos elvárásaikat. A maradandó művészi élmény igénye azonban mindkét nemnél mindinkább elmélyül.

Kapott adataink további vizsgálódást sürgetnek, hogy a tudatos válogatásra, kritikai képességre való nevelést a filmesztétika területén is minél hatékonyabban végezhesék az érdekeltek.

Kovács Éva

Egy köztéri alkotás és közönsége

Mennyire ismerjük a művészetek nyelvét, mit igazol a művészet-ről formált értékelésünk? Erre a kérdésre kerestem a választ egy olyan felmérés segítségével, amelyre Borbás Tibor balassagyarmati Petőfi-szobrának avatása adott alkalmat. Mivel kisvárosról van szó, s mert a szobor a Balassagyarmaton eddig felállított alkotásokhoz viszonyítva egyáltalán nem nevezhető szokványosnak, hetekig szinte futballmérkőzések szenvedélyes vitáinak konkurensévé vált. Így nyílt lehetőség az alábbi vizsgálódásra.

*

Borbás Tibor modellül azt a Petőfit választotta, aki már túljutott első erőpróbaiban, a konvenciók szétpróbjának járó felhördüléseken, fogcsattogtatásokon. Megérezte erejét, küldetését, amit Szerb Antal így fogalmaz meg: „Hogy Petőfi nem volt vallásos a szó általános értelmében, annak csak az lehet a magyarázata, hogy a vallási energiát transzponálta valami másra, vagyis hogy a maga módján volt vallásos. Petőfi vallásossága a szabadságimádata volt. Azt az áhitatot, rajongást, önfeláldozási vágyat, amit a hívő Isten lábához helyez, ő a szabadságnak szentelte. Amint a hívő lélek minden vallásán keresztül él meg és vallásának értékrendszeréhez már hasonlóképpen, Petőfi is a világot a szabadság jegyében éli át. Az a játék szép, amely a szabadság ihletését érezteti, az a tett jó, amely szabad és a világszabadság felé vezet”.

Ennek a küldetésnek a prófétáját látjuk a másfél-szeres bronzszobor figurájában. Azt a költőt, akinek plasztikai megformálásakor már külső megjelenési formája a lényeges, nem az öltözködés és nem is az arányos testi felépítettsége, hanem a gazdag skálájú indulatok által egy akaratként mozgó test, amely vívódásainak, küzdelmeinek, zord sejtelmeinek is hordozója. A dinamikus előrelépő, szikár alakot a nagy koponya súlyosan lehúzza, arckifejezése gondolati magábaforradulást, nemes szellemiséget sugall. Kezei ökölboszoritottak, a kar és a test között a szélben megfeszülő pelerin szárnyként kiemel a figurát. Egyszerre jelenti az ellenerővel szembeni küzdelmet, s az eszméi tisztaságát, az ügy igazságának szárnyalását. A nagy szerkezeti egységek biztos kezű megfogalmazása, hitele okozza a mozdulat túlfűtöttségét. A belső felületek redőin tördelve ugrál a fény, s diadalmas lendülettel ível a feszülő nagy formákon. Az alak nélkülöz minden teatrális pátoszt, megtartja a költő lényegi énjét.

A szobrot 1977. március 15-én avatták a balassagyarmati Palócligetben. Környezetében már több szobor található, s hogy a lakosság hogyan fogadja a legújabbat, ennek felmérésére nyílt lehetőség. A vizsgálat célja nem az volt, hogy szavazattöbbséggel elfogadtassuk vagy elmarasztaljuk az alkotást, hanem, hogy felszínre kerüljenek azok az adatok, amelyekből következtethetünk arra, itt és ma milyen igényeket támasztanak egy (ezzel a) műalkotással szemben. Végül is az indokokra voltam leginkább kíváncsi, mert szélsőséges értékek között csapongtak. Voltak, akik a szobor avatásakor meghatároztaikat nem tudták leplezni; voltak magyartanárok, akik tanítványaik gyűrűjében a költő megcsúfolásának tulajdonították a szobrot; voltak akik denevéreknek gúnyolták, mások a „forradalom viharadarát” látták benne. Egyesek a város nemes gesztusát értékelték, akadtak, akik a művész szellemiségét dicsérték stb... Ezeket a legjellemzőbb véleménynyilvánításokat áttekinthető rendszerbe foglalva készült el a felmérőlap. Az őszinte véleménynyilvánítás érdekében nem kértem, hogy az alanyok megnevezzék magukat.

A felmérőlap négy egységből áll. Az első eligazítást ad a lap használatához, a másodikban öt alternatív minősítő megjegyzés található, a harmadik ugyancsak alternatív adatokat tartalmaz, amelyekkel az előző minősítést indokolni kell. Ez a szektor adja a legértékesebb információt. Nevezetesen az derül ki belőle, hogy az alanyok milyen „elvárásai” vannak a művészi tárgy iránt, mennyire tud a művészet sajátos törvényei, kifejezési eszközei, önálló nyelve, a vizuális, plasztikai nyelv berkeiben eligazodni, a sokszor összetett, szimbolikus, allegorikus jelentéstartalmakból olvasni, mennyire terhelik fogékonyságát különböző látáskonvenciók, kialakult skémák, mennyire tud kreatív kapcsolatot kialakítani a művel, értékítéletei mennyire esztétikai megalapozottságúak. A negyedik szektorban az alany korára, foglalkozására, iskolai végzettségére vonatkozó adatokat kértem, amelyek szintén nélkülözhetetlenek az anyag feldolgozásánál, hiszen majd ennek alapján tudunk összehasonlító elemzést végezni, s tanulságokat levonni (pl.: a vizuális nevelés határfokáról az időben és a művelődés különböző szintjein).

Az 1977. május hónapban elvégzett első felmérést egy év elteltével ismét elvégeztem.

Az egyes korcsoportok szerinti minősítésekkor a pozitív-negatív véleménynyilvánítások aránya egyedül a legfiatalabb korosztálynál mutatott a kedvező fogadtatás irányába. Ez értékelendő, mert az új iránt való nyitottságra utal. (Viszont az figyelmeztető jel, hogy itt a legnagyobb az érdektelenség aránya is.)

Legmagasabb a kedvező fogadtatás százalékos értéke a 21–36 éves korosztálynál. Ez az egyedüli csoport, ahol sem az 1977-es, sem az 1978-as vizsgálatnál nem akadt közömbös alany. A legldösebb korcsoportban legkisebb a befogadásra való hajlandóság.

A következőkben azt figyelhetjük meg, hogy a különböző előjeli minősítésekhez művészetkritikailag mennyire releváns indoklások kapcsolódnak, s ezek hogyan alakultak a korcsoportok és azon belül pedig a társadalmi rétegek viszonylatában.

A 14–20 éves korosztályon belül három intézmény, a Balassi Bálint Gimnázium, a Szántó Kovács János Szakközépiskola és az ipari szakmunkásképző intézet diákjainak adatait „bontottam meg”. A többi korcsoportnál külön vettem a munkást (ezen értve a szakmunkást, betanított munkást, segédmunkást, mezőgazdasági fizikai dolgozót), az értelmiségit (vezető állású, értelmiségi, egyéb szellemi foglalkozású), a harmadik csoportba egyéb megjelöléssel a kisiparosokat, szolgáltatásban dolgozókat, háztartásbelieket, nyugdíjasokat.

Az egyes szektorban levő szavazatszámok és azok pontértékeinek összesítése után kaptam az egyik legizgalmasabb adatot, a bizonyos csoportok által leadott szavazatok átlagpontértékét. Ez az indoklások minőségét jelző szám korántsem mutat összefüggést a minőségi skálára leadott szavazati számarányokkal. Így a legmagasabb átlagpontértéket a „tetszik, elfogadom” minősítést adó alanyok indoklásai érték el (3,11 %-os), míg a „nem tetszik”-re minősítők, akik a legnépesebb csoportot alkották, a legalacsonyabbat (1,6 %-os átlagpontérték).

Az utóbbiak esetében vajon miben keresendő a magyarázat?

Miután Petőfivel kapcsolatos értékes és elfogadott képzőművészeti alkotás alig-alig akad (azok is inkább felszínes megjelenítésére, mint énjének képi kifejezésére törekedtek), így a róla készült „jölfésült” portré hatására konfliktusba kerültek a „szépfíú” elvárások és az új értelmezésű alkotás. Az eltérés hiányérzetet, feszültségeket eredményezett. Ezt bizonyítja, hogy leggyakrabban használták a „nem hasonlít” indoklást. Ebben mélyen benne foglaltatik a közízlést gyakran negatív irányba befolyásoló, tudati kliséket kialakító vizuális információcsatornák kritikája éppúgy, mint azoké, akik a szellemi restség állapotába kerülve, képtelenek előzetes téves beállítódásuk fölé emelkedni.

Hangsúlyozom, az alacsony pontérték nem abból adódik, hogy a szobrot elmarasztalólag ítélték meg, hisz a választási lehetőségek között azonos arányban voltak magas pontértékű pozitív és negatív előjelű indoklások. Az alacsony átlagpontérték oka, hogy a képzőművészeti alkotással szemben mindig túlzottak az irodalmi elvárások, hogy a múlt század közepén megindult tisztulási folyamat eredményeként levedlett sallangokat még sokan visszasírják. Ez annál is érthetőbb, mivel Petőfi irodalmi alkotásaiban „főúri arroganciával összevissza dobálta a szavakat: komoly főnevek mellé mozgékony állítmányt, a rímet, amely a stófa harmóniáját volt hivatva megadni, arra használta fel, hogy a legtávolabb eső, legváratlanabb szavakat házasítsa össze, a stófa arra való lett, hogy az utolsó két sort teljesen elrontsa az előző hat sor hangulatát. Ily módon megszüntette a »poétikai dikciót«, a költészet ünnepélyes egyenruháját...” (Szerb Antal).

A felmérőlapból kiderült pontértékek alakulásában az a legbátrabb, hogy az az „egyenutal”, amitől Petőfi az irodalmat igyekezett megszabadítani, százharminc évvel később a képzőművészet formanyelvéből hiányolja majd a közvélemény igen széles rétege — akár az öt idézéző műalkotáson keresztül is. Érdemes tovább keresni az anomáliákat.

*

Az egyes korcsoportok és a korcsoportokon belüli tételezések átlagpontértékei is figyelemre méltóak: legmagasabb a középiskolásoké, utána fokozatosan csökken a 42. évvel bezárólag.

A diákok igényes érvelései magyarázhatók azzal, hogy egy jelentősen javuló nevelési-oktatási-köznevelési közegben kezdhetők tanulmányaikat, másrészt, hogy az ismeretanyagot „frissen” birtokolják — ami már korántsem mondható el az azt követő korosztályokról, de legalábbis azok széles rétegeiről.

A művelődés permanenciájának hiányáról van szó tehát. (A közel-múltban ötszáz személy megkérdezésével végeztem egy vizsgálatot, amely bizonyosságot szolgáltatott arra az amúgy is valószínűnek látszó sejtésre, hogy szignifikáns összefüggés van az iskoláskorban az iskolán kívüli művelődési lehetőségekben való részvétel és a felnőttkori művelődési aktivitás között.) A felnőttkori avatott művelőzetnek is a szerzett ismeretek folyamatos felszínén tartása, megújítása az alapja. Erre a hiányosságra derít fényt az összesítésben a diáktól távolodó korcsoportok átlagpontértékeinek csökkenő tendenciája is.

Ez minden réteg, még az értelmiségiek adatainál is kimutatható, ahol pedig azt várnánk, hogy a megszerzett magas szintű ismeretek és az igényes iskolai stb. munka az önművelés kényszerítő igényét alakították ki.

Az átlagpontértékek egyenletes csökkenése az utolsó korosztálynál irányt vált. A nyugdíjasok, illetve a nyugdíjaskor közelébe kerültek értékítéletei ismét kvalitatívabbak. Ez a trendvonal valamennyi rétegnél hasonló. Kivétel egyedül a munkások adatai alapján elkészített diagram mutat, ahol a csökkenő értékű tendencia tovább halad.

A munkásréteg első korcsoportjához a szakmunkástanulók adatait használtam fel, akiknek a válaszaik különben leggyengébbnek nyilvánultak a három iskolatípus diákjai közül. Ez az érték — amint látni fogjuk — az 1978. évi felmérésnél még tovább romlik, és valamennyi réteg és korcsoport közül a legalacsonyabb szintet adja. (Elkerülhetetlenek az ilyen adatok láttán az indulatos gondolatok. Ugyanis az ipari tanulók több éve a 14–16 éves népességnek 40% körüli arányát teszik ki. Bár ha kezünkbe vesszük ezeknek az intézményeknek a tanterveit, nem csodálkozhatunk az eredményen: művészi, esztétikai ismereteket nyújtó tantárgyaik alig vannak, azok is inkább a szakmához kötődő ismeretekre szorítkoznak.) Az is megállapítható, hogy a diákok közül legnagyobb arányban a szakmunkástanulók tanúsítanak közömbösséget.

(Folytatás a 19. oldalon.)

Brunda Gusztáv

Nyíladozó

Láttam, hogy a nyájasok
nem élnek boldogul.
Hogy nem pofától
és ringó hájtól függ
ki pusztul s boldogul.

Stratégos

Igen,
ide rajzolunk
egy atomcsapást,
így.
Tehát
ez a hadosztály
meg-semmi-sült.
Igen,
de ez még
mindig csak
tizenkétezer ember.
Mi legyen a többivel?

Az első kesergő

Bohórcra tellett hát
a nagy reményekből.

Állok, mint tavalyi kóró,
kiszáradva magam közepén.

És pudvásodom.

Tavaszi 1979

Kalimpálnak a harangok,
mint minden tavasszal,
mióta eszemet tudom.
Napsütés a ház fala mellett,
a leereszkedő lépcső tövéénél,
tavasz-szag, meleg,
trozkarecségés a talpam alatt,
az első bogarak vörös, fekete pettyes
háta

és harangszó.
Harangok és madarak,
csend és élet,
zengő ébredés és halál.
Elfáradt az öregkor.
Bénult arcomba nyomódva a meleg
fal köpora,
lábamban a hullaház hidege süt.
Tavaszi van.
Száradó nedvesség a rönkökön,
csikorgó vízcsépek a homokban.
Most kezdődik az év!
Virágozni fogunk és teremni!
Nocsak rajta!
Hátha majd ebben az évben!

Hajósénekek

Itt maradtunk jelzőtáblának,
hajósnek rothadó tökhéjon.
Célba a tengerfenékre érők,
kigombolt mellényünkkel herék,
a vészes időket áthényélők...

Intermezzo

Egy lány már ült a vonatfülkében, amikor beléptem. A lehúzott ablak mellé telepedtem, és mikor rámnézett, tekintelemet fekete haja fölé toltam.

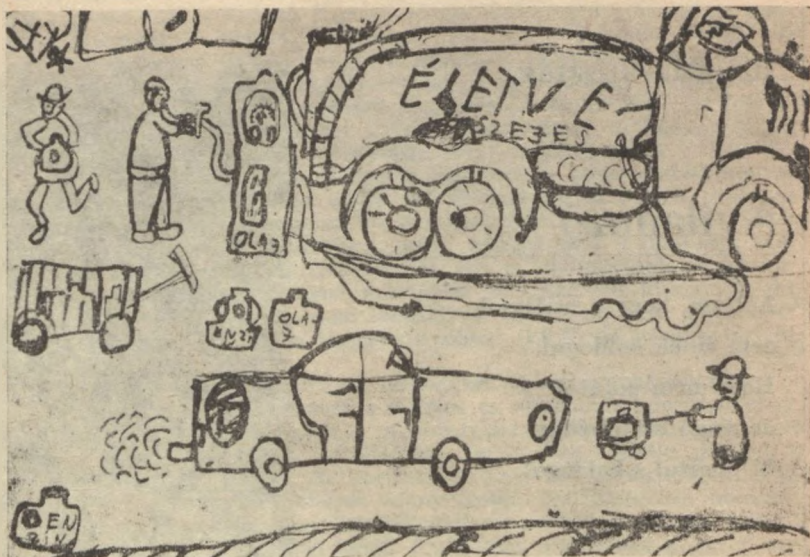
Az ülés fejtámlájánál vastagbetűs felirat várt: **MAGYAR SZARVASMARHA**, és szomorú tehenek bámultak rám a barnult fotóról. Olyan volt pofájuk az öveglap alatt, mintha mélységesen bánták volna, hogy a föld ily szomorú helyére születtek.

A dacos nyakú állatokat szemléltem, s közben csurgást hallottam a vonat mellől. Fölálltam, kihajoltam az ablakon. Egy szakadt pasas állt a két szerelvény között, agyonragyúrt posztosapkával a feje búbján, zománczott pléh vöröscsillag fittyedt a simlire. Jobb öklében egy borosüveget markolászott, színehagyott beszkartos nagykabátjának zsebében. Aszalódott balja eltűnt a kabát csontutánzatú műanyag gombjai között, s a kabát nyílásán át gőzölgő sugárban vizelt a kerekek közé.

Meglepetten az ablakban ragadtam, így mikor kirázva kabátja mögül a maradékot is, körültekintett, észrevett.

— De nagy hülye vagy abban a pápaszemben — mondta, minden különösebb érzelem nélkül a hangjában.

Megállt bennem az út. A szemüvegem egyszerű kisiparos krómkeret volt, 2-es műanyag lencsékkel. A legolcsóbb. Mikor átvettem a Látszerész Szövetkezetben, és az orromra toltam, szinte sem-

mit sem láttam vele. Egy ideig a pirosban sem tudtam át-slisszanni, mert nem érzékelttem elég jól a sebességet. Csakhogy százezren hordanak ilyen szemüveget Budapesten, az öreg megjegyzése tehát személyre szólt. Mielőtt bármit tehettem volna, újra megszólalt ronda, sipákoló hangján.

— Mit tudsz te, asszonyparókás? Mit tudtok ti?!

Semmi kétség, egy pofon hiányzik az öreg lelki egyensúlyának, gondoltam. Még jól is jár, ha tőlem kapja, nem valami felhúzott orrú hordártól. Csakhogy nem szoktam pofozkodni, és az öreg láthatóan be van szíva. Mikor elmozdultam az ablaktól, újra kiabálni kezdett, jó hangosan.

— Mit tudtok ti az egészről? Hét évig nem írtam le egy megveszekedett szót sem, minek is, úgysem jutott volna oda, ahova szántam. Pedig de jó lett volna. Az egyik japcsit kellett volna megkérni, azok rendesek voltak, és az isten sem babrált ki velük. A császáruk fizeti a napi rizsadagunkat, mondták, és nem voltak hajlandók kevesebbel, vagy mással beérni. Inkább nem ettek. Mi? A másét is felfaltuk, ha lehetett. Írni kellett volna.

Az öreg lesütötte a szemét, és mint egy kis kölyök, zavartan rugdálni kezdett egy gyufásdobozt a levegősen összeillesztett betonlapokon.

Megszólalt a hangosbemondó elektronikus füttyjele, és az érchangú nő belerecsegte a hűvös levegőbe: A nemzetközi expresszvonat Moszkva—Kijev—Záhony—Debrecen—Szolnok felől húsz percet késik.

Az öreg felkapta a fejét. Hatalmas védőbakancsot vonzott a lábán, amelyet a friss munkavállalók a bizományi előtt szoktak árulni.

— Még mindig szokott késni... — mondta révedezve, utána a bakancs erős, bunkóorrával az eddig finoman pöckölgetett gyufásdobozba rúgott, lehetett hallani a reccsenést. A kacsázó doboz után nézett, és folytatta.

— Szédült a fejem, mikor leszálltam, sehogy sem akartam megszokni a tágas, szabad levegőt. Körülnéztem százszor is, de senki sem követett. Hazamentem, a házmesterné keresztet vett, ahogy meglátott. Bozay bácsi, mondta, pedig mikor utoljára elindultam ebből a házból, még azzal kacsintott, hogy a szent haza védelmére, Bozay úr! Ordított róla, hogy légnyomást kapott, az ipszilont is egészen ínek ejtette a nevem végén. Pedig régen... még szerencse, hogy megismert.

Rámnézett újra, és pimaszul vigyorogni kezdett.

— Most azt hiszed, mi, asszonyhajú, hogy újra hallhatod az unalomig ismételt történetet: hazamegyek és ott találok egy másik férfit, egymás torkának esünk, az asszony meg majd válszt valahogy... esetleg mindkettőnk.

Arra gondoltam, hogy le kéne szólni az öregnek, eltekintek a jogos pofontól, de fogja be a száját, és lépjen le.

Csakhogy az öregnek esze ágában sem volt eltűnni.

— Egy ilyet, hallod! — kiabált fel, és mutatósan meglegette a karját.

Tervemet megváltoztattam. Vannak emberek, akikkel egyszerűen nem lehet megúszni az összetűzést. Hátranéztem, a lány újságot tartott a kezében, talán olvasott is, csak egy gúnyos mosoly volt a szája sarkában. Ráadásul az öreg újra kárálni kezdett.

— Senki sem várt, szarházi, pedig gondolhatod, milyen zsába volt a fejemben. Vízet mertem a rozsdás kádba forró, mint a pokol köve. Nyakig bújtam bele, hogy a szalonnát is olvaszsa ki a rohadt belemből. A fehér, patikaszerű fémdobozból kizrátam egy Sandosten fürdővíztablettát. Beledobtam a vörös vízbe, rozsdafoltok úszkáltak a tetején, de habzott a tablettá, ahogy alábuborékolt a vasas víznek, habzott, a kurva anyját, olyan gyönyörűségeen habzott, mint egy tüdőlövéses hamar dermedő vérbuborékjai. Éppen úgy! Aztán kivettem a kádból a rühes testemet. Vakaróztam, és a kádba köptem édeskés nyálamat. Már évek óta nem volt csont az inyemben, és halványpirosat köptem. Ott lebegett a rozsdás kád alján vastagon megülepedett mocsok fölött. Nem akart alámerülni az istennek sem.

Az öreg köpött egyet a vonat alá. Utána lágyabb hangon folytatta.

— És az asszonyok... Azok a megmagyarázhatatlanok. Engem is megvárt, egy albérlővel lakott. Hogy ne legyen egyedül, meg a pénz is... Azt mondta, semmit sem hisz, amíg nem kap papírt a Vöröskereszttől. Aztán este az ágyban, istenem, a rohadt ágyban. Neked bezzeg áll, mi?! Itt mindenkinek áll, az úristenit! Mindenkinek áll, senki sem ment papírtalpú bakancsban, mindig csak jobbkéz felé, a hideg magjához. A melegségért a lábunkra hugyoztunk, és mégis, hiába...

A hangosbemondó újra sípolni kezdett: Győr—Sopron—Hegyeshalmon át nemzetközi expresszvonat indul a csarnok egyes vágányáról Párizsba...

Lopva a lányra néztem, láttam, hogy hallgatja a beszélgetést. Mégiscsak le kéne mennem az öreghez, gondoltam, ha nem is verné pofán az ember, legalább odébb küldené, már csak a lány miatt is. De istenverte sípákoló hangján újra kiabálni kezdett.

— Mindenki megy. Mintha semmi sem történt volna. Mindenki elfelejtett mindent, újra kezdte! Minden szarházinak sikerült, csak nekem nem. Szarháziak! — kiabálta széttárt karokkal.

Az emberek egy pillanatra megtorpantak a csomagokkal, utána tovább mentek.

— Idehallgasson! — szóltam ki az ablakon, azután megláttam egy fiatal tűzoltót, aki éppen letette bőröndjét, és felénk tartott.

— Menjen innen papa, mit hangoskodik! — szólt az öregre.

Az lekapta fejről a gyűrött sapkát, mérgesen a vonat kezeke alá csapta, és a tűzoltó felé fordult.

— A kurva úristenit, hát anyád álmában sem voltál még, mikor a kakastollas cimboráid már kardlapot köszörültek a hátamon! Te szólsz-e?! Hát kinek ne mondhatnám el, hogy volt?

— Nem érdekel az senkit, papa, menjen, mielőtt megint kihúzza a gyufát!

Az öreg meredt szemmel visszanézett: — Nem, senkit?

Lassan elindult, a csarnok szögletébe csoszogott nehéz bakancsával, beszédkabátja már rég a földön volt, mire ráereszkedett. Zsebéből előhúzza a bort.

— Szerencsétlen pók, mindig magyaráz — fordult felénk a tűzoltó. — Csakhát az isten sem értheti, mit akar.

Mikor leültem, láttam, hogy a lány szeme elérved rajtam a mosolya a száján volt már, nekem meg bizseregni kezdett a bőröm. Nagyon csinos volt. Közben megérkezett a moszkvai expressz, elindulhattunk. Mikor beszélgetni kezdtünk, úgy tettünk, mintha mi sem történt volna.

A lányt néhány együttes kulisszatitkai és Robert Redford filmjei érdekelték legjobban.

Hideg Antal

Hímzett elégia

hófehér hadovának nem mondom
rontom ami törvénye szerint
romlik bomlik kezemből a lili-
om csokra ha bővölök fanyar
illatú babért

halért men Jónás
a cetbe? kedve visz költőt
jövőbe? köszönve kezefogva
egy kézbe kapaszkodva tanulok
hazába szédülni

s szívküldi lesz
e terroros találgatás? talán
patás vagy vad vérszagú vág-
tatásra vágyok? rádob a pontos
kérdés pörgő dobra hol az arcom
forogva pillanatokra meg-meg-
jelenik

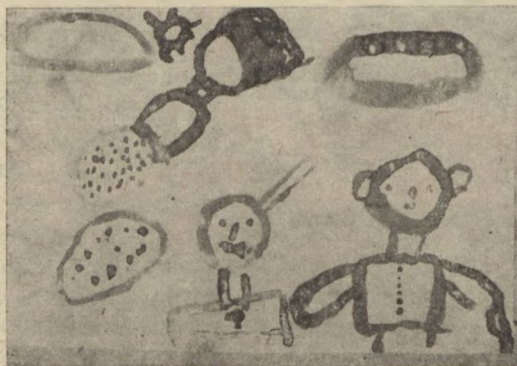
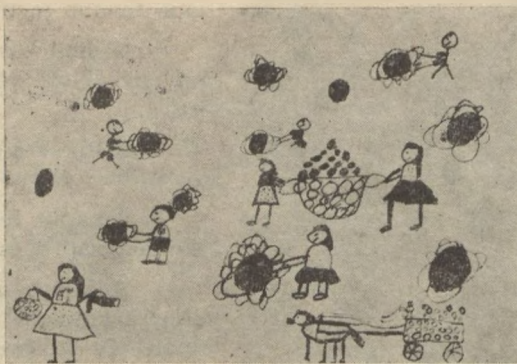
kezeit Veronika kendőt-
len emeli de felém enyém az új
köszönés kézfogás szédülés
eldül és vacog tollam hol van?-ból
íme itt van egy hímzett elégia

Címe se lehet

eljön értem egy hófehér
angyal talppal a földön
lépdelek utána baba-arc
hiszi hasonmására talál
ahogy kalapál ez a kettős
trochaikus szívlobogás
vagy kopogás csak műbőr-
mappán asztalon? alkalom
arra hogy éljek alkalmam
mégsem a húsnak búsnak
nem tudom magam hogy nem
is hófehér nem is angyal

Méz

újjaimon át mint erkélyrácson
honnán a madár néz csevely az
este a nappal a reggel egyyel
több ok van arra hogy pusztulja
egymást két szék kezünk előtt
két sörösüveg tömör üreg legyen
az asztali ernyő meg kellő időben
hulljon a hamu a csikkről vicc-
ből sem mondom, hogy látlak
várlak susogom honnan a madár
néz méz mondanám motyogom is
újjaimon át halálon innen

Iluh István

Fényértők

Kibújtam a földből
Leveleim fényértők lettek
Kicsapódtam a kőből
Mint megdermedt hóból
Az égítetek
Kibújtam a földből
Arcom derül a fényre
Halált álló időmből
Meddig futja erőmből
Szívem kiadni bérbe

Páhi Péter

Így maradsz meg

Kibontom fekete kendőd.
Hogy tűz a Nap!
Homlokod gyöngyözik.
réten hajlongó árvalányhajú.
Bennem csikordul szerszámod éle,
ordítanék, anyám;
nékem már így maradsz meg
görnyedt kapanyélnek,
kőbe faragott fél-simogatásnak,
arcomon arcoddal,
arcommal arcodon.

Deák László

Találkozás

Tegnap szavakkal találkoztam.
Erős, izmos, magabiztos szavakkal.
Jöttek a tavaszi széllel.
Magyarok voltak.
Nem tudtam nekik szállást adni.
Nem volt nálam papír.

Minimálisra csökkentettük...

A csecsemőhalandóságot,
a kisdobshalandóságot,
az úttörőhalandóságot,
és a nagypapa-nagymama
halandóságot.

(Folytatás a 14. oldalról)

Igen magas átlagpontértéket produkáltak ugyanakkor a Balassi Bálint Gimnázium diákjai. Mindkét felmérésnél valamennyi korcsoport és réteg közül a legmagasabbat. Érdekes, hogy átlagon felüli arányban nemtetszésüket nyilvánították ki a szobor iránt (1978-ban 71,4 %). Indokaik mind magas pontértékűek, úgyhogy az átlagpontérték az 1977-es felmérésnél 4,33 pont, 1978-ban 4,57 pont. Valószínű, hogy minősítésük alakulásában bizonyos elítéletet is közrejátszott, ugyanis a gimnázium udvarán áll egy „aránylag gyengén sikerült” Borbás-alkotás, ami olyan erős ellenérzést válthatott ki a művész iránt, hogy az ítéletalkotásnál ezt nem tudták kiküszöbölni (leplezni). Ezt a tényt támasztja alá a gimnázium tanárainak véleménynyilvánítása is: szinte valamennyiük ítéletét a nemtetszési mezőben találhatjuk (pontértékeik szintén igen magasak).

A legkvalitásosabb válaszokat az értelmiség adta. A munkás és az egyéb megjelölésű rétegcsoportok kb. azonos szintet tartva, erősen elszakadtak az értelmiségtől. Ez a szintkülönbség korántsem megnyugtató. Ugy tűnik, hogy bár a kulturális javak igazságos elosztásának a feltételeit megteremtettük, művelődési gyakorlatunk még nem tudta megtenni a döntő lépést az irányban, hogy a kultúra fogyasztása iránti igény is megközelítőleg azonos szintet mutasson a különböző társadalmi rétegek esetében. Persze az az alacsony pontérték, amit az első és a harmadik társadalmi rétegnél találtunk, abban az esetben lenne igazán lehangozó, ha azt jeleznék, hogy ennek a szintnek az átlépését az egy-egy rétegre átfogóan nehezedő akadályok nem teszik lehetővé. Az egyes adatok azonban azt mutatják, hogy ilyen stabilizálódásról szó sincs. Az átlagpontértékek a legváltozósabb minőségű válaszok eredményeként jöttek létre.

Bármelyik korosztályt vesszük is alapul, sajnos egyik sem dicsekedhet azzal, hogy a vizuális nevelés korszerű, vagy legalábbis elfogadható közegében nevelkedhet az általános, de akár a középiskolás szintű tanulmányai során is. Az 1970-es évek elejéig katasztrofális volt a szakemberhiány. A rajzot képesítés nélkül érettségizettek „oktatták”, akik legalább olyan keveset kaphattak tanulmányaik során a képzőművészet lényegéből, mint amennyit most volt tanítványaik produkálnak. Napjainkra javult a helyzet, mégsem mondhatjuk el, a rajzoktatás feltételei megfelelő mértékben fejlődnek. A rajzoktatást elősegítő eszközök tárháza osztályonként egy-egy kritikán aluli minőségű diasorozatból áll; a rajzórák száma az utóbbi időkben egyre csökken; még mindig nem lehet a mozdítható rajzórák rendszerét megoldani (akárha a testnevelésórák mintájára), s ezt kiállítás-megnyitók, művész-közönség találkozók látogatására — előírtan — felhasználni. Az iskolák fejlesztésekor általában a legutolsó megvalósítandó feladat a rajzterem kialakítása. A tanmenetek inkább a kézügyesség, mint a látás fejlesztését helyezik előtérbe. (Ennek következtében születnek meg később a csodálatos technikával készült virágállványgiccek, vaskapucgiccek, kertgiccek, lakásgiccek, településgiccek...)

1978. május elején megismételtem a felmérést. Úgy gondoltam, hogy a szobor körül fellángolt szenvedélyes viták egy idő után elcsendesednek, a véleménynyilvánítások megfontoltabbá válnak. Biztam abban is, hogy a felvetett probléma sok embert arra készítet, hogy a tárggyal kapcsolatban az ismereteit kibővítsék. Az első szembeötlő változás az, hogy a tetszés-nemtetszés mezőben megközelítőleg 6 %-kal csökkentek a szélsőséges véleménynyilvánítások. 5 %-kal növekedett azoknak az aránya, akik elfogadják az alkotást, több mint 3 %-kal a közömbösséget mutatóké. 3,3 %-kal csökkent az alkotást elutasítók aránya. A műalkotás befogadása legkisebb hajlandóságot a legidősebbek korcsoportja mutatja (bár az előző évi felméréshez viszonyítva 12 %-kal kevesebben utasították el), s jelentősen megnövekedett a közömbösek aránya.

A két felmérés között a legnagyobb stabilitást a 21—36 évesek korcsoportjában tapasztalhatjuk. A műalkotás elfogadási és elutasítási mezőjének összesítései után századszázalékos ekvivalencia mutatható ki! Eltérést csak a szélsőséges megnyilvánulások visszaesésében láthatunk.

„Még a párbaj nem ért véget...”

— Kezdetben sok konfliktusunk volt a környezetünkkel, nem nézték jó szemmel, amit csinálunk. Tulajdonképpen a viselkedésünkkel szereztünk haragosokat, a topis viseletünkkel voltunk kirívóak. Balassagyarmat pedig eléggé kisváros. Kispolgárok lakták, ami még most is megmutatkozik. Az ellenvetésekre aztán mi úgy reagáltunk, hogy „most egy kis csoportosulás van, arra mindenki odafigyel. Aztán vannak, akik jó szemmel nézik, vannak akik nem. Itt

elsősorban az idősebbekre gondolok. Nekünk már nincsenek előítéleteink, nem vagyunk konvencionálisak. Tovább tudunk ettől lépni. Mindent meg akarunk ismerni. Én például úgy vagyok vele, ha tudom valakiről, hogy valamilyen zűrös dolga volt, én ahhoz szinte vonzódok. Meg akarom ismerni azt az embert, hogy miért történt vele az egész. Mit csinált és miért csinálta. Úgy gondolom, hogy hagyni kell mindenkét visszatérni a közösségbe. Ha valaki hibát csinált, ne tekintjük örök életére bűnösnek, hanem adjuk meg a lehetőségét annak, hogy megint teljes ember legyen. Ehhez elsősorban akarat kell, meg az, hogy legyen meg mindenki benn a jószándék a változáshoz, változtatáshoz. A csoport munkája — ahogyan együtt vagyunk, ahogyan együtt dolgozunk —, az változtat meg bennünket, mindnyájunkat...

Hasznos lehet a közömbösséget mutatók korcsoportonkénti összehasonlító adatainak elemzése. Miután a két felmérés eredményei ebben a mezőben nem változtak, ezek a viszonyok megközelítőleg standardizálódottnak tekinthetők. Megdöbbentő, hogy a legfiatalabb korosztály mutatja a legnagyobb mértékű közömbösséget, s hogy a közvetlenül őket követő korcsoportban (ahol egyébként szám szerint a legtöbb alanyt kérdeztem meg) egyetlen érdektelent sem találunk! (Kérdés, hogy mi okozza ezt az ugrásszerű aktivistaváltást. Itt nemigen van hely ennek a ténynek a kibontására, de valószínű, hogy az önállóulási folyamat lezáródásának határait találhatjuk az egyén 20—21. éve körül.) Ettől a korcsoporttól a trendvonal egyenletesen emelkedik.

Attérve az indoklások minőségének összehasonlító értékelésére, valamennyi feldolgozott adat összesített átlagpontértéke 1978-ban az előző évihez viszonyítva 14,5 %-kal emelkedett — ami igen magas arány. Nem valószínű, hogy ez a mutató jelezne az egyévi időegységre jutó igényszint emelkedésének az átlagát. Ennek az adatnak ilyen formán való alakulását nyilvánvalóan befolyásolta az előző évi felmérések alatt érezhető indulatok légkör szétfoslása, az egymásnak szegezett ellenérvek elfogultságainak halványulása.

A változás másik tényezője a szobor által létrehozott motivációs készlet. Egy éven keresztül nyilván többet beszéltek, elmélkedtek az emberek nemcsak a Petőfi-szoborról, hanem ennek kapcsán a többi köztéri alkotásról is, a tárlatokon valószínűleg igyekeztek párhuzamot vonni a különböző megjelenési formák között, művész-közönség találkozók, kiállítás-megnyitók jobban felfigyeltek a vizuális nyelvi forma egy-egy rejtjelére. Ennek a motivációs készletnek az eredete egyrészt az egészséges lokálpatriotizmus, másrészt a megismerés emberi igénye. A kontrollfelmérés által felszínre került adatok összehasonlító vizsgálata eredményeként jöttek elő olyan tények, amelyek azt bizonyítják, hogy egy-egy ilyen szoborállító aktus mobilizáló hatást fejthet ki az ember esztétikai szférájára. (Nem mehetünk el emellett anélkül, hogy ne hiányolnánk az ilyen alkalmak köréből a műalkotás befogadást elősegítő anyagokat, a képzőművészeti kritikát a közlő fórumokat — s itt nem kimondottan a központi sajtóra gondolok, hanem a helyi sajtótermékekre, kiadványokra, amelyek legtöbbször megelégednek az átadás ceremóniájáról szóló híradással.)

Visszatérve a táblázatok adatainak feldolgozásához! Miből tevődik össze az a 14,5 %-os pontérték-emelkedés? Az első korcsoport kivételével — ahol kis mértékű visszaesés tapasztalható — minden további szektorban kb. 0,5 pontos átlagérték-emelkedés mutatható ki. Az átlagpontérték trendvonalát továbbra is megtartotta az előző formáját. A legmagasabb átlagpontértéket most is a gimnazista diákok indoklásai érték el, legalacsonyabbat az „ipari tanulóké”. A munkás, értelmiségi és egyéb megjelölés alatt jelentkező értékek sorrendiségben továbbra sincs változás. Viszont az átlagértékek emelkedése nagyobb a munkás s az egyéb kategóriában. Ennek a ténynek az ismerete azért is jelentős, mert aláhúzza azt a fellevét, miszerint, bár a tömegek és a művészet egymásratalálása viszonylag lassú, a társadalmi fejlődés ütemétől függő folyamat, ez a fejlődés „sürgethető” a művészeti nevelés módszereivel.

Amint elkészül egy mű, s a nyilvánosság elé kerül, létrejön a vibráció a társadalom, az alkotás és a művész viszonylatában. Nem mindegy azonban, hogy milyen a rezgésszáma, ami természetesen az alkotás kifejezési potenciáljától éppúgy függ, mint az egyén kreatív viszonyulásától.

Az itt tárgyalt felmérésben ennek a befogadói viszonyulásnak a minőségét, flexibilitását vizsgáltam különböző csoportoknál és rétegek-nél. Ennek a viszonyulásnak a minősége mindkét oldalról fontos, akár a műalkotások szerepére gondolunk az egyén kiteljesedésében, akár a közvélemény alkotói programokat befolyásoló szerepére. Látszik tehát, hogy a művészetek előrehaladása mennyire igényli az értő társadalmi kritikát.

A felmérés eredménye is rávilágít arra, hogy sajnos egy-egy új értelmezésű mű sérti sok kortársunk ízlését, hogy sokan továbbra is a múltban keresik értékmérőjüket. Pedig a művészetben éppúgy nincsenek változatlan formák, mint a technikában vagy a társadalomban.

Halmi László

Így kezdődött beszélgetésünk a balassagyarmati járási művelődési ház színjátszó csoportjának tagjaival. Személyes sorsokról, beilleszkedésről, önmegvalósításról, közösségről, életformákról, a környezetet semlegességről, érdektelenségről, eredményekről, magányról, lehetőségekről és a lehetőségek hiányáról. Balassagyarmaton, ahol az 1960-as évektől az iparosítás és az ipari munkásság száma egyre gyorsabban nő. Immár Nógrád megye második iparközpontja, de sokan még ma is a „virágos Gyarmatra”, a hivatalnokvárosra emlékeznek itt nem kis nosztalgiával. Az Ifjúság-, a Lenin-, a Kun Béla-lakótelep modern háza mellett ott van az óváros is „mézeskalács”-házaival. Balassagyarmatról, ahol a két világháború közötti szélcsend még ma is sok esetben kísért, de ahol, főleg a fiatalokban egyre nő a lázadás a hagyományos helyi értékrend ellen.

Milyen város hát Balassagyarmat? Mezőváros, iskolaváros, iparváros vagy tisztviselőváros? A fiatalok városa, vagy az öregeké? Minden adottság megvan itt a művelődésre, csak éppen az érdeklődés hiányzik, vagy csupán a kietégetetlen érdeklődés van önmagában? Balassagyarmaton egyes vélemények szerint közös összejövetelekre csak a kocsmák alkalmasak, de ugyanitt modern művelődési központ épül a város centrumában. A nagy csinnadrattával megtartott palócnapon kívül sor kerül-e az ifjúságot érdeklő megmozdulásokra? A helyi fiatal értelmiség — szám szerint több mint ezer — megtesz-e mindent azért, hogy alakítóan részt vegyen a fiatalság szellemi arculatának formálásában? Balassagyarmaton megtörténhet egy nyugati típusú krimibe illő bűnügy, de ugyanitt a KISZ-fiatalok egyre több pozitív tevékenységi formát találnak.

Milyen város hát Balassagyarmat? És milyen szerep jut itt a fiataloknak?

Molnárné Merczel Erzsébet a színjátszó csoport vezetője:

— Az amatőr mozgalomban évekkal ezelőtt észrevehető volt bizonyos stagnálás, ami abból is látszott, hogy a csoportokba nem lehetett új embereket szervezni. Ennek egyik oka talán az volt, hogy az amatőr mozgalom elvesztette korábbi színfoltjait, nem volt izgalmas, kivéve egy-két csoportot. Nálunk észrevétlenül alakult ki az, hogy szinte kizárólag a fenegyerekek jöttek a csoportba. Olyanok, akikkel korábban sok probléma volt: a szülői házban, a munkahelyen feszültség volt körülöttük, többjüknek a hatósággal is meggyűlt a baja. De miután bekerültek a csoportba „minőségi változáson” mentek át. Ők olyan körülmények közül jöttek, amiről az emberek nehezen beszélnek, inkább elhallgatják a problémákat. Ezekkel a fiúkkal a csoportba kerülésük előtt soha nem foglalkoztunk senki. Itt aztán megértették a lehetőséget annak, hogy ismét emberré válhatnak, olyanná, akit megbecsülnek. Most még mindig vannak nagyon sok feszültséget magukban hordozó emberek közöttünk, akikkel még rengeteg probléma van, de lassan az ő kérdéseiket is megoldjuk. Eljutottunk

oda, hogy most már ha szólok valamelyik gyerek munkahelyi főnökének, hogy szeretnék vele beszélni, mert ezzel és ezzel az emberrel probléma van, akkor azt mondja a munkahelyi vezető: rendben van, beszéljük meg. Az előtt félvállról vetek még engem is, mert nem jó szemmel nézték a színpadi munkát. A legnagyobb eredményünk az, hogy együtt vagyunk és jól érezzük magunkat a közösségben. Hiszünk egymásban. Az adminisztrálható konkrét eredményeink: az irodalmi színpadi napokon harmadik helyezést értünk el, Szentendréen az országos minősítésen pedig arany diplomát kaptunk.

— Mit szölk a fiatalok ahhoz, hogy Ön beszélj a magánéletükbe. Nem volt ez furcsa számukra?

— Nem volt furcsa. Én is nehéz környezetből jöttem, és én is mindig arra vágytam, hogy megértsen valaki. Én is összeakadtam olyan emberekkel, akik előtt kitarulkozhattam, őszinte lehettem. Emlékszem, mennyi problémám volt saját magamnak is, amikor még csak kerestem a lehetőségét annak, hogy egy közösség befogadjon. Létrejött nálunk egy kölcsönös kapcsolat, nyíltságért nyíltságot várunk el. Ezt már az elején megérzik a fiatalok, amikor idejönnek és egy-két próba után felkeresnek különféle indokokkal, lassacskán aztán mindenki elkezd mondani a maga egyéni problémáját, aminek én nagyon örülök.

Krakos László másfél éve került a csoportba. Szakmája asztalos. A kérdésre, hogyan és miért jött ide, így válaszol:

— Amikor Balassagyarmatra jártam szakmunkásképzőbe, elkezdtem énekelgetni, jódlizgatni. Laci barátom, aki akkor már tagja volt a színpadnak, azt mondta: jöjj el egy próbára. Eljöttem. Voltam a színpaddal Egerben, jártuk a környező falvakat, és lassan megfogalmazódott bennem: nekem is van mondanivalóm. Elkezdtem én is szerepelni. Ezt megelőzően a környezetemben soha nem találtam ilyen megértésre. Azt mondták, különöc vagyok. Nem értettek meg a haverok sem, mert állítólag furcsa felfogásom van az életről. Ha valamit mondanak, én azt a szívemre veszem. Mellreszívom a dolgokat. A régi haverok, amikor megtudták, hogy én is játszom a szín-

paddal, előbb élcelődtek. Mondták, hogy Gyarmatra jár a fiú, nagy ember lett, meg ilyesmit. Talán irigyeltek, bár valójában nem is beszéltem nekik arról, hogy mit csinálunk itt. Bennem van egy kisebbségi érzet. Nem tudom honnan jött, de ez sajnos nem tudom teljesen legyűrni. Pedig a többiek segítenek. Tudom, sokféle elképzelésem van a viselkedési formákról. Elég gátlásos vagyok, de amióta a csoporthoz tartozom, ez a gátlásosság már oldódott.

Palánki László tizenkilenc éves, villanyszerelő. Egyik legrégebbi tagja az irodalmi színpadnak.

— Sokáig nem tudta senki, hogy szerepelek a színpaddal, de egy idő után a munkahelyemen már nem tudtam eltitkolni, hogy mit csinállok. Az az igazság, hogy a melóhelyen egyik főnök sem nézi jó szemmel ezt a dolgot, ha csak lehet, kerülök erről a szót...

— Beszélj azokról a feszültségekről, amik miatt el kellett otthonról jönnöd — vág közbe a csoportvezető.

— Elköltöztem otthonról, ott hagytam a szüleimet. Ennek már körülbelül két éve. Nem jöttünk ki egymással. Apámék sem nézték jó szemmel amit én csinállok, nekem sem tetszett az, ami otthon van. Megegyeztünk, hogy eljövök. A csoporttagokkal megbeszéltem ezt a problémát is. Mert amióta együtt van a társaság, nemcsak a próbákban, hanem szabad időben is együtt vagyunk. A szüleimet többször meghívtam az előadásokra, volt egy önálló előadói estem is, akkor elmentem személyesen, hívtam őket, de nem jöttek el...

— Nem tudtuk, hogy mi lesz ennek a feszültségnek a vége. Minden ember átélheti ezeket a konfliktusokat a családon vagy társadalmon belül és ezek mindig kockázatosak. Az ember mindig megkérdje magától, hogy miért van ez így, miért élek? — veszi át a szót az egyik hosszú hajú fiatalember. — Mi pedig még az átlagosnál is sokkal érzékenyebbek vagyunk. Mindig meg van a részélye annak, hogy valami hülyeséget csinál valamelyikünk. Itt kimondottan az öngyilkosságra gondolok. Szerencsére ezeket a kritikus időket közösen át tudjuk vészelné. Kialakult a csoportban az, hogy mindenki az előző dol-

Gyermekév és gyermekrajzok

1978 augusztusában történt, hogy a Nógrád megyei iskolásokból toborzott salgótarjáni művelődési tábort képzőművészeti szakcsoportjával kifestettünk egy vasúti aluljárót (hidat). A boltíves hajlatú híd szemben levő falaira a háború és a béke témáját festették a gyerekek. Minden korban, minden társadalmi formában nagyon is pontosan megfogalmazható, konkrét tartalmak kötődnek e két fogalomhoz. (Nem véletlenül dolgozták fel művészi fokon szinte minden történelmi korban, és majdnem mindig párhuzamosan. Példaként elég Uccello, Tolsztoj és Picasso műveit említeni.) Napjainkban ez a téma változatlanul az emberi lét alapvető két választási lehetőségét hordozza; a háborúsfenyegetések, a tömegpusztító fegyverek felhalmozása, a fel-fellobbanó helyi háborúk pedig arra figyelmeztetnek, hogy a következő háború már az egyetemes emberi lét pusztulásához vezethet...

Festhettünk volna más témát is, és akkor a spontán szemléből nem váltott volna ki — mint ahogyan kiváltott — el-lenérezéseket (mindjárt a munka elején) már maga a témaválasztás is. „Nem szabad a gyerekekkel ilyet csináltatni” — volt a fő indok. A gyerekek ugyanis borzalmas öldöklést festettek. A történelmi korok jelmezeibe bújtatott figurákat (a gyerekek önálló ötlete) az atomfelhő embereket marcangoló bombaszímetriájára fűzték fel, és a fasizmus jellegzetes formaegyenruhás katonái zárták a kompozíciót. Ha felnőtt művész festi ezt a képet, akkor „szűrt ízlésű entellektüelek” a „direktséget” hangszílyozva kicsinyítenék a teljesítményt. A gyerek azonban meg-

találta azt a kifejezésbeli szabadságot, amellyel a háborút egyetemes, történelmi gyökerű, sajnos ma is érvényes jelentéssé sürítette. A kép egyes részletei (például az égő házból menekülő, gyermekét mentő anya) Picasso Guernicájának részleteivel vetkészenek.

Itt érdemes megállni, mert egy újabb ellenérv következik: „A gyermekrajzot és Picassót összehasonlítani!” Másképpen fogalmazva: a gyermekrajzot és a felnőttművészetet együtt említeni!? Picasso elbíra ezt az összevetést, Csontváry is. De azok, akik már nem állnak ezt az összehasonlítást, elintézik egy legyintéssel: „Ugyan, a gyerek ösztönösen csinálja jól”. Ez igaz, de közben pontosan tudja, hogy mit csinál (hogy mit akar csinálni). És ez így már kezd hasonlítani az igazi, nagy művészetre, amely valóságartalmú, valóságalapú, társadalmi célzatú, tudatos tevékenység.

Persze nem minden gyermekrajz lesz mű, és bizonyosan nagyon kevés. De hát nem biztos az sem, hogy minden felnőtt művész által alkotott bármely tudatos alkotás művé válik, sőt nagyon is kevés. (Lásd: művészettörténet).

A gyerek a felnőttel azonos valóságápolon él, innen származik élmény- és ismeretanyaga is. Ismeretei néha sokkal mélyebbek, többrétebbek, mint azt hinnénk. Alkotásai olyan valóság-tartományokat tesznek láthatóvá, amelyre a felnőttművészet már nem képes. Az összetettnek és bonyolultnak mutakozó világ a felnőttek számára olykor már alig, vagy egyáltalán nem áttekinthető. A gyerek azonban, hiszen nem is olyan régen született, az élettől először az alapokat kapja meg, azokat amelyek leglényegesebbek ahhoz, hogy életben maradjon. Ezek az „életalpok” olyan biztos viszonyítási lehetőséget adnak, amelyet felnőttkorra már „elfelejtünk”, mint egy régi, kezdeti élményt. Ezek a tiszta, ha úgy tetszik, „naiv” alapok segítenek a

gairól is őszintén beszélhet. Mindenkit nyitottan fogadunk. És amikor a megismerkedés során kezdenek előjönni a „rejtett hibák”, akkor morgunk egymásra, piszkáljuk a másikat annak érdekében, hogy a jövőben jobban tudjunk együtt dolgozni. Ez addig megy, amíg az új fiú vagy megmarad, vagy megszökik. Más lehetősége nincs. Vagy be tud illeszkedni a közösségbe és megváltozik, vagy vállalja, hogy elmegy és magányos lesz. Volt köztünk egy fiú, aki nagyon jó képességekkel rendelkezett. Kitűnő orgánuma volt, nagyon jó megjelenése. Rendes embernek gondoltuk, amikor közénk került, de hamar kiderültek a hibái. Többet képzelt magáról a kelleténél. Mi elkezdtük faragni, de sajnos rossz társaságba keveredett. Elkapták egy kábítószeres ügyön. Amikor ezt megtudtuk, úgy döntöttünk, hogy kizárjuk a csoportból. Lemondtunk róla, mert hiába gyúrtuk, faragtuk, nem tudtunk vele mit kezdeni. Arra nem vállalkozhatunk, hogy nevelőintézet legyünk. Ez a fiú kábítószeres állapotban ment be dolgozni, a munkahelyén érték tetten. Mellette volt az anyag kirakva az asztalra, és akkor már volt benne egy adag máig sem értjük, miért jutott ide. Végül hét hónapot kapott a bíróságon, két évre felfüggesztve.

— Neked a régi baráti köröddel megvan még a kapcsolatod? — kérdezem egy farmer-szereléses, barna arcú fiútól.

— Nincs. Szétszóródtunk a világban. Volt aki meghalt, mások kimentek Nyugatra. Nekem nincs meg az érettségim, de föltétlen meg akarom szerezni, utána pedig főiskolára szeretnék menni népművelő-könyvtáros szakra. Ezt is a csoportnak köszönhetem. Akik itt vannak, őszintén elmondhatják, az első sikerélményeiket itt érték el. Én is itt éreztem először azt, hogy számítanak rám. Aki ezt nem érzi meg, az előbb-utóbb lemorzsolódik. Az a srác, akivel én kezdtem a szereplést, sajnos belekeveredett egy csúnya ügybe. 73-ban fegyveres támadás történt Gyarmaton a lánykollégium ellen. Géppisztoly volt a srácnál. Lementek néhányan a borozóba, és elkezdtek beszélgetni: „Betörünk a lánykollégiumba, tűszokat szedünk, autót meg he-

likoptert követelünk, és kimegyünk Nyugatra”. Először hülyeségként vették az egészet, de a két Pintye testvér később egymásközt jobban megbeszélte a dolgot, és ők megcsinálták.

Sokáig értetlen arccal nézünk egymásra, végül a csoportvezetőhöz fordulok, megtöröm a csendet:

— Az Ön idejének jó része szervezésre, próbákra, a színjátszó csoport körüli ügyekre megy el. Nem sajnálja a fáradságot?

— Ó, hát ebből lehet a legtöbbet kamatoztatni. Így jöttem rá, mennyivel gazdagabb vagyok, amióta mellettem vannak ezek az emberek.

— A helyi fiatal értelmiséggel milyen a kapcsolatuk?

— Érdektelenség. Ezzel a szóval tudnám legjobban jellemezni ezt a kérdést. Én itt dolgozom a művelődési házban, sok tapasztalatom van erről. Számunkra jelen pillanatban is sok problémát okoz az, hogy a fiatal pedagógusokkal, mérnökökkel nagyon nehéz megkeresni a kapcsolatot. Állandóan kutajjuk, hogy miért van ez így.

— Talán rangon alulinak tartják, hogy eljöjjenek közénk és részt vegyenek a munkában — szól közbe egy nyurga fiú. — Először az egyénekké lehet problémájuk. Meghallották, hogy közülünk valakinek rendőrségi ügye volt és azt gondolták, jobb ha mi távol tartjuk magunkat ezektől az emberektől. Kisvárosban élünk, itt mindenki tud mindenkiről mindent. Az az ember pedig, akinek valamilyen problémája volt a hatósággal, az már bűnös. Bár a beszélgetés elején azt mondtuk, hogy bennünket ilyen vélemények nem érdekelnek, azért az igazság az, hogy mindig figyelembe vesszük a mende-mondákat. Én a legnagyobb problémának azt tartom, hogy Balassagyarmaton nincs egyelőre olyan hely a kultúrházon kívül, ahová elmehetnének azok a fiatalok, akikben valami mocorog, akik valamivel többet szeretnének csinálni. Mi marad hát? A kocsmák.

— Van még valami, ami nyomja a szíveteket? — körbe nézek a fiatal arcokon.

— Nincs, most nincs — válaszolják mindenfelől. — Jó érzés az, hogy kibeszélhettük magunkat.

Így fejeződött be találkozásunk a balassagyarmati járási művelődési ház színjátszó csoportjának tagjaival. Aztán közösen elénekelték egy dalt. Egy dalt a vörös meg a fekete kakas harcáról. A refrén ez volt: „... még a párбай nem ért véget...”

Varga Rudolf

gyermeknek abban, hogy pontosan meghatározza a jelenségek lényegét (ha nem is teljességét).

Ez az a pont, ahol a gyermekművészet felnő a felnőttművészet szintjére és kiküszöbölhetetlenné, létfontosságúvá válik a felnőttek számára is. Az életkori sajátosságokat figyelembe véve, a képi közlés jelszintjén, a gyermek reális képet ad az adott kor természeti és társadalmi valóságáról, és képes azt fantáziájával feldúsítani továbbgondolni. Ez az alkotói szabadság (és nem a valóság iránti érzékenység) veszik el, ha — „alkotói módszerüket” nem megértve — kívülről kényszerítjük rájuk a felnőttművészetben bevált alkotói mechanizmusokat.

A gyermekrajzokról az általános iskolai rajzitanítás legújabb dokumentuma a következőket mondja: „Le kell szögeznünk: a gyermekrajz nem műalkotás! Őszinteségét, frissességét alkotója kritikátlanúsága adja. Tagadhatatlan esztétikai értéke bájjában, tiszta, élénk színvilágának szépségében, komikus vagy groteszk formavilágában, a kifejezés eredetiségében, expresszivitásában rejlik. Mindezeket azonban nem lehet és nem is akarjuk konzerválni”. (Az általános iskolai nevelés- és oktatásterv. Tantervi útmutató. Rajz, 1—8. osztály 7. oldal.)

Az ilyen szemlélet pusztán ennyit lát a gyermekrajzokban. De akik ennyire kívülről nézik, azoknak soha nem is fog sikerülni a tartalomhoz férkőzni. A formát valóban nem lehet konzerválni. A formák jelentése ugyanis, „bájjukon”, „groteszküggükön”, „komikuságukon” túl egy gondolatilag megalapozott közlés. A gyermeki képi közlés „nyelvezetében” a „fogalmaknak” a képi jelek felelnek meg. Ezek az ismeretekkel pontosított kifejező („expresszív”) jelek összefüggésükben hordozzák a gondolati magot, amely életre hívta őket. Az őszinteség pedig csak felnőtteknek megerősítendő. Ami a „kritikátlanúságot” illeti, az valószínűen a látszat és a rajz közötti különbségre utal. De ha-

sonló „kritikátlanúság” jellemzi a népművészetet is. (A népművészet közös gyökerű a gyermekrajzzal abban, hogy a képi közlés jelszintjén kódolja a jóval magasabb szintű ismereteket.) A népművészet persze nem igazolja a gyermekrajzokat, de a huszadik századi képzőművészet is már jóval túlhaladta a jelenség leképezését. Ez a kor a lényegét, a jelentést hangsúlyozó, kiemelő művészetet kíván, és a gyermekművészet ebben megfelel a kor igényeinek.

Most már érdemes újra visszatérni a háborúhoz és a békehez. Nálunk a gyerekeknek szerencsére nincs közvetlen élményük a háborúról, s remélhetőleg nem is lesz. A kommunikációs források azonban elég szuggesztív dokumentumot adtak és adnak közre ahhoz, hogy a lényegét megértsék. (Ez az élmény közel sem azonos a puffogató kalandfilmek analóg játékaival.)

Az a nyolc gyerek, aki közösen dolgozott ezen a képen, maga is megilletődött a kész mű láttán. A béke nem olyan látványos megoldásaiban, mint a szemben levő falon a háború. Az atomfelhővel szemben egy óriási zöld fa áll, tele virágokkal, melynek ágai a Napig és a Csillagokig érnek. Egyszerű, tiszta, magától értetődő, ősi tartalmú ellentétpárja a pusztulás legújabbkori jelképének. Emberek, állatok, madarak, füvek, házak, gyárak, az élet, a munka, az alkotás lehetőségei a háború fenyegetésével szemben az egyetlen választható lehetőséget jelentik.

Mindez persze nem pusztán a választáson múlik, s a gyerek retteg a háborútól. Élni akar. Ez az élni akarás fogalmazódott képi jelekké a híd alatt. Ha ez a híd a városban belülről, a „tömegekhez” tudná közvetíteni tartalmait, talán többen gondolkodnának el, mit is tehetnek ezekért a gyerekekért, akik ennyire félnek és féltenek másokat a háborútól. És ezt nem csak a nemzetközi gyermekév indokolná!

Földi Péter

Az Igazság és a Hamisság utazása

„Ezelőtt sok üdövel, de éppen a napját nem tudom megmondani, az Igazság jól feltarisznyálva útnak indult, hogy bójárja a világot. Ment, ment hegyen, völgyön, falun, városon keresztül; addig ment, míg előtalálta a Hamisságot.

— Jó napot, földi! — köszön az Igazság. — Hova, meddig szándékozol? — kérdi tőle.

— Megyek, hogy bójárjam a világot — felel a Hamisság.

— Eppen jól — mond az Igazság, — mett én es oda indultam; utazzunk hát együtt!

— Legyen! — azt mondja a Hamisság —; de tudod-e, hogy az utazóknak jó egységbe kell élni? Osszuk meg hát költésünköt, s előbb költjük el a tiédet.

Az Igazság a költésüket közre ereszté, s együtt elkötötték. Mikor ez elfogyott, a Hamisságot es el kell vala együtt kötenli; de az azt mondá az Igazságnak:

— Hadd szúrjam ki egyik szemedet, s úgy adok belőle neked es! Nem vót szegénnek mit tenni, mett erőssen meg vót ehülve; kiszúrta egyik szemét, s úgy kapott enni valamit. Azután, mikor a Hamisság az Igazságnak enni adott, előbb a másik szemét szúrta ki, azután az egyik karját vágta le, s még osztán a másikat.

Mikor mindezt véle megtette, úgy akart, hogy magától elhagyja. De az Igazság azon rimánkodott, hogy ne hagyja el őt ilyen gyámoltalan, hanem vezesse el legalább a közeli város kapujához, s ott hagyja el, hadd éljen meg kéregetésből. El is vezette a Hamisság, de nem ahova kívánta, hanem egy akasztófához. Csudálkozott az Igazság, hogy ő egy emberjártást sem veszen észre, s azt gondolta, hogy abból a városból az emberek mind ki-lóttak. Amint így aggodott, meglepte az álom, s elaludt. Mikor felébredt, hal-tal a feje felett valami beszédet, s megértette, hogy azok ördögök. A legvé-nebb ördög azt mondá a többinek:

— Mondjátok el, mit hallottatok, mit csináltak.

Az egyik azt mondá:

— Én ma öltem meg egy tudós orvost, aki kitalálta az orvosságot, amivel meggyógyulhatnak azok, akiket én nyomorékká tettem, megcsontítottam, megvakítottam.

— No, te derék fiú vagy — mondá a vén ördög —, de mi lehet az az orvosság?

— A csak annyiból áll — azt mondá a másik. —, hogy az éjjel újhód pénteke éjjele lesz, akkor a bennák hingergőzzenek meg, s a vakok mosdjanak meg az éjjel hulló harmatba; a csonkák épekké lesznek, s a vakoknak szemük világa megjő.

— E derék! — mondja a vén ördög. — Hát ti micsináltak? Mit tudtok? — kérdi a többi.

— Én — azt mondja egy másik — ma végeztem el egy munkámat: szony-nyan akarom megölni a közel levő királyi város lakosságát!

— Mibe áll a te titkod? — kérdi a vén ördög.

Gyermekeimnek olvastam ezt az országszerte elterjedt népmesét, a legrégebben lejegyzett formájában: Kriza János gyűjtéséből. A kis kriminek beillő „sztori” végén, a mese végeztével a felnőtt megmagyarázza a tanulságot a gyerekeknek: hogy tudniillik az igazság és a hamisság az egész világon jelen van, rövid távon a hamisság tud győzni, de azután az igazság mégiscsak felülkerekedik. (Igaz, a mese nem ezzel ér véget, csak hát az ember igyekszik a pozitív mondanivalót kidomborítani.) Csak hiszen ez a mese nem is igazán jól példa az igazság győzelmére! De akkor miért nem másképp foglalták mesébe? — füstölögtem, de aztán nem törődtem többet a kérdéssel.

Akkor figyeltem fel rá újra, amikor egy mai kubai filmben a bevándorolt négerek szájából hallottam viszont — szinte szó szerint — a mesét. Ezek szerint az egész világon elterjedt, vagy ugyanúgy született meg más népeknél is? Akkor fontos lehet minden szava, és ez a forma is. Tisztázzuk tehát a problémát fekete-fehéren, az igazság fényénél!

Fekete-fehéren? Az igazság fényénél?

Igen. Nyelvünkben az igazság nem véletlenül fénylik. És megvilágít, felvilágosít stb. Számunkra a fény egyenlő a Nappal; amint belőle származik az élet is. A társadalmi együttélés kezdetén a Nap határozta meg az embereknek a törvényeket, az igazságot, a lét törvényeit — az abszolút igazságot. Ha tavasz van, vetni kell — mert aki azt mondja, hogy nem, az hamisságot mond: ha éjszaka

van, aludni kell — mert aki nem így tesz, az megsínyli.

„Ezelőtt sok üdövel, de éppen a napját nem tudom megmondani, az Igazság jól feltarisznyálva útnak indult, hogy bójárja a világot.” A Nap is így járja be a világot, vagy az is, aki a Naptól kapja a fényét (a mese folyamán: „hálát adott az Igazság isteneinek, hogy őt, mint igazit nem hatta el”). Ez önmagában utalhatna az „igazi emberre” is, de mint láttuk, az emberi szerepkör csak a „város”-hoz kötődve jelenik meg, az utazás a „világban” a város körül mint emberlakta hely (Föld) körül történik. A Holdra kell itt először gondolnunk, „aki” a Naptól kapott fényben jár a Föld körül.

Útnak indult tehát az Igazság (először a Hamisság nélkül — aranykor), aztán „addig ment, míg előtalálta a Hamisságot”. Nem a gonoszást vagy butaságot stb., ami mind szintén ellentéte, ellenfele lehetne, hanem a hamisságot (a látszatot). Mint ahogy a Hold alakját a fényárnyék változtatja meg, s a Földről nézve látszólag fogyasztja az árnyék, akként mesénkben az Igazság a fény, a Hamisság az árnyék, mely látszólag fogyasztja — „kiszúrja az Igazság szemét” (szeme világát), azután fokozatosan csonkítja tovább.

Mikor az Igazság végképp megcsontított, az akasztófa alá kerül, melyen az ördögök ülnek. Ez a mélypont, az abszolút sötétség, melyben az akasztófa a roszzat sejtető szimbólum is. És itt lépnek fel az ördögök is. A sötétségben — a go-

Az azt felelé:

— Egy követ helyeztettem a város napkeleti szegletin három öl mély-ségre a források ereire, evel a víz megáll, egy csepp sem foly, s én bá-t-ran járhatok akarhol, mett ezt a titkomat senki sem tudja kitalálni, s úgy lesz, ahogy én szándékozom!

Ezekre a beszédekre a szegén nyomorult Igazság jól figyelmeztet. Még többet es beszélgettek az ördögök; de azt a szegény Igazság vaj nem értette, vaj nem tartozott az ő dögához, s azért reá sem figyelmeztet a beszédjikre. Osztán az ördögök onnét mind eltakarodtak, mett immán a kákas szóltott hajnalra.

Ekkor az Igazság gondoló, hogy megpróbálja az akkor éjjeli harmat erej-it. A harmatos földön meghingergőzött, s hát örömlire karjai kiöppütek! Még akkor inkább ügyekezett magát mindenképpen meguriosolni: keresgélit min-denfelé, tapogatózott, s ami burjánt csak kaphatott, arról a harmatot mind a szeme helyire dörgölte, s amikor megvirradt, szerencsésen meglátta a vil-lágosságot, Hálátok adott az Igazság isteninek, hogy őt, mint igazat, nem hatta el.

De mán az étlenség kénszerfette, hogy valamerre tekeredjék; sietett azért a közel levő városba: éppen ide pedig azért is, hogy az ördögök éjjeli be-szédje annak a városnak víztelenségéről szóltott. Sietett mentől hamarébb se-gítteni a nyomorultakon. Nemsokára elérkezett a városhoz, s hát lássa, hogy minden ember gyászol. Igyenesen megvén a királyhoz, s megmondja, hogy mi okból ment oda. Igen nagy öröme támadt a királynak, mett az Igazság elmondta neki, hogy a nép szonnyúságán hogy lehet segíteni, ahogy az ördögöktől hallotta vót; s ahogy a királynak azt is elbeszélte, hogy hogy va-kuult vót meg, hogy csonkolt meg, a király neki egészen hitelt adott. Nagy szorgoson hát a forrás bédugó kőnek kiásásához fogtak; hamar ment a munka, s hamar elérték a követ. Mikor azt onnét kiemelték, a források erei megnyíltak; erősen megörvendett a király s az egész népség, nagy vígsággal innapot tartottak.

A király nem ereszté el az Igazságot, hanem magánál marasztá; úgy tar-totta őt minden dologba, mind legbizalmasabb embereit: nagy gazdagságba s bódogságba helyeztette.

Üdö telve a Hamisságnak es útravalója elfogyott; kéregetésből kezdett élegetni, de kevés háztól bódogult, s étlen szinte meghót. Ekkor reatalált úti-társára, aki most gazdag vót, az Igazságra, s tőle kért valamit. Az Igazság őt megemerte, s azt mondta neki, hogy ad neki egy darab kinyeret, ha hagyja, hogy az egyik szemét kiszúrja. Úgy el vót ehelve a Hamisság, hogy rea kellett állani, mett máskülönbén meghót vóna éhez. Az Igazság hát ne-ki kiszúrta ma egyik szemét, hónap a másikat, azután rendre levágta mind a két karját egy-egy darab száraz kinyeret; s ennek így es kellett lenni, mett a Hamisság mástól semmit sem kapott.

Mikor már sem szeme, sem keze nem vót, arra kérte az Igazságot, hogy vezesse el őt az alá az akasztófa alá, amelyik alá ő es vezette vót. Ezt az Igazság teljesítette, s a Hamisságot ott es hatta az akasztófánál. Az éjjel az ördögök megint odamentek; de mikor a vénebb a többtől számba kérné, hogy mit csináltak, mit tudnak, az egyik azt találta fel, hogy előbb nézze-nek széjjel, valaki nem haigassa-e beszédjiket, mett a minap éjjel ököt va-laki meghallgatta, s azért talált rea a város a bédugott forrás ereire. Ebbe mindnyájon megegyeztek, a helyt össze-vissza keresgéltek, s reataláltak a Hamisságra; mind összeszaggatták, hurkáját felmatolították, azután megéget-tek, s a porát a széjjel elűtatták. De a pora es olyan ártalmas vót, hogy abból az egész világon mindenüve jutott; s ez az oka, hogy ahol csak ember van, ott hamisságnak lenni kell.”

noszság. Az akasztófa azonban, ha bele-gondolunk, más is. Formai szempontból nézve érdekessé az válik benne, hogy fel-ső gerendáján a három beszélő ördög csak egyvonalban ülhet. Ezen az „ördögi pon-ton” következhet be változás. Ha egy pil-lantást vetünk a mellékelt ábrára, rögtön megértjük, miért emeltük ki ezt a tulaj-donságát: mert ez az egyenes, mely men-tén, ha elhelyezkedik a Nap, Föld, Hold, akkor következik be egyikük „csonkulá-sa.”

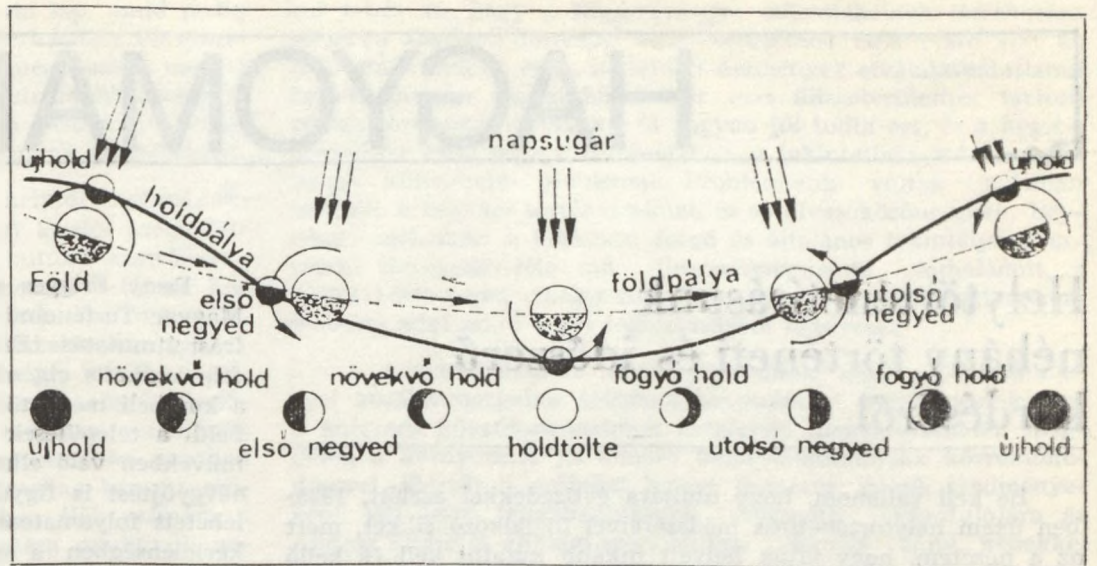
A természeti népeknél megfigyelhető, hogy a Hold csökkenése idején nem vet-nek, mert úgy tudják, hogy a természet erői is eszerint hatnak. (Ma ezt legfel-jebb bioritmusként fogadjuk el.) Amikor a Hold elfogy, „rettegással” gondolnak arra, hogy esetleg mégsem jön elő újra (mert pár napra „eltűnik”). „Elaludt.” A muzulmán világban a műezsinek még ma is lesik a minaretekből a vékonyka holdsarló megjelenését, amely az újhold után mintegy 30 órával válik láthatóvá. (L. Soucek: A betlehemi csillag nyomában, Madách, Bra-tislava, 1973.) Az sem ritka jelenség, hogy ilyenkor ünnepet tartottak („nagy vígság-gal innapot tartottak”), megünnepelve az újjászületést. Mesénkben az egyik ördög nyíltan is utal erre: „az éjjel újhod pént-ke éjjele lesz!” Akkor es nem máskor: „Akkor a bennák hingergőzzenek meg” — más formula szerint át kell bucskázni a fejen —, „a vakok mosdjanak meg az éjjel hulló harmatba: a csonkák épekké lesznek, s a vakok szemük világa megjő”. A néphagyomány tartja szintén a Hold-

ról: ha a csökkenő hold (C) átbuszkázik a fején: dagadóvá (D) válik.

Mesénkben az Igazság eltűnésének idején a városban gyász van, mert: nincs víz! A Hold—víz összefüggés konkrétan ismert a Hold árapályt keltő hatásában. Amikor az Igazság megjelenik a „városban” (azaz a Föld—Nap vonalában láthatóvá válik), miután meghengergőzött (fordult) az éjjel hullott harmatban, harmat (-víz) által visszanyerte szeme világát (világosságát), az életet jelentő víz is megárad, mégpedig a „Város napkeleti szegeletin” a források ereiből. „És erősen megörvendett a király s az egész népség, nagy vígsággal innapot tartottak. Az igazságot pedig nagy gazdagságba s bódogságba helyeztette” (hálaáldozat?).

Ekkor kerül szóba újra a Hamisság, mint egyenlő ellenfél. Ekkor viszont az Igazság fogyasztja őt el, míg végül az ördögök által el is veszejtí — mint az árnyékot a telihold. Ez a teljes diadal, de a por szétszórásával mintha minden kezdődne előlről. Ezért fejeződik be hát így a mese, a folyamatosság érzékeltetése miatt, nem pedig, hogy a krimi végén (ami, így megírva, nem is krimi) dekadens befejezés legyen. Mint láttuk, ennél sokkal mélyebb tanulságról — világértelmezésről — van szó.

Sőt, ha tovább gondoljuk, beláthatjuk, hogy a meseértelmezés egy tágabb és ritkábban előforduló, de nagyobb léptékű és hatású eseményre is átvihető: a nap-és holdfogyatkozásra.

Ekkor is a Hold—Föld—Nap hármasság együttállásairól van szó, de akkor az Igazság a Nap; a csalóka, alakváltoztató Hold (=Hamisság) és a Föld aktív szerepet tölt be ebben az esetben. A Föld árnyéka semmisíti meg a Holdat — „kevés háztól bódogult”, nem kapott enni, mikor kéregetet. Az árnyékjelenség itt is a fontos, mely aztán az ördögök gonosz munkája folytán szétszóratott, az emberek közt is mindenütt megjelent, megrontva az aranykort, mely után egy törvény ér-

vényesül: „Ahol csak ember van, ott hamisságnak is lenni kell”.

Mik tehát számunkra a régi mese tanulságai?

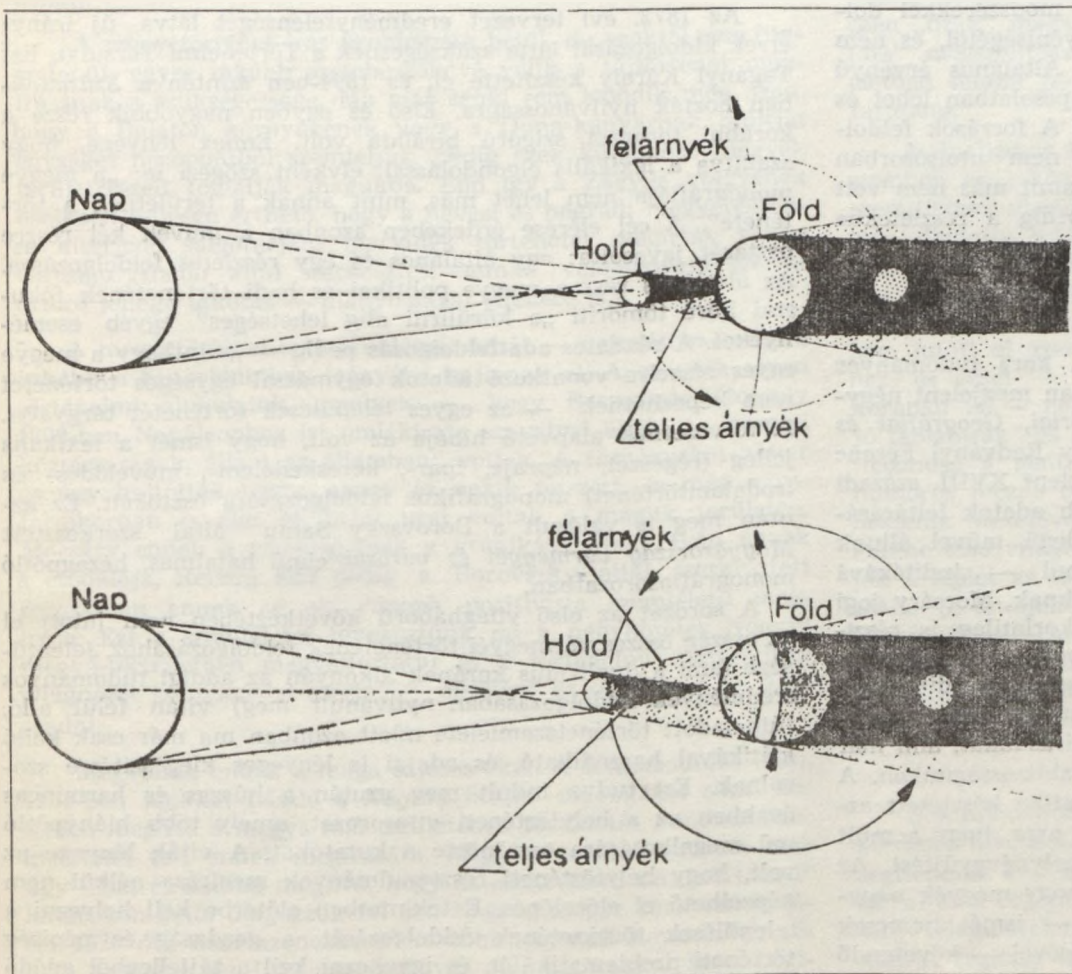
Először: nem lehet olyan felszínesen olvasni, mint egy mai „sztorit”, mert az csak nekünk árt.

Másodszor: ez a mese egy szerves kultúrát feltételez; ahol megszületett, ott fontos kultúrértékek voltak. Az a közösség a világban jelentkező eseményeket vissza tudta vezetni a kozmikus folyamatokig is, azaz nem tántogtak szakadékok az egyes és általános, a szükségszerű és véletlen események között. A dolgok többrétűségét dialektikus egységbe tudták rendezni, a kultúra meghatározóját, a kozmikus összefüggéseket az egyedig tudták levezetni, értelmezni. Tudásukat megőrizték és továbbadták a következő generációnak — a gyermekeknek, az ő szintjükön: mesében. A mese azonban nem csak a gyermekek között volt szokásban. A felnőttek összegyűlve, szórakozásként is sokat meséltek; és ők már értették a „virágnyelvet”. Azzal vált a gyerek felnőtté, hogy megértette, amit beszéltek és annál értékesebb emberré, minél mélyebben belelátott — a mesékbe is! És így volt ez rendjén!

Mi az elmondottakra a bizonyítékom?

Nem, nem beszéltem velük, nem is beszélhettem volna ma már olyannal, aki ezt nekem így elmondja (de a hajdaniak nem is rágták a szájába soha kívülállónak, amin ők összekacsintottak). Mégis, a mese így fordul elő az országban, minden változatban. Így nyert formát a népreknél is, mint ezt véletlenül megtudtam. Senki sem tett hozzá fölösleges sallangokat a könnyedén bővíthető „cselekmény”-hez. Mindenki erre, s csakis erre a szerkezetre figyelt. „Ezekre a beszédekre a szegén nyomorult Igazság jól figyelmezett. Még többet es beszélgettek az ördögök; de azt a szegény Igazság vajnem értette, vaj nem tartozott az ő dogához, s azért reá sem figyelmezett a beszédjükre.”

Makoldi Sándor

HAGYOMÁNY

Helytörténetírásunk néhány történeti és időszerű kérdéséről

Be kell vallanom, hogy utoljára évtizedekkel ezelőtt, 1935-ben írtam helytörténetírás módszereivel foglalkozó cikket, mert az a nézetem, hogy viták helyett inkább kutatni kell és kellő kritikával alátámasztott feldolgozásokat létrehozni. Megvan tehát az oka, hogy most ismét elmondom néhány észrevételemet: a napjainkban örvendatosan megszorodott helytörténeti tanulmányok ugyanis számos, a múltban kellőképpen nem érzékelt szakmai kérdést vetnek fel, és kétségtelen — én legalábbis úgy látom —, hogy időközben bizonyos ellentmondások is létrejöttek.

Nem szívesen és csak az országosan elterjedt szóhasználat alapján alkalmazom a „helytörténetírás” megjelölést. Úgy vélem, hogy minden olyan kutatói és írói tevékenység, amelynek célja a múlt eseményeinek a feltárása (tekintettel vagy tekintet nélkül a térbeliségre) teljes jogú történetírói tevékenység. Ennek pedig megvannak a maga tudományos, társadalmi törvényszerűségek felismerését elősegítő módszerei, amiknek minden történeti vonatkozású tanulmányban — az egyoldalas cikktől a több kötetes művekig — meg kell nyilvánulniuk.

Alapvetően tehát a helytörténetírásnak sem lehetnek más célkitűzései és módszerei. Kétségtelen azonban, hogy minden történeti mű szerzője az általa feldolgozott tárgykörhöz idomul, a mondanivalót legjobban kidomborító írói módszerekkel dolgozik. Ezek megválasztása viszont az író egyéniségétől, és nem valami általános érvényű „recepttől” függ. Általános érvényű követelményeket csak a forrásközlésekkel kapcsolatban lehet és kell az egyöntetűség elérése miatt felállítani. A források feldolgozása írói készségtől, kritikai érzéktől, és nem utolsósorban az egyéni intuíciótól függ: meglátni olyant, amit más nem vett észre, a feldolgozó legfőbb érdeme. Erre pedig a részletekbe merülő helytörténeti kutatások nyújtanak tág teret.

*

A magyar nyelvű helytörténetírás első, kora tudományos színvonalán álló műve Mocsáry Antal 1826-ban megjelent négykötetes *Nógrád Vármegyének Históriai, Geográfiai és Statisztikai Esmertetése* című alkotása, amely Radványi Ferenc kéziratosa és Bél Mátyás nyomtatásban megjelent XVIII. századi helytörténeti feldolgozásain túlmenően, újabb adatok feltárásával vitte előbbre tudásunkat. Lexikális jellegű művel állunk szemben, és ez a jellege — akarva-akaratlanul — indítékává lett a szakmai körökben kiterjedő vitáknak. Mocsáry jogi műveltségű, a megye közigazgatásában gyakorlatilag is résztvevő, széles látókörű, irogató ember volt. Autodidakta történész, akire ma nyilván a nem éppen megtisztelő „dilettáns” titulust ruháznánk rá. Csakhogy ez a „dilettáns” nagy léptekkel vitte előbbre magyar nyelvű helytörténetírásunkat, ami már önmagában véve is csorbát ejt szakmai magabiztosságunkon. A Mocsáry művében felvetett helynév-problematika készített azután egy másik autodidaktát, Pesty Frigyest arra, hogy a múlt század derekán országosan megszervezze a helynévgyűjtést. Az általa elvetett mag napjainkban Zala és Somogy megyék nagyszabású helynév-publikációiban sarjadt ki — ismét nemcsak történész szakemberek alapvető közreműködésével — követendő példává.

Pesty Frigyes megyetörténeti elgondolásait vette alapul a Magyar Történelmi Társulat 1872-ben közreadott helytörténetírási útmutatása. Ez a „recept” mereven ragaszkodott a Mocsáry-féle lexikális elgondoláshoz is, és így nagymértékben lefékezte a korabeli megyetörténet-írást. A legnagyobb problémát ezen belül a települések történetének megírása és a megyetörténeti művekben való elhelyezése képezte. Ez (ha a Pesty-féle „dülő-névgyűjtést is figyelembe óhajtották venni) semmiképpen sem lehetett folyamatosan beiktatni a szövegbe. Közrejátszott a sikertelenségben a családtörténeti problematika is — aminek egyik „elriasztó” megyetörténeti megoldását Nagy Iván valósította meg az ő *Nógrád megye történetét* 1544-ig felolgozó, halála után 1907-ben részben kiadott művében. Ennek első, kiadott része a birtokos családok történetét, a ki nem adott második része — de Reiszig Ede és Vende Aladár átdolgozásában 1911-ben a Borovszky Samu által szerkesztett megyei monográfiában megjelentetve — a települések történetét tárgyalta.

Nagy Iván mentségére szolgáljon, hogy az 1884. június 26-án tartott vármegyei közgyűlésen elhatározták: a vármegye-háza 1835. októberében történt elkészültének emlékére megíratják a vármegye történetét. Pontosabban „Nógrád vármegye monográfiáját”, ami által már önmagában véve is lexikális jellegű mű elkészítését tűzte ki a létrehívott bizottság (Mikszáth Kálmán is tagja volt) munkálatai központjául. Ezen belül Nagy Iván a család- és az ezen keresztül megismerhető birtoklástörténeti adatok megírását vállalta, és amikor magára maradt a munkában, továbbra is mereven ragaszkodott a saját megyetörténeti elképzeléseihez, a Pesty-féle tervezet részbeni megvalósításához. Legfőbb hibája a nemesség szerepének idealizálása.

Az 1872. évi tervezet eredménytelenségét látva, új irányelvek kidolgozását látta szükségesnek a Történelmi Társulat. Ezt Tagányi Károly készítette el, és 1894-ben szintén a *Századok*-ban hozták nyilvánosságra. Első és egyben nagyobbik része a korábbi tervezet szigorú bírálata volt. Ennek lényege, hogy szakítva a lexikális elgondolással, elvként szögezi le: „a megye monográfiája nem lehet más, mint annak a területnek a története”. A cél elérése érdekében azonban a művek két részre osztását javasolta: egy általános és egy részletes feldolgozásra. Az általános rész a megye politikai és hadi történetének fókuszai köré tömöríti „a körülírni alig lehetséges” egyéb eseményeket. A részletes adatfeldolgozás pedig — „minthogy a megye egyes részeire vonatkozó adatok egymással egységes történetet nem képezhetnek” — az egyes települések történetét tárgyalja. A tervezetnek alapvető hibája az volt, hogy ismét a lexikális jelleg (régészet, néprajz, ipar-, kereskedelem-, művelődés- és irodalomtörténet) monografikus feldolgozására ösztökélt. Ez azután meg is valósult a Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyei és városai* című hatalmas, hézagpótló monográfiásorozatban.

A sorozat az első világháború következtében nem jutott el az ország összes vármegyei történetének feldolgozásához. Jelentősége (ami a dualizmus korának alkonyán az addigi tudományos eredmények feldolgozásában nyilvánult meg) vitán felül álló, túlhaladott történet szemlélete miatt azonban ma már csak kellő kritikával használható, és adatai is lényeges kiegészítésre szorulnak. Ezt tudva indult meg azután a húszas és harmincas években az a helytörténeti vitasorozat, amely több hiánypótló mű megalkotására ösztönözte a kutatókat. A viták lényege az volt, hogy helytörténeti rész tanulmányok megírása nélkül nem képzelhető el előrelépés. E tekintetben előtérbe kell helyezni a települések történetének feldolgozását, a gazdaság és népiség történeti problematikáját, és igyekezni kell a tájjellegből adódó tényezők feltárására. E célkitűzések jegyében indult meg a húszas

évek második felében a *Historia* című időszaki lap, majd pedig annak megszűntével az általam kiadott és szerkesztett *Történetírás*, 1936-tól 1939-ig. Az ilyen egyéni kezdeményezések mellett Budapest székesfőváros volt az, amely a *Tanulmányok Budapest múltjából* című évkönyvsorozattal országosan példamutató módon tette lehetővé a helytörténeti részstanulmányok megjelenését.

A felszabadulás után bontakozhatott ki a helytörténetírás sokoldalúsága. A kezdetek azonban sok elméleti kérdés megoldatlan voltára mutattak rá, amik a személyi kultusz kísérelései sorába tartozva, még a helyi munkásmozgalmi témák feldolgozására is némileg rányomták bélyegüket. A Történelmi Társulat, a TIT és a Hazafias Népfront által kezdeményezett helytörténeti tanácskozások nagymértékben helyes irányba terelték a feladatok és az azokkal kapcsolatos követelmények ideológiai hátterét. A témák gazdagsága és a múltban elmellőzött tárgykörök feldolgozásának kívánalmi következtében azonban az is kiderült, hogy a helytörténetírás szakmailag képzett művelőinek a száma viszonylag kevés, a vidéken élők számára a településeikre vonatkozó forrásanyag felkutatása rendkívüli nehézségekbe ütközik, sőt még a legfontosabb irodalom is nehezen hozzáférhető. A helyi múzeumok és levéltárak szakmai irányító szerepét is egyre inkább felismerték, ez azonban nem minden esetben biztosít számukra megfelelő és megillető részvételt a helytörténeti kiadványok különböző kezdeményezői és kiadói elgondolásainak valóra váltásában.

A fentiekből is észrevehető, hogy a magyar helytörténetírásban elsőrendű szerepet szántak a megyetörténeti műveknek. Ez nem véletlen, hiszen ha kimondom vagy leírom, hogy *Nógrád* megye, még mindig egy kilencszáz év előtt létrehívott feudális kori terület egység kereteihez alkalmazkodom. A múlt örökségének ez a közigazgatásunkban és közéletünkben egyaránt megnyilvánuló meghatározó szerepe azért meglepő, mert nemcsak *Nógrád* megye határain belül található meg földrajzilag egymástól különböző vagy más vonzási körbe tartozó tájegységek, mint a tiszai vonzási területű Zagyva völgye és a dunai vonzáskörzetbe eső Ipoly völgye, hanem más megyék területi kialakítása is hasonló (például Heves és Borsod alföldi és hegyvidéki zónái).

A megyetörténet-írás problémáin belül, de azoktól nem függetlenül, egyre inkább szembeszökővé válik a tájtörténet megírásának a szükségessége. Ma már senki sem lepődik meg azon, hogy a Balaton környékének vagy a Duna-kanyarnak múltját egységes nézőpontból szemléljük, pedig ezek különböző megyék területrészeit foglalják magukba. Épp így a Zagyva völgyének esetében teljesen érthető, hogy a hevesi és nógrádi megyerészekre kiterjedő salgótarjáni iparvidék történetét megírták (Ez a Gajzágó Aladár által szerkesztett munka véleményem szerint üttörő jellegű alkotás — hiányosságai ellenére is.)

A megyetörténet-írás problémái tehát — úgy látom — egyre inkább a tájtörténetírás irányába hajlanak el. A megyék olyan történelmi alakulatok, amelyek — hogy Berzeviczy Gergely 1809-ben Napóleonhoz írt emlékirata szavaival éljek — „nemesi köztársaságok, állam az államban” voltak. A törvényeket akkor és úgy hajtották végre, ahogy az nekik tetszett, és még a reformkorban is élet és halál urai voltak a maguk területén. Mocsáry ennek a vármegyének a krónikása, Nagy Iván ennek a csodálója, Reiszig Ede pedig a Borovszky által szerkesztett sorozatban ennek az oknyomozó, pozitívista szemléletű megírója. Ezt a szemléletet igyekeztünk mi a négykötetes *Nógrád* megye-történetben megváltoztatni és a történelmi materialista világnézet szempontjai szerint — elsőként az országban — közreadni.

Megvoltak ennek a maga sajátos okai. A felszabadulás után, 1954-ben Makkai László a *Nógrád megye műemlékei* című kötetben megírta a megye mai területének történetét. Pontosabban: kísérletet tett ennek megírására. Megyetörténetet ugyanis csak úgy lehet és szabad megírni, hogy az esetenkénti ún. „történeti” határokon belül dolgozzuk fel azt. *Nógrád* megye történeti határai 1920 óta nem azonosak a korábbi történeti határokkal, sőt nem azonosak az 1950 óta érvényes mai határokkal sem. Logi-

kus tehát az, hogy a *Nógrád* megye műemlékeinek létrehozása idejében meglévő történeti megyeterületnek csak része volt az 1950 utáni terület, és az itt lefolyt események elválaszthatatlanul összefüggtek a napjainkban már más államterülethez tartozó részek történetével. Makkai is nagyon jól tudta ezt, és a később megjelent *Pest megye történetében* e tekintetben már nem is voltak különösebb problémái. Problémáink voltak azonban nekünk, a nógrádi történészeknek és az olvasóközönségnek. Egyrészt azért, mert a közkezen forgó és általános tekintélynek örvendő Borovszky-féle mű történetismélete túlhaladott, a Makkai-féle pedig csonka volt. Másrészt azért, mert számos korjellemző adat mind a két fogalmazásból hiányzott.

A megye illetékesei tehát azon voltak, hogy a *Nógrád* megyei Munkásmozgalmi Múzeum bevonásával létrehozzanak egy, a korszerű követelményeknek megfelelő megyetörténetet, megpedig a környezetet jól ismerő helyi munkatársak közreműködésével. Először is erőinket kellett felmérni: ennek eredményeként jött létre felszabadulásunk huszadik évfordulójára az András Endre és általam szerkesztett, *Nógrád* című, képekkel dúsan illusztrált mű. A tanulságok levonása után kiderült, hogy helyi erővel is megoldható a feladat. Egyik alapfeltétele azonban a *Nógrád* megyei levéltárnak Budapestről történő hazatelepítése, amit sikerült is megoldani. Így jött létre azután a Balogh Sándor vezette szerkesztő bizottság irányításával az a megyetörténet, amely az addig feltárt legfontosabb adatok összegezésével megnyitotta az utat a további kiegészítő kutatások számára.

A megyetörténetben, valamint Salgótarján és Balassagyarmat történetében a feudális kori részeket én irtam meg, és így igen közvetlen tapasztalataim vannak az akkori problémák és a jelen adottságok egybevetését illetően. Több dualizmus kori cikkem és tanulmányom megírása során ugyanis csaknem mindig szemembe ötlött az a hiányosság, ami a középrétegek kutatásával kapcsolatban fennáll. Ezek a középrétegek még a dualizmus korában is erősen kötődtek a feudális kori elképzelésekhez. Ez nemcsak a gentry magatartásában nyilvánult meg. A kisiparos, a kistisztviselő, a jó módú paraszt egyaránt „úrnak” tartotta magát. Az életstílus polgári irányba történő módosulása sokkal inkább érezhető a munkásarisztokrácia körében, mint az ezen „urak” magatartásában. Az 1848. évi felbuzdulás „polgártárs” megszólítása csak képviselőválasztási szólamná vált, az életben semmi jelentősége sem volt: a fogalomhoz hiányzott a tartalom.

A dualizmus korának kapitalista fejlődésével értetlenül állt szemben ez a középréteg, és indulatainak levezetésére az antiszemitizmus vizeire siklott — ezzel előkészítve a Horthy-fasiszmus diadalra jutását, a német „fajelmélet” népiertó megnyilvánulását. Amikor Jókai, Mikszáth és Eötvös Károly írásműveikben felvették a harcot az antiszemitizmus ellen, helyesen érzékelték, hogy a polgáriasság érdekében cselekednek. Egyikük sem jutott el azonban a munkásosztály szerepének felismeréséhez, és ezzel — mivel talán a legolvasottabb írók a maguk korában is — nem tudták azt „szalonképessé” tenni. A „régijó táblabírák” és a „tekintetes vármegye” szemléletének romantizmus a gentrynek kedvezett. Még akkor is, ha tetteiket humoros mezbe öltöztették. És e tekintetben — irodalomtörténetészeink nézetével ellentétben — úgy vélem, hogy Herczeg Ferenc első világháború előtt írt gentryhistoriái éppúgy lerántják a leplet az uralkodó osztály magatartásáról, mint Mikszáth írásai. (E szubjektív kitérőre azért volt szükségem, hogy érzékeltessem, hogy a személyes visszaemlékezések hiányában mennyire fontos a dualizmus korabeli szépirodalom is a helytörténetíró számára, mert a kor hangulatát nagymértékben ezekből ismerheti meg. A történelem az emberi magatartás története is.)

Sok mindenre kitérhetnék még, de inkább néhány gyakorlati kérdésre hívom fel a figyelmet. Ezek elseje az, hogy minél előbb segítenünk kell a nem városokban, de főleg nem helyi levéltárral és a régebbi történelmi irodalommal is tároló könyvtárakkal bíró településeken lakó, helytörténetírással foglalkozni akaróknak. A segítség egyik — hangsúlyozom, hogy „egyik” — módját

a levéltári források közreadása képezi. (Kétségtelen, hogy e tekintetben vannak jó eredményeink, de az is kétségtelen, hogy még többet kell tennünk.)

Olyan probléma ez, ami évszázadok óta szinte csak úgy-ahogy megoldható. A helytörténetirónak ugyanis az országos adatok hatalmas szalmakazlában kell megkeresnie azt a néhány szálat, amely településére vagy tájegységére vonatkozik, a forráskiadványok csak némileg segítenek. Nógrád megye feudális kori történetek megírásával kapcsolatban például mintegy 1500 kötet könyvet és folyóirat-évfolyamot kellett átböngészni, hogy csak a kiadott vagy jelzett adatokat összeszedjem, nem nézhettem át azonban az Országos Levéltár több ezer kiadatlan oklevelét. Így tehát érthető, hogy megyetörténeti feldolgozásom csak évtizedes forrásfeltárási munka után juthatna abba az állapotba, hogy a megmaradt források egészét tekintve „teljes” legyen.

Némi kiutat jelentene a kutatók számára már az is, ha a mai Nógrád, Hont, Heves és Gömör megyék településeiből kialakított megyeterület kiadott helyi vonatkozású forrásait magyar nyelvű tartalmi kivonatok alakjában közreadnánk. Ezzel ki tudnánk iktatni a nehézkes könyvtári könyvkölcsönzések útját város- és falutörténet-kutatóink előtt. Tudom, hogy ez már önmagában véve is több kötetet kívánó vállalkozás lenne, de más kiút aligha képzelhető el. (A magyar nyelvűt azért hangsúlyoztam, mert forrásaink jelentős része latin és német nyelvű: német nyelvű például a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. levelezése, amit magyar fordításban a múzeumi adattár számára dolgoztam fel.)

A forráskiadás terjedelmét nagymértékben csökkentik a forrásokon alapuló részfeldolgozások, amik szép számmal szaporodnak. Nem terjedhetnek ki azonban minden helyi problémára — már csak a kutatási idő hosszadalmassága és tárgyuk miatt sem. A történetész még mindig (és talán mindig is) „középkori kutatási módszerekkel” kénytelen dolgozni. Személyesen fel kell kutatni az adatokat, azokat ki kell jegyezni, és amikor már úgy véli, hogy elég áll a rendelkezésére, és ismeri a tárgyört, meg kell fogalmaznia a mondanivalóját. Amikor aztán kész van a művével, kiderül, hogy sem ezt, sem azt nem volt módjában feltárni, és kezdhet mindent előről. E tekintetben azután valóban igaza van László Gyulának, amikor megjegyzi, hogy „a múlt kutatója állandóan a »termékeny bizonytalanság« légkörében dolgozik”. (Bármennyire is élére állított ez a megjegyzés, sok igazság rejlik benne.)

Amikor cikkem elején arra hivatkoztam, hogy „bizonyos ellentmondások jöttek létre” helytörténeti irodalmunkban, akkor ezt a források nem kellő kritikával való feldolgozására is értettem. Megtörténik ugyanis nemegyszer — még az egységesen szerkesztett művekben is —, hogy a különböző írók különböző korokat tárgyaló, de ugyanarra a területre vonatkozó feldolgoásaiban két vagy három változatban találjuk meg ugyanazt az adatot. Sokszor csak egyszerű elírásról van szó, sokszor

azonban szerkesztői felületességről és írói kritikátlanyságról. Ilyenkor azután okkal hangzik el egy jószándékú műről a „dilettáns alkotás” megjegyzés. Ebből az is következik, hogy történeti forrásokat csak kellő kritikai ismeretek birtokában szabad kiadni, és a még oly hitelesnek látszókkal szemben is gyanúval kell élnünk. Ez a meghamisított középkori oklevelekre éppúgy vonatkozik, mint a dualizmus kori újságcikkekre. Viszont az is igaz, hogy egy meghamisított adat sokszor többet mond, mint amit talán maga a valódi mondana. A hamisságra azonban föltétlenül rá kell mutatni.

A legtöbb zavart a történeti statisztikai adatok tartalmazzák. A különböző összeírások különböző lakosságsszámait nagymértékben az adófizetés letagadására vezethetők vissza, ami hol a földesuraknak, hol a megyének állt érdekében. Ezért fontos az adat lelőhelyére való pontos hivatkozás és a lakosságnévsorok közlése, mert ezek segítségével a népi kontinuitást, illetve a belső migrációt lehet felderíteni. Munkásmozgalmi jelentősége is szembeötlő ezeknek a névsoroknak, ha a kétlakiak által képviselt propaganda kiterjedési területét, illetve az ipari munkásság bejárásának kérdéseit vizsgáljuk.

Rá kell mutatnom arra — a nézetem szerint nagy jelentőségű — feladatra, amit a falvakban lakó értelmiségiek elvégezhetnek, és ami által korunk történetének kútforrásává is válhatik tevékenységük: hogy tudniillik írják meg községük mezőgazdasági vagy ipari szövetkezeteinek történetét. Sok munkával, sok ember meghallgatásával és sok irat átnézésével járó feladat ez, de hiánypótló és forrásjellegűvé váló eredményeket hozhat. Ők, akik benne élnek a települések légkörében, sokkal emberközelebről szemlélhetik a tényeket, mint ahogyan szemlélni fogja valamikor egy csak az iratanyagra támaszkodó szak-történetész.

Ez a gondolat átvezet arra a hiányosságra, amellyel a magyar történetírásnak nagymértékben számolnia kell: az egyéni szemléletű életrajzok hiányára. Mindig is úgy véltem, hogy egy olyan memoár, amelyben írója saját szemszögéből nézi a környezetet és abban a saját maga szerepét, sokkal inkább társadalmat jellemző, mint a naptári sorrendben felsorakoztatott adatokat tartalmazó és véleményt nem nyilvánító személyi vagy családi krónika. Ha pedig már elpusztultak az ilyen régi emlékiratok, legalább kortársaink visszaemlékezései maradjanak fenn. Kritikai elbírálásuk a rendelkezésünkre álló nagyszámú közéleti vonatkozású adat miatt (amellyel napi sajtónk is tele van) sokkal könnyebb, mint egy újságrészlet nélküli korból származóké.

A fentiekben csak néhány problémára bátorkodtam rávilágítani. Sokba, így a helytörténeti anyag olvasmányossá tételének és így a tágabb értelemben veft közművelődési szerepének taglalásába a jelen keretek közt nem bocsátkozhatom. Pedig ezen a téren is sok a tennivaló, amire az arra illetékesek alaposabban tudnának válaszolni.

Belitzky János

Nógrádi szótteshagyományok

A megyei népművészeti kiállításokról elmaradhatatlanok a nemes harmóniájú szóttések. Legutóbb a szécsényi múzeumban láthatott belőlük válogatást a látogató, a Palóc Népművészeti és Háziipari Szövetkezet legszebb termékeinek forrása-, párhuzamaként. Bár valamennyi népművészeti kézikönyv Észak-Magyarországot a fejlett szótteskultúrájú területek közé sorolja, s említik, hogy a palócok körében milyen sokáig volt élő gyakorlat a szövés, részletes feldolgozás a nógrádi szóttésekről mindmáig nem készült. Kiindulva az egyre növekvő népművészeti ér-

deklódésból, úgy véljük, érdemes a kiállítások rendezéséről, s a különböző célú te-repmunkák során összegyűlt eddigi tapasztalatokról beszámolnunk.

Levéltári forrásokból tudjuk, hogy egy XVIII. századi parasztháztartásban milyen tetemes mennyiségű házivászonra volt szükség. Ez képezte alapanyagát a lakásberendezéshez, gazdálkodáshoz szükséges textiliáknak, s a családtagok ruhaneműinek nagy része szintén ebből készült. A szükséglet döntő hányadát önellátásból fedezték. Az alapanyagul szolgáló kender termesztésének, feldolgozásának hosszú, sok fáradságot és ügyességet igénylő munkáit a család nőtagjai végezték. Minden biztonnal ekkor is készültek már díszített textiliák, azonban ebből a korból tárgyi emlékek nem maradtak fenn.

A balassagyarmati Palóc Múzeumban őrzött legkorábbi szóttések keletkezési ideje a múlt század első felére tehető. Szórványdarabok mellett az 1860-as évektől már tárgyegyüttesek állnak rendelkezésünkre, s a tájékozódást tovább segíti a hagyományozó emlékezet. A vászonneműek nagyobb részének továbbra is kender az alapanyaga, az ünnepre szánt darabok készítéséhez azonban már igyekeztek pamutot vásárolni. Az ilyen, alkalmi textiliákat anyaguk mellett díszítettséjük mértéke is megkülönbözteti a „köznaplótól”. A rajtuk alkalmazott szóttesminták alapelemei egyszerű, mértani alakzatok, s a segítségükkel kialakított motívumok az ország más részein is széles körben elterjedtek. A szövés technikája ugyanis korlátozott lehetőséget biz-

tosított a variáláshoz, s a vándorló takácsmesterek munkáinak hatása szintén segítette a hasonlóságot. Hogy a motívumok összeválogatásában, mintává alakításában mik a sajátos vonások, arra a részfeldolgozások hiányában még nem adhatunk választ. A tárgyi anyag alapján azonban az megállapítható, hogy a díszítés elhelyezése, a szöttes textiliák tárgyalkotásának módja mutat táji jellegzetességeket. Általában a régi nógrádi szöttesek díszítése mértéktartó, az összhatást a szélesebb-keskenyebb, csikyszerű minták és a nagy fehér felületek sajátos ritmusa határozza meg. A „szötteshímek” uralkodó színe piros, egy-egy apró mintaelem, csik beszövésére használtak kék pamutot.

Természetesen az általános jellemzők mellett minden textilféle díszítésének megvoltak a konkrét szerkesztési hagyományai, amit az adott tárgy rendeltetése határozott meg. Az ünnepi huzatú ágyneműben nem aludtak. Mint a tisztaszoba egész berendezése, az ágyravalók is arra szolgáltak ebben az időben, hogy a család vagyoni helyzetét reprezentálják. Ez indokolta fokozott „cifraságukat”. A hosszú, keskeny párnahuzatoknak („fejelhaj”) az ágy felvetésekor előre kerülő oldalát borítja változatos, sűrű díszítmény. A „fejel” kevésbé látható, másik vége irányába sajátos tagolással keskenyednek, ritkulnak a mintasorok. A teljes hosszában érvényesülő dunna huzatának változatos szöttes csikjai egyenletes ritmusban követik egymást az egész felületen. A törülközőtartó rúdján átvetve, a díszítő-rítűkötő két végének csikmintája egymás alá került. A „poszrikos kendő” hasonló mintaelhelyezése akkor válik érthetővé, ha tudjuk, hogy süteménnyel megpakolt tálat kötötték bele. S ahogy ezt kézben tartva a komaasszony elindult vele a „gyermekágyashoz”, a szélekhez közel eső minta jól érvényesült, megadván az alkalomhoz illő ünnepélyességet, amit a falu szokásrendje megkövetelt. Ugyancsak az ünnepi szerepet hangsúlyozza a „búcsútarisznyák” gazdag díszítése. A több napos úthoz szükséges élelemmel megpakolt tarisznyát a nők hátukra kötötték, ezért a látható oldalon sokasodnak a szövött „hímek”. Az ingvállak bő ujját összefogó kézelőn, a kötény alján keresztbe futó mintacsikok a ruhadarab szabásvonalát hangsúlyozzák.

A felsorolt textiliák díszítettségét tovább fokozták a vászonszélek közé varrt különböző betétek, csipkeszegélyek, bonyolult kötésű rojtok. A szöttesekre is érvényes azonban, hogy hatásuk a velük együtt funkcionáló tárgyegyüttesek egészében érvényesül igazán. Például a díszágyról hosszan lecsüngő lepedő egyik — ritkábban mindkét — végén futó díszítés köré eső, túlméretezettnek ható fehér felületeket a rajta 3—4 sorban, hármával egymásra helyezett „fejelek” végeinek tömött, piros foltja ellensúlyozza, majd az ágy tetejére állított dunna csikjainak nyugodt ritmusa oldja föl a kontrasztot. Másrészt az abrosznak, függönyként használt vászonkendőknek két-két szöttescsik közé zárt fehér foltja „fejel” a lepedőre. Ha mindezek köré képzeljük a gyéren megvilágított parasztszoba pácolt gerendamennyezetét, a tarka cseréptányérokkal, olajnyomatú szentképekkel tagolt falát, a sötét bútorokat, akkor kerülünk közelebb a nógrádi szöttes lakástextilek sajátos esztétikumának megértéséhez.

A jobbágyfelszabadítást követő időszakban bontakozik ki hazánkban a népművészet új stílusa, amit szinte minden vonatkozásban a díszítés gazdagodása, az alkotások paraszti karakterének hangsúlyozása jelez. A korábban egységesebb képet kisebb tájak, vidékek helyi népművészeti kultúráinak színes együttese váltja föl. Sajátos történelmi körülményekből fakadóan e folyamat megyénkben némi időeltolódással ment végbe, így jellemzőinek illusztrálására könnyen hozhatunk szemléletes példákat, jelen alkalommal a szöttesek köréből. Érsekvadkerten az 1920-as évekig a díszítéshez piros, ritkábban piros és kék szövőpamutot használnak. A szerény mintakincs nem sokat bővül, viszont a geometrikus jellegű csikokból kisebb közzel, többet szőnek az abrosz, lepedő végeibe, ezáltal megnő a díszített felület. A Kazár környéki asszonyok is ragaszkodnak a hagyományos, mértánias mintákhoz, s ugyancsak ismétléssel igyekeznek fokozni a hatást. Ők azonban szorosan egymás után szövik be a mintasorokat, így egy szélesebb sávot kapnak. Bár a piros szín domináns szerepe megmarad, a világosabb árnyalatú kék, s mértéktartóan a sárga, zöld, fekete és rózsaszín is helyet kap a díszítményeken.

A megye nagyobb, középső részén azonban az új népművészeti törekvések megvalósítása az ún. szedett technika elterjedésével kapcsolódik össze. Noha az idevonatkozó ismeretek eredetét tekintve a takácsmesterek hatása vitathatatlan, a parasztlaszonyok saját izlésük szerint érlelik ki az új mintakincset, amelyben a stilizált virágoknak jut döntő szerep. E minták elemei nagyobb léptékűek, s a szálak bonyolult számolásán alapuló új technika levegősebb szerkesztést enged meg. Ezáltal a díszítmények növelésének változatos lehetőségei adódnak. A nagyobb földrajzi egységen belül a századforduló körül további kistáji szötteskultúrák különülnek el, amelyek közül az Órhalom környéki különösen figyelemre méltó. E szöttesek részint a hagyományos színösszetételű díszítmények gazdag változatosságával tűnnek ki, másrészt a piros mintákba laza ritmusban beszótt, élénk színű (lilásrózsaszín, türkiz, szilvakék, zöld, narancssárga) gyapjúszálak ádnak sajátos karaktert az ünnepi vászonneműeknek.

A gazdasági és társadalmi körülmények következtében a népművészet új, paraszti stílusa, így természetesen a nógrádi szötteskultúrák virágzása sem volt hosszú életű. A viseletben korábban végbenemlő alapanyagváltást követően, az 1920-as évektől immár a lakástextilek terén is gyorsan terjednek az olcsó gyári anyagok, köznapi használatba szorítván vissza a vászonneműket. A városias izlés hatására egyre ritkábban szőnek már „cifrát”, s ha mégis, úgy a díszítmények mind szegényesebbé válásán keresztül vezet az út e népművészeti ág gyors kihalásához. Van, ahol a századfordulótól kezdődően a textiliák díszítésében fokozatosan a hímzés kerül előtérbe. Sajátos körülmények hatására azonban néhány vidéken a „cifra” szöttesek túlsúlya megmarad szinte a második világháborúig. E falvakból gyűjtött darabok jól szemléltetik a parasztstílus lassú felbomlásának tüneteit. Pl. Órhalomban, Hugyagon a virágminták egyre naturalisztikusabbá válnak, a díszítmények kimódolt megfogalmazása, — esetenként már a szöttes technika ésszerű lehetőségeit meghaladó — felnagyítása, szétesése utal erre. Továbbá a 20-as évektől mind nagyobb hangsúlyt kapnak a már egy darabon végyesen alkalmazott tarka gyapjúszálak, s végül teljesen háttérbe szorítják a piros pamutot. A harsány színösszetétel, valamint az alap és díszítmény kontrasztja következtében felbomlik e szöttesek harmóniája.

A folyamat visszafordíthatatlan. Az a hagyományos paraszti életforma, amelynek keretei között e szöttesek készültek, s amely életformának ezen ünnepélyes rendeltetésű textiliák szerves tartozékai voltak, ma már a múlté. E múlt azonban, a szöttesek példája is mutatja, olyan értékeket őriz, amelyek nélkül mai műveltségünk nem lehet teljes.

Kapros Márta

KÖRKÉP

Fiúk és apák

Előljáró beszéd: mentség és magyarázkodás. A vállalt feladat ugyanis más, több mint a gyermek és szülő kapcsolatát egy mai magyar regényben (Nádas Péter: Egy családregény vége), illetve regény alapján elemezni.

A megoldás első látásra könnyűnek, sőt elegánsnak tűnik. Mert miről szólnak a regények, ha nem emberi kapcsolatokról. s azon belül is a nemzedékek egymás mellett éléséről, egymásra utaltságáról, konfliktusairól? Így igaz: a regény nem kerülheti meg a családot, a mindenkori család ábrázolását. Nem, mert minden történet azzal kezdődik, hogy valaki elindul valahonnan valahová, s ebben az életútban a gyermekkor éveit, az eredet meghatározó erejűket. Hurcoljuk egy életen keresztül magunkban, ebből, az ekkor szerzett élményekből „élünk” egészen addig, míg unokáinknak el nem meséljük. És mégis! Mintha éppen az: a gyermekkor derűje hiányozna a mai magyar prózából: szinte csak nyomokban találunk utalást a mai gyerekek életére, a mai szülők és gyerekek kapcsolatára. Ha meg is jelenítik az írók, akkor — az esetek többségében — a két nemzedék súlyos morális és egzisztenciális konfliktusának a rajzaként. Két példát említenénk erre: Bihari Klára *Miértjét*, és Bárány Tamás *Velünk kezdődik minden* című írását. A tavalyi könyvtermésből — némi megszorítással — ide sorolható Kende Sándor *Szembenézni* című regénye is. Mégsem vállalkozunk ezek elemzésére, mert részben túlságosan régen (1971—72) jelentek meg, másrészt nem érezzük elég markánsnak ezeket a regényeket. Adódik viszont egy másik szempont is, amely ugyan kissé eltávolít minket a szűkebben vett témától, ugyanakkor kitűnő és hallatlanul izgalmas művekben tárul fel, s ez pedig: a mai „negyvenesek” vallomásértékű írásai a saját gyermekkorukról! Ez a probléma már csak azért is izgalmas, mert pótolni látszik azt a sokszor elhangzott követelést irodalmunkkal szemben, nevezetesen az ötvenes évek epikus ábrázolását. E sorok írója, aki szintén ehhez a nemzedékhez tartozik, „beismeri”, hogy megkülönböztetett kíváncsisággal és izgalommal olvas-sa ezeket a könyveket. Gondolunk itt például Lengyel Péter *Cseréptörés*, Bereméni Géza *Legendárium* című regényeire, Simonffy András novelláira, Czákó Gábor néhány írására, Asperján György vagy Oláh János regényeire — s a sor még folytatható. Ezekben az írásokban minden pátosz nélkül jelennek meg „ama” ötvenes évek, sine ira et studio (harag és elfogultság nélkül), úgy ahogyan a szer-

zők gyerekfejjel átélték vagy átszenvedték.

Ebben a sorban is kitüntetett helye van Nádas Péter regényének, mert mintegy sűrítve adja mindazt, ami ezekből a nehéz évekből teherként, de már ki nem törölhető emlékként tovább él. Nem véletlen, hogy Lukács György az egyik legsürgetőbb és legfontosabb feladatnak tartotta a személyi kultusznak „mint olyannak” az elemzését és ábrázolását. Nádas Péter kisfiú regényhőse kettős szorításban éli át ezeket az éveket. Nincs édesanyja, de elveszíti rajongásig szeretett nagyszüleit is, hogy a végén politikai tiszt édesapjától is elszakítva intézetbe kerüljön. Szinte már sok is ez — mondaná az olvasó —, de nem tud cáfolni, bár-hogy is szeretné! Nem, mert Nádas Péter regénye szuggesztív, sodró erejű. Olyan mély rétegeket tár fel a gyermeki lélekből, ami a nagy íróknak is csak kivételes pillanatokban sikerül. Ez a hányatott sorsú — körülbelül 10 éves — kisfiú egyszerűen kiszakad a jelenéből, holott a gyermeki tudat mindent JELENKÉNT él át. Már az a tény, hogy nem a szüleivel él (az anyja meghalt, az apját elszólítja a szolgálat), az hogy idealista nagyapja beavatja a (zsidó) család több évszázados litkaiba, holott a gyermek még nem érti azt, kiemeli a kortárs csoportból. Dickens árvái, félárva: Twist Olivér vagy Cooperfield Dávid élék át ezt a borzongást, ezt a találkozást egyik oldalon az adakozó, természetes emberi jószággal, míg a másik oldalon ennek szöges ellentétével: az értelmetlen, már-már irracionális önkénnyel és kegyetlenséggel. De míg Dickensnél mindez valamiféle szentimentális és romantikus sodrásban oldódik, Nádas Péter egy pillanatig sem hagyja érzékennyülni az olvasót. A nézőpont mindvégig a kisfiúé, aki nem érti, hogy mi is történik körülötte. Az események néhány hónapba vannak sűrítve: ez alatt temetik el a nagyszüleit, hurcolják el a szomszédból a pajtásait, akikkel papámmamást játszott, hogy egy hideg-rideg intézetbe kerülve ocsúdjon rá a sorsára. idézze fel korán véget ért gyermekkorát, visszpillantva idillinek tűnő, hónapjait, éveit. Ez: a gyermeki nézőpont az, amely naiv bájával élesebben rajzolja a kontrasztot a meg nem értett „kinti” világ és az otthoni között. Ítélete se lehet keményebb, mint a gyerekeké, akik ártatlanul szenvedték meg az évtizedet! A múlt nem tehető jóvá, hisz’ az idő visszafordíthatatlan. De le se tagadható! El se hallgatható — figyelmeztetett már József Attila is: „a múltat be kell vallani”. A gyerekek ideje a mindenkori jelen — mondtuk. Úgy tűnik azonban, hogy a mai apák (tudniillik: az írók) még jobban el vannak foglalva a saját, tehát a

múltidejű gyermekkorral, s ezért nem jut idejük, erejük a mai gyerekekre figyelni. Vajon jobb apák lesznek-e, mint amilyenek az övékéi voltak? Nádas Péter — indirekt módon — válaszol erre a kérdésre is: a szeretettel megrajzolt nagyapja figurájával, aki tudatosan adja át mindazt az unokájának, amit ő is a nagyapjától hallott. Mert csak az él igazán a jelenben és a jövőnek, aki kontinuitásában folyamatában látja az életet. Nem árt erre is gondolni a gyermekek évében! Helyesen ismerni a múltat, értelmesen, humánusan cselekedni a jelenben, hogy ne pocsékoljuk el a jövőt! Mert nem mindegy, hogy milyen emlékekről beszélhetünk majd mi az unokáinknak...!

Horpácsi Sándor

Veress Miklós épülete kész

VERESS MIKLOS: PORHAMU

Harmadik verseskönyvével szokatlan dolgot mivelte *Veress Miklós*: egyszerre „két” kötetet is megajándékozta az Olvasót. Egy máris forgathatóval — s egy másikkal, melynek szavait ugyan még nem lehet kibetűzni. Am annyi máris bizonyos, hogy újfajta, más mondatok futnak lapjain — egyelőre még sejtelmes értelmet görgetve — a majdani hátsó borító felé. Ennek a máris tapinthatónak, melyet a kezemben tartok, különös súlya van. Súlya, akár egy épületé. Mint oly sokan a magyar költészetben, Veress Miklós is magányos mesterember. Valójában nem tudni, mikor s hol kevert anyaggal, hol s miért ilyenre csiszolt-tisztított szerszámokkal látott hozzá költői világteremtéséhez, a maga épületéhez, amelyhez már első két kötetében is helyet keresett, hogy harmadikra megjelje, mint a mesében. Az 1972-es *Erdő a vadaknak* című nyitó műve biznyság arra, hogy a költészethez csörömpölés nélkül is el lehet jutni. Az 1975-ös *Bádogkirályban* már minden anyag és hódolat birtokában a neki rendelt földet keresi. Az égboltot és egy elfolyó arcot talál. S három évre rá, a *Porhamuban* megkezdte s — talán önmagát is meglepve: — bevégzi megálmodott épületét. Mint minden valamirevaló építménynek, a *Porhamunak* is van

I. ALAPJA, s Veress Miklós, aki tudja ezt, mint eddigi köteteiben, ebben is nyitóverssel indít. Megírja Szenczi Molnár utolsó utáni zsolttárát (*A CLIII. zsolttár*). Minden együtt van itt, amit Veress Miklós tud: lenyűgöző formaérzék, veretes rímtechnika, zsolttáros modor: népért, kispöprt templomért, ahol üdvözítően csenghet a zsolttár.

II. A FÖLDSZINTEN (*Bolondok és szentek* ciklus) néhol nincs fűtés. Veress Miklóst még néha alig találni meg: bolgár ikonok mögé, bolgár városok, templomok zugaiba s magasaiba búvik, őszi arc mögött borong, s bár „kívül is ég belül is ég”, melegedni alig lehet még tüzenél.

III. AZ EMELETEN (*Viaszfehér és Requiem* ciklusok) a szerepről szerepre, árctól árarcig vándorló költő arca, ha viaszfehéren is, már felismerhető. A bolyongásokért keserűen fizet az *Egy lírikus sírámaiban*: „Melyik álarcomat kívánod ó közönség”. A *Feliratban* az általa (is) kiválóan művelt szereplő a meghasonlottságig, az igaz-hamis önmarcangoló tépelődéséig juttatja. Itt, a ciklus első felében mély és heves őszintesége megkapó, a *Munkadalban* és az *Ady-kép csolnakkal és lovakkalban* pedig halott-támasztásai ragadnak magukkal. Emeletéről.

IV. SZALMASZÁLON vissz fel az *Égi háztető*ig. A ciklus címét adó dal, a *Szalmaszál*: finom és törékeny. A vers egy rezzenés, de utolsó sorai megdobbannak, mint a szív: „megiscsak végső menedék egy szalmaszálon át — az ég”. A ciklus fölfelé húzó darabjai a *Pitypanq*, a *Négysoros*, a *Fagy* stb. — leheletfinom rajzok, némelyik csupán egy mozdulat, amelyen annyi minden, vagy tán minden múlik. Mielőtt kilépnénk a háztetőre, két remek verssel adózik József Attilának. A *Néhai kalács* játékosságában emlékeztet a nagy elődre, az *Alkalmi vers Ilónak* pedig a József Attila-i gondolati költészet világával rokon: „...gondolkodnak-e a csillagok / s termelnek-e majd olyan anyagot / miből a szellem tisztában ragyog / vagy csak magadban hordod, s hordom én / lélekmagamban azt a csillagot”.

V. EZ ÉGI HÁZTETŐKÖN a szerelem cserepein ülhetsz, Olvasó. A *Májusi ódában* és a *Szerelmesénekben* ódai szárnyalással röptet a költő két jól ismert arcot a maradandóságba, a végső fénybe. A *Csendes nyári esőben*, Veress Miklós költészetének e csúcán, már anyagtalannul, szédítő sebességben, s egyúttal mozdulatlanul e szárnyalásban, oda visz, ami már túl van minden jón, s rosszon. Nem is meglepő, hogy innen varázsos, lebegő, távoli

VI. ZENÉKET lehet hallani: különös rondók, szonáták és etüdök hangjait sordorja felénk az idő, s e költői, már-már transzcendentális látványba *Szétszórt kottalapok* épülnek be:

„föltalált / minket / az anyag őrzöng hogy nem tud majd / elfelejteni.”

Az épület — kész: a földi zsoltártól az égi zenéig.

VII. JEGYZET A TOVÁBB MÁR NEM ÉPÍTHETŐ ÉPÜLETRŐL. Tisztán, s befejezetten áll, amit megteremtett. Valami újat, valami mást kell ezentúl csinálnia. Kölcsönvéve a még tapinthatatlan kötet előlegéből: a Veress Miklós-i költészet nem kivonul, csak átvonul: egy új, ismeretlen földre. (*Szépirodalmi*, 1978.)

Krasznahorkai László

Munkás- és paraszt- ábrázolás Balázs József regényeiben

Keveset árult el Balázs József prózájának sajátosan egyedi értékeiről, hogy „új hang csendül a fiatal magyar prózairók kórusában”, miként első regényének borítóján, a rövid bemutatásban olvashattuk. Életrajzi adataiból sejthető, hogy regényeinek témáját szülőfaluja, a Szabolcs megyei Vitka mikro-környezetének szinte mitológiává nemesedett múltjából, jelenéből merítette. Írói világát nyilvánvalóan gazdagították újságíróként szerzett tapasztalatai is. Műveiben két alapvetően fontos témakört jár körül. A legnincstelenebb parasztság történelmi múltját ábrázolja a *Magyarok*, a *Fábián Bálint találkozása Istennel*, az *ártatlan* című regényekben. A *Koportos* és a *Szeretők és szerelmek* jelenünk fontos problémáit tárgyalja: átmeneti életforma tragikus hősei mutatkoznak meg, akik elszakadtak a falutól, de nem sikerült igazán városi munkássá válniuk.

A népi írók hagyományain nevelkedett utód a legkiszűrtettebbek, legkitaszítottabbak társadalmi problémáiról szól. Történelmi távlatosság és hiteles szociográfiai keresztmetszet tárul föl műveiben a parasztság közelmúltjáról és jelenéről. Újszerű a mai irodalomban, hogy nem parabolizálási, modellezési szándék vezeti elsősorban az alkotót, amikor történelemmé távlatosodott korok eseményeihez nyúl.

A *Magyarokban* és a *Fábián Bálint találkozása Istennel* című regényekben közös a magyar parasztság életének illúziómentes ábrázolása. Redukált tényszerűség jellemzi a *Magyarokat*: 1944-ről, a németek bevonulásának évéről annyi adalékot kapunk, amennyi a regény tíz nincstelen, szegényparaszt főhősének látóterében, egy koldusszegény szabolcsi falu mindennapjaiban megjelenik. A kismemizettek számára a könnyebb élet lehetőségével kecsegtetett a fasiszta Németországban végzendő mezőgazdasági munka. A zárt közösség törvénye szigorú értékrendet alakított ki a magyar parasztemberben, a falu, amelyhez a nélkülözés, a nehéz munka élmenye kötötte — nélkülözhetetlen volt számára. Ezért szakadnak el olyan nehezen még egy évre is a falutól, amely egyúttal a hazát és a családot is jelenti. Ezért nem maradhatnak Németországban, a gazda kecsegtető ajánlata ellenére sem. Pedig sejtik, mi vár rájuk otthon: a fiatalabbjaik már a hazatérésüket követő napon megkapják a behívót. Szinte mindegyik hősből közös, hogy erkölcsiségük egyszerű és szigorú, kizárólag a falu gyökereiből táplálkozik. Balázs Józseftől távol áll a pántlikás, mosolygó magyar falu ábrázolása, viszont az egész napos gond, nyomor szüneteinek komor, fekete idilljét hitelesen festi meg. Balázs prózájának külön erénye, hogy a társadalmi probléma lépten-nyomon élet és halál filozófiai mélységgel megfogalmazott alapkérdéseivel fonódik össze.

Fábián Bálint (a *Fábián Bálint találkozása Istennel* című regény főhőse) is egyedül marad élete végén látomásaival, halottaival, elátkozottságtudatával. A regényben mitológiává sűrűsödik a lelki-furdalás, az iszonyat, a szabolcsi falu kollektív büntudata az ősök és saját vétkeik miatt. Fábián Bálint, az első világháborúból megtért juhász a harctérről, a gyilkolástól való iszonyt hozza haza. De hiába keresi már otthon a zárt közösség, bár nehéz életű, de mégis békés szigetét. Hiába tartja magát szigorúan az emberség erkölcsi parancsához, egyre rémületesebb erővel fojtogatja a környezetében sejtett gyilkosságok múlt- és jelenbeli (fehérterror!) burjánzása. A főhős is Istenhez menekül, a

halottak átka, a kollektív büntudat, a gyilkos-háborús emlékek elől. A *Fábián Bálint találkozása Istennel* a végső elkeseredettség regénye, a hősök a halálba menekülnek a jelen kilátástalansága elől.

Történelmi szempontból hitelesen idézi meg Balázs József *Az ártatlan* című regényében a II. világháborúban elpusztult nyíregyházi huszárezred tragédiáját. A súlyos történelmi önvizsgálódás szövevényében, a cselekmény forgatagában gyakran elmosódik a hősök kontúrja. Hús és vér emberek helyett — valóságos szituációban — sokszor csak vélemények ütköznek össze. Többször indokolatlanul tűnik el a szemünk elől a főhős, Batár János. Az elbeszélőmodor is néha tisztázatlan, nehézkes.

Az átmeneti életforma áldozatának tragédiájáról szól a *Koportos*. Már a *Magyarokban* föltűnik a böles, öregedő paraszt — Gáspár Dániel —, aki apja csökönyössége miatt nem tudott paraszttól tanult szakmunkássá válni. Balázs József a maga teljességében — egyszerre nosztalgikusan és iszonyt keltve — mutatja be a szegényparaszti életformát, de nem misztifikálja az iparosodott városba való menekülést sem. A zárt közösségből kiszakadó emberben szükségszerűen kialakul a sehová sem tartozás, az abszolút kívülállás-tudat. Balogh Mihály, a kisregény főhőse kiélezetten magányos. Falujában, a szabolcsi kisközségben ártatlanul lopással vádolt cigány; a cigányok közt félcigány; városi munkatársai szemében paraszt. Lényegében ingázó sortársai sem fogadják be, érzik, hogy tépelődő, töprengő ember, aki különb akar lenni a többiekénél. Életének tragédiáját feleslegének hirtelen halála világítja meg előtte is. Koportosnál, a falu régi temetőjénél érzi át közeledő halálát, a falu kollektív tragédiáját, saját teljes magányát. Egyéni kudarcából az átmeneti életformájú, sem munkás — sem paraszt ember mai társadalmunkra igen jellemző sorsának tragédia-lehetősége bontakozik ki.

A *Szeretők és szerelmek* című regény műfaji elkülönülése azonnal szembetűnő. A *Magyarok* kollektív, a *Fábián Bálint találkozása Istennel*, a *Koportos* egyéni tudatregény. Az új mű jobban emlékeztet az 1945 után kialakult novellaszerű magyar kisregénytípusra. Az író kívülről, objektíven, epikus távolságtartással látatja szereplőit, a mellékalakok elkülönülnek a központi hős látószögétől. Kalenda József, a paraszti környezetéből kiszakadt, tehetséges ember látószögétől. Életében nagy fordulat lehetőségével kecsegtet, hogy egy kiemelt szakmunkásbrigád felhivatalos vezetőjeként elküldik egy kisvárosi üzem irodaházának építkezési munkáira — magas fizetéssel, brigádvezetővé emelkedési lehetőségével. Balázs életművében is új motívumként, új szociográfiai mikro-környezetként jelenik meg a kisváros, amely új alkalmazkodási feltételeket szab a főhősnek.

A korrupció a fejlődésre törekvő kisváros hatalmi struktúrájának egészét átszövi, a „maffiának” dolgozik még a vallásosan megszállott, félőruült Mendel Péter fuvaros is, aki reménytelenül szerelmes Kapuvári Mártába, Kalenda szerelmébe. Ez a fertőzött környezet a két főhős kapcsolatát is szeretői viszonyra zülleszténé. Kalenda végül is „szükségszerű véletlenként” megöli egy dulakodás közben a szerencsétlen örültet. Kissé meghökkenítő véletlenszerűséggel teljesedik be a főhős sorsa, túl látványosan és váratlanul sodródik gyilkosságba.

Balázs regényeinek ennek ellenére közös erénye, hogy a szociográfiai hitelesség s a pontos lélektani ábrázolás, kisebb hullám-völgyekkel, következetesen megvalósul. Az egykori falu kísértetei, az átmeneti kor fantomjai leegyszerűsítés nélkül, a maguk teljességében tárulnak föl a korántsem lezárt pálya eddigi műveiből.

Pósa Zoltán

A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége az elmúlt másfél év alatt három kiállítást is rendezett. Közülük a legutolsót, a harmadikat, a napjaink grafikáját bemutatót tavasszal tekinthettük meg a Magyar Nemzeti Galériában. Milyen volt grafikánk a múlt évben, mit állítottak ki, milyenek látták az 1978-as év termését a kiállítás rendezői? A bemutató nem okozott csalódást. Összképet adott, olyant, amivel érdemes foglalkozni.

Milyen volt tehát a magyar grafika 1978-ban? Feltétlenül jobb, mint a festészet és a szobrászat, amelynek mérleget készítő kiállításait rezignáltan nézhettük meg a Múcsarnokban. A grafikusok tartják azt az előnyt, amit még az ötvenes és hatvanas évek fordulóján szereztek, Kondor és néhány ma is szereplő művész jóvoltából. Ezért is láthattunk több jó munkát a Galériában. Különösen figyelemre méltó a hetvenes évek elején indulók mezőnye. Sok persze a közepes, egy-egy meghatározó vonulat utánjátszása, és természetesen akadnak rossz grafikák is.

A kiállítás címében szereplő hetvennyolcas évszám csupán tájékoztató jellegű, mert inkább a kiállított anyag begyűjtését, a tárlat előkészítésének idejét regisztrálja, a lapok készülésének időpontját csak részben jelöli. A kiállítóterembe lépésünk után ez az érzésünk csak fokozódik a háború előtt induló nagynevű alkotók művei láttán. Grafikáik és rajzaik ugyan a múlt évben készültek, de szellemük, formai újításaik egy már leltűnt, művészettörténelileg feldolgozott korszak győztes csatáira utalnak. Munkásságukat célszerűbb lenne életmű-kiállításokon bemutatni. A nemrégiben elhunyt Varga Nándor Lajos, a két háború közötti művészeti élet meghatározó személyisége volt. Tusrajzaival a negyvenes évek magyar grafikáját forradalmasító Szalay Lajos műveit ma is megcsodáljuk. A szürrealis-groteszk, mégis oly humánus világot teremtő Szabó Vladimír rajzai is újra és újra lenyűgözik nézőjüket. A festészetünk nagy öregjei közé sorolható Tóth Menyhértet a szakma és a közönség csak az utóbbi néhány évben fedezte fel igazán. Művészetének jelentőségét a *Ketten* című ceruzarajz is megerősíti.

Megtaláljuk a Galéria termeiben a hatvanas évek nemzedékének — pl. Csohány Kálmánnak és Feledy Gyulának — balladisztikus hangvételű, zaklatott, expreszív vonalvezetésű munkáit, Czinkó Ferenc elvontabb, ismerős, jellegzetes formavariációit. Ugyanebbe a generációba tartozik a szemléletmódjában profánabb, technikájában művesebb, (durva jelzővel újromantikusként is aposztrofálható) Gyulai Líviusz, Rékassy Csaba és a direktül satirikus Gácsi Mihály. Gyulai és Rékassy művészete közvetve hatott az utána következő, a hetvenes évek elejétől jegyzett generációra. E befolyás nem tartalmi-szellemi, hanem főleg technikai, a mesterség tiszteletére, a pontosságra, a

mívességre ösztönző. Ezt az örökséget viszi tovább a sajátos technikát, formanyelvet és egyéni mitológiát kidolgozó Kovács Tamás is: Vu Cseng-En Nyugati utazás című regényéhez készült illusztrációi a hetvenes évek elejéről valók. Kovács egyéni merített a századeleji könyvillusztrációk és metszetek világából. A hajszálpontosan megrajzolt, az általa kifejlesztett technikai eljárással kivitelezett lapjai egy sajátosan kiépített mesevilág részei. E lapok atmoszférája a vihar előtti pillanathoz hasonló: kicsit fülledt, csendes, de villamossággal telített, a történést megelőző villanásnyi idő feszültségét magába rejtő.

Szemelthy Imre Szentkuthy-illusztrációiban teljesítette ki legtökéletesebben a képteret tárgyakkal telezsúfoló alkotómódját. E kompozíciós elvtől legújabb munkáin elfordult. A tárlaton látható tollrajzain egy új szerkesztési elv kibontakozását figyelhetjük meg: a zsúfolt kompozíció után a részletek kiemeléséhez, egy-egy motívum kiterjesztéséhez, olyan áramlatok kifejezéséhez jut el, amelyhez csak ez, a formák részleteit kinagyítva vizsgáló alkotómód nyújt lehetőséget. Szabados Árpád korai grafikáinak nyugodt, kimunkált formavilágát részben megtartva, a gyerekrajzok felé fordul, érzékenyen reagál néhány művészeti áramlatra, ezek eredményeit igyekezett művészetébe olvasztani. Mint sokan mások, ő is kísérletezett a fotóval, és részben fel is használta eredményeit. A kiállításon látható Nagy László *siratása* című ceruzarajza, tiszta formavilágával művészetének hagyományosabb, de jelentősebb és jellemzőbb korábbi korszakára utal.

Somogyi Győző szitanyomatainak fekete-fehér kontrasztja és a kifejezés intenzitását a maximumra növelő torzításai szinte sokkolják szemlélőjüket. Szociológiai (Külváros) és történeti (1948-as sorozat) lapjai egyaránt bemutatásra kerülnek. Az előbbieket hatását talán a dokumentumfilmekéhez lehetne hasonlítani. A filmmel való összehasonlítást a jellegzetes montázszerű képi építés indokolja. Az 1848-as sorozatának lapjai adalékok az új és tiszta történelemszemlélet kimunkálásához: a hősködőkről lemállik a misztikum burka, és a forradalom ténylegesen cselekvő résztvevői emelkednek hőskökké.

Banga Ferenc tüskés, ideges „firkái” a töle megszokott igényességgel készültek. Tollrajzai gyerekes nyíltsággal és öregek bölcs fintorral történő frappáns valóságkérdések. A *Bolgár útirajzok* bármelyikének papírra szórt motívumait, úgy tűnik, mintha a papír síkja tartaná össze, de ha figyelmesebben megnézzük, rájövünk, hogy a szituáció és a mondanivaló gondolati egysége fogja össze a kompozíciót, ez teszi megszerkesztetté és megváltoztathatatlanul stabilá.

Figyelemfelkeltők Prutkay Péter munkái is. Főleg a jól körülhatárolt művészeti, technikai, kompozíciós kérdések megoldására vállalkozik. Ilyen típusú lapjai közül tetszetős számozott grafikája.

Valkó László *Pozitív negatívja* szeriográfáinak nem túl jelentős, legnagyobb ére-

nye romantikus-látványos témakiválasztása. Sáros András Miklós sok ötletes lappal szerepelt már különböző tárlatokon. A most bemutatott, nem túl sikeres sorozata, saját művészetén belül is visszatesztet jelent. Vagyóczy Károly a mesterséget igen becsülő alkotók közül való. A *Séta a parton* című barna tónusú rézkarcá ellentétben a felületre, a drapériára és a tárgyakra összpontosító alkotásaival, társadalmi indíttatású, problémalátó. A Lánchíd kőoroszlánjának és a hídfő oldalán álló fülbevalós agárnak szembeállítás, egymásra vonatkoztatása révén a hamis kispolgári, polgári nosztalgiák régióját vilantja fel.

Néhány éve jelentkezett a Stúdió-kiállításokon a szürrealizmus felé orientálódó alkotók kis csoportja. A közös alkotómód kapcsolja össze Badacsonyi Sándor és Balla Margit művészetét. Sajnos, lapjaikkal nem tudnak túlelni Max Enst túlzott tiszteletén. Karcaikkal nem sikerült azt a meglepő intellektuális izgalmat nyújtaniok, mint a néhány évvel előttük induló Almásy Aladárnak, akinek vonalra építő, szinte egyéniségéből fakadó szürrealizmusa anyira spontán, hogy már eredeti és igaz. Rézkarcainak és tollrajzainak finom kidolgozása meglepő gondolat- és formatársításai egyszerre szemétt gyönyörködtetőek és gondolatébresztőek.

Bak Imre népművészeti motívumokat „konstruktíváló” szitanyomatait korábban láthattuk a Múcsarnokban. Azon pedig kicsit elcsodálkozunk, hogy Gy. Molnár István a közvetlen szomszédságukban falra függesztett *Téma XIX.* című lapja mennyire Bak ötletének variánsa.

A dombornyomat hazai grafikánkban néhány éve elterjedt technikai eljárás. Kocsis Imre és Erős János lapjait egymás mellett látva, a dombornyomás a mű egészéből következő, illetve önmagáért való felhasználását is megfigyelhetjük. Erdős grafikáján a dombornyomás hűsvéti tojásra emlékeztető formát kiadó dekoráció. Kocsisnál ezzel szemben a mondanivalót kompozícionálisan kiemelő, remek ötlet.

A budavári kiállításnak vannak a koncepció hiányából fakadó bizonytalanságai és konkrét hiányosságai (pl. Gross Arnold művei éppen úgy nem szerepelnek a bemutatón, mint Swierkiewicz Róberté). De a tárlat éppen úgy, mint a kritika, inkább kiemelni, orientálni igyekszik; és a hiányzó művészek névsora legalább annyira minősít, akár a kiállítóké.

A bemutató legnagyobb erénye nyitottsága, amit még mindig lehet és kell is fokozni. A felvonultatott anyag hiányossága ellenére is körképet ad egy korábbi időszak, a hetvenes évek művészetéről. Arról a gyakori stagnálásokkal teli, lassú fejlődésről, ami napjaink képzőművészetét jellemzi. A jelenkori grafikánk magvát képező alkotók — pl. a hetvenes években indulók — műveit láthattuk legteljesebben bemutatva. Csúpan a kísérletezőkre, az új utakat keresőkre kellett volna a rendezőknek jobban odafigyelni.

Lóska Lajos

